

VZDĚLAVACÍ
KNIHOVNA KATOLICKÁ

POŘÁDÁ

DR. JOSEF ČIHÁK.

NOVÉ ŘADY SVAZEK XIV.

Volné kapitoly o náboženství

V PRAZE 1935.

Majitel: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství
V. Kotrba.

Em. Žák:

Volné kapitoly o náboženství.

Význam a účel náboženství.
Atheism. Vzdělání. Potřeba
náboženské výchovy. Laická
morálka. Laická škola.
Svědectví předních vychovatelů o laické výchově.

V P r a z e 1935.

Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

Nákladem vlastním.

NIHIL OBSTAT.

Antonius Stríž,
censor.

IMPRIMATUR.

Pragae, die 5. Martii 1935.

Prael. dr. Theophilus Opatrný,
vicarius generalis.

Nr. 2884.

I.

Náboženství, jeho účel a význam.

Jaký úkol má náboženství v životě lidském?

1. Český náš malíř, mistr Kupka, vytvořil malý obraz, který má vážný a hluboký smysl. Noční krajinou, kdesi na poušti v starém Egyptě, vede dlouhá alej kamenných sfing. Měsíc modravým světlem zalévá cestu mezi nimi, a stíny jím vytvořené dodávají krajině ještě více záhadnosti. A touto alejí, hluboce zamyšlen, kráčí noční poutník. Dole pod obrazem je napsána otázka: „Quam ad causam sumus? Proč tu na světě jsme?“ Který smysl a cíl má všechn náš život na zemi, naše práce, starosti, naše lopoty, strádání, útrapy a námahy? — Tato otázka tíží člověka. Dává ji sfinze, záhadné, vybájené bytosti; lvu s lidskou hlavou. Jí Egypťané chtěli znázorniti záhadu člověka samého, v němž ono vyšší, lidský duch, s nižšími, vášněmi a zvířeckými pudy, tajemně se spojují. Poutník tedy vlastně táže se sebe sama. Ale sfinga mlčí. Její kamenné oči ztrnule hledí do dálky a nevšímají si znaveného chodce, který ve svém nitru je soužen otázkou: Který smysl a účel má lidský život.

Otázku: Proč jsme zde na světě, nezodpověděla nám a nikdy také nezodpovídá ani příroda ani věda, na ní založená. Věda zpytuje dráhy a složení těles nebeských, sleduje jejich pout vesmírem, jejich vzájemný poměr a spatřuje všudy podivuhodnou zákonitost a pravidelnost. Vážná a pravá věda dospívá k poznání nejvyšší moudrého Tvůrce. Sleduje vývoj země v různých jejích dobách, život tvorstva a všudy vidí pevný řád

a obdivuhodnou účelnost. Sleduje vlastnosti těles, jich proměny, i jejich velikolepé vnitřní složení. Zpytuje člověka, pozoruje funkce jednotlivých jeho orgánů, hledá prostředky, které jeho zdraví podporují, a poznává, co vše jeho zdraví ohrožuje. Odpovídá na otázku, jak máme žít, abychom si zdraví a život zachovali a prodloužili. Ale mlčí na otázku: Proč zde na světě žijeme. Věda vidí, jak zde jedna říše slouží druhé, země plodí rostlinstvo, rostlinstvo slouží zvířectvu, obojí pak, rostlinstvo a zvířectvo slouží člověku. A komu má sloužiti člověk? Který je jeho cíl?

Na tuto otázku všem národům světa vždy odpovídalo náboženství, jejich víra. A byť byla náboženství různá, v mnohých naukách sobě odporující, navzájem se různící, tož přece odpověď na tuto nejdůležitější otázku byla a je u všech náboženství ku podivu jednotná a svorná.¹⁾

Všechna náboženství, od nejstarších nám známých až k náboženství křesťanskému soublasně učí, že tento život je přípravou k životu věčnému; že země je předsíní nebes. A člověk podle toho, jak zde na

¹⁾ Sledujeme-li náboženství primitivních, ano nejprimitivnějších národů, docházíme k zajímavému poznání. Věří téměř všeobecně v nejvyšší dobrou bytost, která má tvůrčí moc. Ta žádá na lidech, aby konali dobro. Bdí nad jejich skutky, zlé trestajíc a dobré odměňujíc. Náboženství je zjev všelidský.

Poukazováním na nevěrce této pravdy nelze vyvrátiti. Nevěra je duševní nedostatek. O jejích příčinách ve stati další.

„Náboženství je původní řečí lidstva“. (Förster.) Proti těm, kteří chtějí dokázati, že náboženství je pouze výsledkem výchovy a poučování, mluví důkazy, že i ti, kdo nikdy o náboženství neslyšeli, bezděky projevovali své myšlenky a city odvislostí na vyšších bytostech (city náboženské). Tak švýcarský paedagog P. Girard (zemř. 1759) vypravuje o kterémsi otci, jenž názory Rousseau-ovými sveden, svého syna chránil před každým náboženským vlivem. Ani jméno Bůh nesmělo býti před ním vysloveno, ač jinak o dobrou výchovu a vzdělání synovo bedlivě počoval. A přece v hochu, který tak dospěl až do 10. roku, projevil se názor a cit k vyšší moci. Když pozoroval, jaký vliv má slunce svým světlem a teplem na přírodu, začal slunci projevovati podobnou úctu, jako činili Peršané kultem slunce. Ráno při východu slunce, tiše, aby nikým nebyl pozorován, šel do zahrady a na kolenou klaněl se slunci, svému

zemi žil, bude v životě budoucím požívati buď věčné blaženosti, anebo zakoušeti věčného trápení.

A tak jediné náboženství nám praví, že smysl našeho života, všech našich prací, trpělivého snášení všech starostí, útrap, strádání a bolestí je, zasloužiti si lepší, radostnější život po smrti. Ono mi ukazuje cestu životem příkázáními, která hlásá. Praví, že má každý svoji dráhu od kolébky až ke hrobu vyplniti dobrými skutky. A tak jediné náboženství odpovídá mi, proč tu na světě jsem. Vykládá mi to, co nejdříve věděti potřebuji: Kam jdu a jaký smysl má můj život.

Kdo se zřekl víry, zavrhl náboženství, které mu od jeho útlého mládí sladce šeptalo, že žije pro Boha, pro věčnost, tomu je život nepochopitelnou hádankou. Neví, proč žije. Jeden z největších učenců světa, slavný přírodopyskyně Alexandr z Humboltů, který byl zván knížetem vědy, a jehož přátelství považovali evropští vladaři za zvláštní vyznamenání, jako 80letý stařec, když byl na vrcholi své učenosti, napsal: „Celý život

bohu. Jednoho rána překvapil otec svého syna při jeho pobožnosti. A nyní poznal, že je zpozdlým dítku o Bohu záhy nemluvití a náboženské vědomí a cit v něm nevychovávatí. Neboť nevychován buď zakrní, udušen probouzejícími se pudy, nebo zvrátí se v nepravé směry. Podobný případ, jako uvádí P. Girard, uvádí též Petr Rosegger v knize: „Moje království nebeské.“

V chyši na Sölkerských alpách žil hoch. Jeho rodiče byli dřevaři a nestarali se o něho. Hoch ošetřoval jejich kozy; žil jen u zvířat a neslyšel nic o Bohu ni o světě. Pocítoval teplo sluneční a zimu i hlad sotva jinak než zvíře. Aspoň snášel vše tak jako ona, klidně a zdánlivě bezmyšlenkovitě. Bylo jednou velmi úrodné léto. Vlažný jarní déšť přinesl mnoho píce na lučinách a horké letní slunce naplnilo byliny sladkými šťávami. Kozy ještě nikdy nedávaly tak tučného a chutného mléka, jako toho léta. Jednoho rána naplnil chlapec hliněnou miskou takovým dobrým mlékem a postavil ji na střechu chyše a nechal ji tam státi, až se vypařila. Sousední pastýř, který to pozoroval, tázal se hocha, proč tolik mléka rozplývá na střeše? Tu odpověděl hoch: „Slunce je má píť. Slunce udělalo dobrou píť. Slunce je hodné.“ Tak přinesl prostoduchý hoch Boží oběť. A on sotva kdy slyšel, že je nějaký Bůh; tím méně, že jím je slunce! A přece byla to nejušlechtlejší oběť nevědomého hocha; nevynucená ze strachu, ale plynoucí z upřímné vděčnosti.

je největším nesmyslem. A když člověk 80 let se namáhal a bádá, musí si na konec doznati, že marně se namáhal a ničeho nevybádal. Kdybychom aspoň věděli, proč zde na světě jsme! Ale vše je a zůstane mysliteli záhadným, a je největším štěstím naroditi se slabomyslným.“ (Paměti I str. 367.)¹⁾

A nyní postavte vedle onoho bezradného 80letého učence-starce, děcko, které začíná se učit náboženství. Ono vám odpoví, že jsme zde na světě, abychom Boha, tvůrce světa, poznali, jej ctili, milovali, jemu sloužili a plněním jeho přikázání věčného života si zasloužili. Kdo z nich je lépe poučen o smyslu života? Vzpomeňme Krista, který pravil: „Já jsem cesta, pravda a život“, t. j. já jsem pravdivá cesta životem; kdo jí kráčí, nejde ve tmách, ale jde světlem. Nevěrec tápá v nevědomosti, proč žije; věřící vidí jasně před sebou cíl i směr své cesty. To je ono vznešené, ano jedinečné poslání náboženství: Ono nám praví, proč žijeme a jak máme žít, aby tato pout světem, který není jedinou a poslední naší vlastí, vyústila v šťastný domov na věčnosti.

A nyní je otázka: Má býti již děcko poučeno, proč zde na světě žije? Či má býti ponecháno v nevědomosti? Má od počátku býti vedeno cestou Kristovou, či má se nechat blouditi v bezradnosti? Všudy na světě stavějí se milníky a ukazovatelé cesty na počátek a nikoli na konec. Poutník hned při prvním kroku má

¹⁾ Proti této teskné žalobě a bezútěšnému doznání postavme názor jeho věřícího bratra Viléma z Humboltů, učence a státníka, jenž napsal: „Kdybychom nebyli ve své přirozenosti vybaveni bezpečnou věrou v nesmrtelnost, byli bychom skutečně uvrženi v největší bědy. Neměli bychom žádné náhrady za pozemská neštěstí, a co bylo by ještě žalostnějším: Nejdůležitější záhady zůstaly by nerozluštěny a všemu našemu bytí by chybělo, co mu vlastně vtiskuje pečeť úplnosti a souladu. (Moralprobleme str. 314.) — Římský rhetor Dio Chrysostomus napsal: „Ve všech lidech žije veliká touha bohy ctíti a jim se klaněti. Jako děti, vytržené z loktů matčiných, pociťují po ní nevyslovitelný stesk a touhu, a často po nepřítomné rozpínají své ruce a o ní sní, tak přeje si též člověk poblíže bohů stále býti a s nimi se stýkati.“ (De dei cognit.) Náboženství je mostem, který vede do věčnosti, a na němž Bůh a člověk se setkávají.

jasně věděti, která cesta vede k cíli jeho putování, a nechce těkati a blouditi po dlouhé dny, a třeba na cestě zahynouti. Pokud mé známosti sahají, vždy jsem viděl ukazovatele cest na počátku silnice, na její křižovatkách, a nikdy až na konci. A tak i dítě má býti poučováno o smyslu a cíli života hned, jakmile poučení je schopno, v prvních letech, kdy začíná se rozum jeho probouzeti, a nikoli až potom, kdy samo snad pocítí potřebu tázati se po smyslu života. I v mládí neradostno je blouditi. „Náboženství je ukazovatel na cestě života.“ (Petrus Chrysol.)

2. Náboženství je dále nejpevnějším základem charakteru, t. j. důsledného a řádného jednání člověka. Názozy, zásady a hesla se mění, a lidé dle okolností, potřeby a svého prospěchu mění podle nich své chování. „Kam vítr, tam plášt.“ Přizpůsobují se duchu a proudu doby. Přebarvují se jako když kolčava mění na jaře a podzim svůj srstnatý kožíšek. Dnes chválí, co budou zítra tupiti, nebo naopak. Mnohý jde jenom za svým okamžitým osobním prospěchem; jedná každé chvíle jinak, protože nemá pevných zásad. —

Jak zcela jiní byli ti naši starosvětští dědečkové, otcové a matky. Každé slovo znělo pevně, určitě; jednali podle stejných, neměnicích se zásad. A odkud je čerpali? Z náboženství. Jeho zásady zněly jim jako hlas ocelových zvonů; jeho nauky svítily jako démant až na konec věků. „Aby strom vyrostl a zmohutněl, je třeba, aby tvrdé kořeny zabořil do tvrdých skal. (Nietzsche.) Aby člověk měl pevné zásady, podle nichž by vždy a důsledně jednal, musí kořeny svého žití zapustiti do hlubin věčných pravd. Je potřebí, aby si uvědomil, že má svědka všech svých činů, soudce celého života, i toho, co ve skrytě učinil. Musí založit svůj život na náboženství.

Německý veliký básník G ö t h e upřímně doznal: „V celém svém životě nesobecké povahy našel jsem pouze tam, kde jsem našel pevně založený náboženský život; vyznání víry, jež mělo nezměnitelný základ, takoruka na sobě samo spočívalo, neodvislé na čase, jeho duchu a jeho vědě.“

Charakterem zoveme člověka, který nedá se žádným pokušením nebo příležitostí strhnouti, aby zapřel své zásady a jednal proti nim. Ale k tomu dává mu nejpevnější základ náboženství. Když slabá vůle člověka již se kloní ke špatnosti, tu jediné náboženství, myšlenka na Boha a zodpovědnost před ním, jest s to zadržeti jej před pádem. To je smysl onoho pokušení Kristova na poušti, kdy satan ukazuje mu všechnu slávu, bohatství a moc světa a slibuje: „Toto všecko tobě dám, jestliže padna, budeš mně se klaněti.“ Ale Kristus mu odpovídá: „Odstup ode mne, satane, neboť psáno je, jediné Bohu se klaněti a jemu sloužiti budeš.“ (Mat. 4. 9-10.) Jenom silnější myšlenka, vyšší idea, dovede zadržeti člověka, když již se chýlí k pádu. — Apoštol národů, sv. Pavel, s jemnou psychologii líčí ony nesmírné sklony ke špatnosti a hříchu, jež ovládají člověka, když praví: „Libuji si v zákoně Božím podle člověka vnitřního (duševního); ale vidím jiný zákon v údech svých, který odporuje zákonu mysli mé a jímá mne pod zákon hříchu, jenž jest v údech mých. Já nešťastný člověk! Kdo mne vysvobodí z těla smrti této?“ To jest ze stavu smyslnosti a zlé žádosti, která člověka ovládá. (K Řím. 7. 21-23.) A sílu, která jediné může překonati onen vrozený sklon člověka k hříchu, vidí jenom ve víře. Zákon tíhy strhuje každou věc k zemi, a je potřebí větší silou přemoci sílu zemské přitažlivosti, aby předmět nepadal, anebo ještě více, aby se vznášel nad zemí. Tento zákon platí i v řádu mravním. Zlé náklonosti svádějí ke všelijakým špatnostem a je potřebí vyšší síly, která člověka zadržuje, aby neklesl. A tou je jediné náboženství.

Filosofická morálka ukládá člověku sebezapírání, odříkání se, přemáhání a oběti. Ale nedává mu pražádné síly, aby člověk byl s to tyto požadavky v praxi vtělovati: opravdu se zapírati, přemáhati a pro blaho jiných přinášeti oběti. Jenom náboženství a speciálně církve ve sv. svátostech vede člověka k pramenům milosti, z nichž věřící čerpá sílu k sebezapírání a obětem. V tom je ona nesmírná povýšenost víry nad pouhými rozumovými důvody.

Německý básník Heine, který svým jízlivým vtipem nešetřil ni náboženství, ve svých listech přece doznal: „Naši otcové byli stateční lidé. Ponižovali se před Bohem, a proto měli tolik mužného vzdoru před lidmi. Já však drze čelo jsem zdvihl proti nebi, a za to před lidmi jsem se plazil a kořil.“

A vzpomeňme zase svých staročeských dědečků a babiček. Jak ucelené, vyrovnané, ušlechtilé byly to povahy! Jak půjčovali si navzájem v dobách nedostatku? Bez dlužních úpisů, směnek a svědků. Stačilo podání ruky. Kdo dnes by se odvážil takto půjčovati přáteli — nevěrci? Vzpomeňme svých zbožných matek. Byla to jejich hluboká víra, náboženství, která dávala jim sílu, aby všechny ty starosti o domácnost, onu nesmírnou trpělivost a obětavost ve výchování svých dětí tak klidně a spokojeně, ano radostně nesly. Že jejich moderním duchem již ovanuté dcery nejsou schopny té obětavosti pro výchovu dětí, té trpělivosti a námahy, toho příčina spočívá buď v nedostatku víry nebo v povrchnosti jejich náboženského citění.

A jakou výchovnou cenu má náboženství pro dítě, není těžko ukázati. Vědomí, že Bůh je svědkem všech jeho činů, které snadno před lidmi utají, je mu jedinou brzdou, aby překonalo každé pokušení.

Jednou navštívil lord Palmerston, kdysi první ministr anglický, výchovný ústav dona Bosca v Turině. Přišel proto, že o něm slyšel mnoho pochvalného. I uvedli vzácného hosta do velké síně, kde na 500 jinochů pracovalo, každý na svém úkolu. Byl zde naprostý pořádek a úplné ticho. Lord Palmerston nesmírně se podivil takové kázni, a to tím více, že nikde nad žáky nebylo viděti žádného dozorce. A přímo žasl, když mu don Bosco sdělil, že často za celý rok neudá se ni jediného porušení domácího pořádku. — „Milý pane pátere“, tázal se Palmerston, „jak je vám možno docílití takovou kázeň?“ „Mylorde,“ pravil don Bosco, „máme prostředky, jichž vy, protestanté, nemůžete použítí, jsou to prostředky výhradně katolické.“ „A které to jsou?“ tázal se zvědavě Palmerston. A don Bosco vysvětloval: „Je to častá sv. zpověď, časté sv. přijímání,

denní účast na mši sv., a to vše konají tito žáci s posvátnou vážností.“ — ¹⁾)

Že k výchově charakteru je nezbytně třeba základu náboženského, o tom krásně píše jeden z předních moderních, paedagogických spisovatelů, Fr. W. Förster. Kdysi stoupenec beznáboženské, laické výchovy, vlastní zkušeností učitelskou dospěl k poznání, že všecken přirozený, světský základ je nedostatečný pro založení pevného charakteru. Týž píše: „Jsem povinen svému přesvědčení, abych několik slov pronesl o významu náboženství pro výchovu charakteru. Mohl jsem pozorovati, že mladé lidi, kteří byli vychováni bez náboženského základu, pouhá sociální morálka trvale neuspokojuje. Přirozené pohnutky k dobrému potřebují vyššího výkladu a popudu, aby člověk síle svých vášní a strhující moci sobectví odolal... Člověk zápasící s pokušením, touží po zcela čistých ideálech a vzorech, a právě nejlepší a nejsilnější mezi mladými touží po víře v čistý, duchový svět, po říši dokonalosti, v níž vše se druží v celek, co zde zůstává pouhým zlomkem. Nejen pozemské srdce člověka potřebuje a hledá vlast, střed a východisko všeho snažení a života. I naše duchovní přirozenost žádá takového klidného přístavu své touhy, svého spojení s prazdrojem života. Z nejhlubší zkušenosti vytrysklo vyznání Augustinovo, že neklidno je srdce naše, dokavad nespočine v Bohu.“ (Lebensführung. 294. a násl.) Nedávno zesnulý vůdčí duch všech bojovníků za laickou morálku, prof. Jodl, praví: „Rozklad starých náboženských představ, na nichž dříve jediné založili mravní ideály, se vzrůstem a šířením nové humaní etiky neudržel stejný krok. Starší bohové se odstěhovali a na opuštěném krbu nebyl rozžat nový oheň, nejvýše stále plápolající plamen požitku a pochybnosti. Ale bez takového ohně pevného, dobře odůvodněného přesvědčení, bez upjetí se jednotlivce k vyššímu ideálu nemůže lidstvo prospívat.“

¹⁾ Dr. Willems: Grundfragen der Philosophie und Paedagogik III. 147.

3. Náboženství je dále základem mravnosti. Je často opakováno, ale proto přece věčně živé slovo ruského myslitele Tolstoj: „Ti, kdo se snaží založit mravnost bez náboženství, podobají se dětem, které chtějí přesadit květinu. Ta se jim líbí, ale kořen se jim nelíbí. I uříznou květinu a bez kořenu zasadí ji do nové půdy.“ — To je velmi případné srovnání. Dějiny všech věků svědčí, že mravnost co nejúžeji, podstatně byla spojena s náboženstvím, vyrůstala z půdy náboženství. S rozkvětem víry rostla i mravnost národa a s úpadkem víry hynula i mravnost, nastával rozvrat. Národové bez víry zráli k rozkladu, pádu, zahynutí. A co platilo o národech, platí i o jednotlivcích. S věrou roste poctivost, nezištnost, mravnost, pravdomluvnost, láska k bližnímu. S nevěrou přibývá zištnost, požitkářství, nepoctivost, úskok. To dějiny nezvratně dokazují, a kdo toho nevidí, je vlastně duchovně slepým. Mravnost, založená pouze na přirozených motivech (zdraví, ohledy na bližního a celou lidskou společnost) „pohybuje se pouze na periferii“ a nemá rozhodného a pronikajícího vlivu na vytváření charakteru. „Mravnost, které chybí strhující sankce shůry, nemá síly, aby probudila energickou a vytrvalou vůli. Jenom ono božské, neuprosné: Nezapomeneš, nesesmilniš, nepokradeš“, za nímž je všechna vážnost a tíha věčnosti, sáhá v samy hlubiny srdce a budí zodpovědnost, kterou neumlčí žádná vášeň.“

Náš přední filosof, prof. fyziologie na pražské universitě, dr. Mareš, ve svém pojednání „o náboženství, věrách a církvích“ napsal: „Žádná věda nenahradí nikdy náboženství... Ethika, která přikazuje povinnost, souvisí nerozlučně s náboženstvím. Nábožensky mravní výchova mládeže ve školách je právě v této době nezbytně potřebná; má být prohloubena, zvelebena, ne omezena... Základem nábožensko-mravní výchovy ve škole něchtě zůstane učení Kristovo jako náboženství čisté. (Národ. č. 1—6.)

Známý vídeňský katolický učenec, již zesnulý Richard Kralík vypráví, že kterýsi turista na svých cestách Alpami, když kráčet sám po vrcholi hory, náhle

setkal se s člověkem obrovité postavy, chatrně oděným, s obuškem v ruce. Strach se zmocnil turisty při tomto pohledu. Ale překonal své nemilé překvapení a dal se s neznámým chudásem do hovoru. Po chvíli dospěli oba na vrchol hory, kde velký, větrem a bouřemi ošlehaný kříž zdvihal se k nebesům. Chudás smekl svůj rozbitý klobouk, poklonil se a pokřižoval. Turista se podivil této zbožnosti a pravil. „Jste opravdu tak nábožný?“ A obr jal se vypravovati takto: „Pane, zde na horách můžete se často setkat s lidmi toho druhu, jako jsem já. Stačí jedna rána, a mohu vám vzíti vaši tobolku, a vás potom sraziti do propasti. Kdo by o mém činu někdy zvěděl? A jediná víra v Boha nás sílí, že nepodlehne pokušení. Náboženství nám brání.“

Ano tajemná bázeň a ošklivost před zločinem, to je u mnohého, náboženství odcizeného dnešního člověka, ještě zbytek víry z jeho mladých let, že nedopustí se zločinu i když bezpečně ví, že by jeho skutek nikdy nepřišel na jevo. Napoleon dobře a krátce řekl: „Vezměte lidem víru, a oni se budou vraždit třeba pro jedinou hrušku.“

A náš proslulý orientalista, dr. Musil, vypráví, že setkal se s Angličanem, který se chystal na výpravu do nitra Afriky. Proto hledal sluhu, jenž by uměl opatrovati kůže a vycpávati ptáky. Nabízel se mu kterýsi Ital. Přinesl výborná doporučení od svých krajanů a prosil, aby ho Angličan přijal do svých služeb, protože také toužil poznati neznámé kraje. Ale Angličan, vyvzdědv, že Ital je členem spolku bezvěrců, odmítl ho. Když se dr. Musil tázal Angličana, proč tak učinil, řekl tento: „Jak bych mohl v neznámém pralese, daleko od stráží bezpečnosti a soudů, důvěřovati člověku, jenž nad sebou neuznává nejvyššího spravedlivého soudce?“ (Nár. Listy. 13. II. 1921.)

Ale ukážete mi na některé lidi, vyslovené nevěrce, a řeknete: „Hle, to jsou lidé naprosto čestní a poctiví. Nejsou oni toho nejjasnějším dokladem, že možno žiti počestně i bez náboženství?“ — Nelze toho upřít. Jsou tací lidé. Ale příčinou toho je hlavně vyvinutý jejich smysl pro čestnost; a kdyby hlouběji prohlédli své

nitro, poznali by, že hluboko v jejich duši, v podvědomí žijí a na jejich jednání mají vliv nábožensko-mravní zásady, vštípené v mládí náboženskou výchovou. Renan sám o sobě doznal: „Cítím, že můj život je stále ovládán onou věrou, které již nemám!“

Toto náboženské podvědomí, vzácná tradice prvotní náboženské výchovy, působí, že i nevěrci řídí se zásadami křesťanské morálky. Zachovávají starobylé obyčeje; v nouzi a ve chvíli nebezpečí, v nemoci volají Boha. Nevěrecký filosof Schopenhauer za své nemoci, zachvácen prudkými bolestmi, volal: „Ó, Bože, Bože!“ A když přítomný lékař pravil: „Ve vaší filosofii není přece místo pro Boha“, Schopenhauer významně odpověděl: „Filosofie v bolestech člověku nedostačí; když je člověk zdrav, je ovšem jinak.“

A kterak náboženské vědomí nejednou na smrtelné posteli se ozývá, toho zajisté má mnohý osobní zkušenost. Náboženské pravdy neodbytně vracejí se z hlubin zapomenutí v mysl člověka. V usmíření s Bohem pocítuje nejšťastnější z posledních chvil svého života; náboženství jej utěšuje, aby poslední boj bez bázně a s nadějí ve vítězství dobojoval.

4. Náboženství je posléze pramenem síly, aby člověk pokušení k zlému překonával, své povinnosti konal, je pramenem trpělivosti a útechy v těžkých dobách utrpení, protivenství a malomyslnosti. Když patriarcha Jakub stěhoval se do země egyptské, jenom obavy a strach zmocňovaly se jeho srdce: Jaký osud čeká jej, jeho syny a vnuky? To byly myšlenky, které jej skličovaly za noci. A tu Hospodin k němu dí: „Já jsem nejsilnější, Bůh otce tvého; neboj se, sestup do Egypta, neboť v lid veliký učiním tebe tam.“ (I. Mojž. 46, 3.) Víra dodávala mu sílu a naději v šťastnou budoucnost. A našim předkům mluvil hlas víry v duši stejnou řečí. — Vzpomeňme na starozákonního Joba. Kdo jej sílil, když přišel o všechny své statky, když děti mu zhynuly, a on opuštěn nyní jako nejchudší stál tu nad ssutinami svých prací a nadějí? „Bůh dal, Bůh vzal,“ bylo jeho slovo. Kdo jej potěšoval, když raněn nejhorším malomocenstvím, seděl na smetišti a střepinou

hnis se svého těla stíral? Kdy sama manželka jeho se mu smála, a přátelé, podezřívající ho z tajných hříchů, přilévali jenom hořkost v jeho duši? „Vím, že Vykupitel můj živ je,“ to byl výkřik jeho doufající duše, jeho pevné naděje v Boha, že utrpení jeho se skončí. Vira v Boha byla posilou v těžkém jeho hoři.

A vzpomeňme Ježíše Krista, klečícího v zahradě getssemanské. Vidí před sebou všechno své budoucí utrpení. Již takořka pocítuje potupné bičování, rouhání, kříž, který kladli na ramena jenom nejhorším zločincům. Jako člověk leká se této hrůzné budoucnosti. I padá na kolena a modlí se ona vroucí slova: „Otče, možno-li, odejmi tento kalich ode mne; ale ne má, ale tvá vůle se staň!“ Ulehčuje své duši modlitbou, ale útěcha hned se nedostavuje. Vstává a jde k apoštolům, aby u nich nabyl potěchy. Oni spí. I jde znovu; po druhé a po třetí se modlí. A tu, když úzkost jeho krvavým potem dostoupila svého vrcholu, přichází anděl, aby ho potěšil. Kristovo rozbouřené nitro v té chvíli se uklidňuje. Nyní vstává již klidný, silný a vydává se dobrovolně v ruce vojinů. — Ano, to je ona síla víry, která nás činí statečnými a trpělivými ve všech strastech. V Ježíši Kristu, který z modlitby čerpá útěchu, aby ona strašná muka klidně nesl, máme nedostižný vzor pro celý život. Ke každému z nás, kdo z hloubi duše, vroucně, důvěrně a vytrvale se modlí, přistupuje anděl útěchy a dodává nám síly. Proto i sv. apoštol Jakub volá: „Stráda-li někdo z vás, modli se.“ (Jak. 5, 13.)

Montalembert v předmluvě k životopisu svaté Alžběty se táže: „Která z nauk, křesťanství doporučících, někdy potěšila truchlící duši a naplnila opuštěné srdce? Který z oněch učenců naučil usušiti jedinou slzu? Jenom křesťanství od svého počátku slibovalo lidem utrpení tohoto života, jemuž nelze uniknouti a očistou náklonností mírniti. A dostalo svému slovu. Dříve než je chcete nahraditi musíte nejprve vypuditi z této země všechnu bolest a utrpení.“

To je ona životní důležitost náboženství. Ono nám objasňuje smysl a cíl života, je základem charakteru,

jediným pevným pilířem mravnosti, skýtá nám útěchu a sílu, abychom neklesali v strastech života a nepropadli v zoufalství. A když si to vše jasně uvědomíme, táži se vás, drazí přátelé: Chcete i vy, aby vaši synové a dcery šli bezpečně, cílevědomě životem a netěkali bez cíle a smyslu? Chcete, aby vyrostli v pevné, zdatné, charakterní lidi? Aby byli poctiví a mravní? Aby v dobách starostí, strastí a bolesti měli ochranné lano, lék proti každému hoři? To jsou jistě zbytečné otázky. Na ně láska otcovská a mateřská již dávno odpověděla.

Aby význam a potřebu náboženství zlehčili, přijali marxisté za své heslo: „Náboženství je opium lidstva“. V bolševickém Rusku tímto heslem opatřili některé veřejné budovy. Co chtěli jím vysloviti? Asi toto: Jako opium uvádí toho, kdo ho požil, ve vysněné, neskutečné kraje, zbavuje ho smyslu pro skutečný život a oslabuje jeho fysické i mravní síly, tak působí i náboženství. I ono prý přenáší člověka v říši, která neexistuje, protože není Boha, není nesmrtelné duše, není posmrtného života. Heslo vyšlo z výhně atheistického vášnivého smýšlení.

Ale zrnko pravdy je i v tomto prohlášení. Opium je též lékem, mírní bolesti a útrapy nemocného člověka. A v tom smyslu je obrazem náboženství, které mírní a tiší duševní strasti člověka. Věřící člověk nikdy neztrácí duševní rovnováhu. Nepropadá za žádných okolností malomyslnosti, nebo zoufalství. Věřící člověk je ve svém nitru radostný člověk. Blažené chvíle, jež prožil ve chrámě, přijímáním sv. svátostí, účastí na bohoslužbě v její různých formách, náležejí k nejkrásnějším chvílím jeho života: „Zbožný člověk tím se nejdříve liší od bezbožného, že v hlubinách jeho srdce vládne tichá bezpečnost, svatý mír, stálý, nebo rychle zas se vracující klid. Magnetická jehla v duši ukazuje bezpečně ke svému pólu (Bohu). V životě zbožného člověka převládá teplo, tiché, příjemné, rovnoměrné teplo, které trvá. Ze slunce víry padá každé hodiny mírné světlo, tichý úsměv na cesty jeho života.“ (Ot. Zimmermann.)

Rusové si vypravují podivnou pohádku. Vysoko u stepí mongolských zvedá se kdesi vrch, na němž roste zá-

zračná květina. Jest věčně zelená, nesmrtelná. Unikla všem zákonům vzrůstu a vadnutí. A její něžný květ rozlévá vzácnou vůni po celém okolí. Dokud na zemi všechno pučí a kvete, člověk jí neuvidí, protože jiné květiny ji převyšují a zakrývají. Ale kdo smuten a tichý kráčí kolem, tomu ona květina, věčně zelená, se zjeví; a potom už z dálky vůně mu prozradí, že je to ona zázračná květina, kterou viděl. Prazvláštní je vůně její a nevýslovně sladká a posilující. Nic podobného není na zemi. Kdo ji vdychá, tomu se změní celý svět. Rozumí všemu. A všechno k němu mluví. Zvíře, les i skála mluví k němu srozumitelným způsobem. Člověk vposlouchá se i do přírody a slyší, jak ona dýchá, snuje a tvoří. Slyší píseň, kterou kroužice, hvězdy v noci zpívají.

Není těžko poznati, koho pohádka touto tajuplnou, zázračnou květinou rozumí. Je to květ náboženství, živá víra, která člověku otevírá výhled do říše Boží; člověka silí a blaží. Víra věčně kvetoucí a utěšující.

Dosud mluvili jsme o potřebě a významu náboženství pro jednotlivce. A stejně důležitou, ano nezbytnou potřebou je náboženství pro spořádanou lidskou společnost, tedy pro stát. Stát nemá dosti prostředků vychovati lidi, své příslušníky, ctnostné, mravné, sobě oddané a zákonů poslušné. On takové předpokládá. A tyto ctnosti v poddaných vychovávalo vždy náboženství. Antické státy považovaly za svoji přední úlohu pěstovati úctu, zbožnost a poslušnost svých poddaných vůči bohům. Na slavnosti a účely náboženské věnovaly ze státní pokladny summy, pro něž nemáme téměř měřítko. „Spíše vystaviš město v oblacích, nežli založíš stát bez náboženství“, prohlásil Plato. Cicero pak prohlašuje, že neví, zda by věrnost, důvěra mezi lidmi, zda by lidská společnost a idea spravedlnosti mohly trvati, kdyby zmizela úcta a poslušnost k bohům. (De nat. deorum 1. 2.) A dějiny výrok jeho jen potvrdily. S úpadkem víry upadala mravnost; stát se ocitl v rozkladu a konečně se rozpadl.

Vzpomeňme též důrazného slova sv. Augustinova: „Říše bez spravedlnosti nejsou, než veliký

svaz lupičů.“ (De civ. Dei IV. 4.) Oltářní kámen, na němž člověk oběti přinášel božství, byl také vždy základním kamenem, na němž budovali se národové a říše. Slova ta platí vůbec o náboženství všech národů a věků. Ukázati, jak křesťanství zušlechtilo poměry rodinné, poměr muže a ženy, rodičů a dětí, pánů a služebníků, zaměstnavatelů a dělníků, žádalo by zvláštní kapitoly.

V „Socialistischen Monatsheften (1910. 2. 26. pros.) píše dr. Hans Müller, že náboženství je přece ještě něco jiného než pouhý fantom; že je daleko více mocnou sociální realitou. Jenom věřící lidé jsou schopni společného žití. Komunistické osady, které od volnomyšlenkářských socialistů byly založeny, pravidelně končily fiaskem. Zanikly. „Společenskovorné síly socialistických ideálů samy nikde nedostačily; musí býti zesíleny hlubokým náboženským přesvědčením. Denně můžeme pozorovati, že kolektivní egoismus, pouhý vlastní zájem většího, či menšího počtu osob nedostačí, aby třeba nejmenší spolek přivedl k trvalému rozvoji. S pouhými třídními a davovými zájmy nelze vytvořiti sociální instituce a díla solidarity.“

Když starověká filosofie stala se nevěreckou, a náboženství prohlašováno za nepotřebné vzdělanému člověku, i tam pokoušeli se filosofové založiti mravnost mimo základy náboženské. A jaký byl výsledek jejich učení? Vyslovil je současný spisovatel stručnými slovy: „Homo homini lupus, Člověk člověku je vlkem.“ Sobeckost, krutost, rvavost, závist, požívačnost se rozmohly v lidu. Člověk přestal býti člověkem. A dnes vidíme podobné zjevy. Mravnost, poctivost nesmírně poklesly. Rozmohla se jenom touha a shon po smyslných požitcích. Omlouváme to neblahou dobou poválečnou. Ale příčiny tkví hlouběji: je to nedostatek nábožensko-mravní výchovy.

Národové mravně upadají. Záchrana spočívá jedině v návratu k ideálům, a největší vzpruhou ideí je očištění a obnovení na základě náboženském. Jestli toho se nám nedostane, jestli mládež, naděje národu, nebude vychovávána na základě náboženském, pak národ náš

stihne osud, kterému propadli všichni národové, kteří zpronevěřili se víře velkých svých předků.

Náboženství správně pochopeno a v životě projevováno, jest nejradostnějším ze všeho, co lidská duše zná. A uskuteční-li se ve světě pravé náboženství, přinese spokojenost, mír, vnitřní štěstí, jehož pouhý svět nikdy dáti nemůže.

II.

Atheismus; jeho příčiny a důsledky.

„Že musíme jsoucnost Boží dokazovati, je znamením, jak obraz Boží je v nás nevýslovně zatemněn. Ale že ji přece můžeme dokázati, je znamením, že není obraz Boží v ní zcela zvrácen nebo docela vyhlazen“.

(Möhler: Sebrané spisy II. 154.)

Atheismus nevěří v Boha. Anebo přesněji řečeno: věří, že Bůh není. Důkazů pro své tvrzení nemá, ale všechny důkazy jsoucnosti Boží odmítá. Nikoli, že by je mohl vyvrátiti — jsou logicky přesně konstruovány — ale že nechce jich přijati. Vůle jeho se vzpírá.

Slyšme, jak Fr. W. Förster, který z nevěry dospěl k pevné křesťanské víře, píše o jsoucnosti Boží: „Osvícenci vždy tvrdí, že není představy, která by s dětstvím lidstva tak nerozlučně byla spjata jako víra v jednoho Boha. Všemohoucí Stvořitel nebes a země není jim nic jiného, než přenášení lidské činnosti a vlády na vývoj světa. Proto v době, když jasné myšlení člověka dozrává, hyne prý víra v Boha.“

Jest to pravda? Nikoli. Je to největší a nejosudnější blud, ve který kdy lidský rozum upadl. A proč? Příliš spojil pojem Boha s představou o Bohu z dob svého dětství, a když zralý rozum mu ji rozptýlil, usuzuje že Boha není. „Přestal-li divoch věřiti ve svého dřevěného Boha, to neznamená, že Boha není, ale jenom to, že Bůh není dřevěný.“ Jestli v Boha, v něhož dříve si věřil, nyní již nevěříš, je to proto, že ve tvé víře bylo

něco zvráceného, nepravého. Proto musíš se snažit, abys lépe pochopil, co jest Bůh.“ (Tolstoj.) Nevěřiti v jsoucnost Boží přiči se nejhlubším potřebám lidského ducha.

Základní poučkou všeho vědeckého bádání je: Pro každý zjev musíme hledati dostatečnou příčinu. Ale tuto poučku náhle upíráme, jakmile se jedná o původ světa. Odkud jsou ony milliony světů? Odkud lidská kultura? Odkud lidský duch? To vše povstalo z ničeho a je náhodou řízeno? Je myslitelné, že vyšší samo povstalo z nižšího, aniž by ono vyšší jako schopnost a síla do prvotní formy byla vložena? Kdo je tam vložil? Je větší víry v zázraky a nepochopitelnějšího zřeknutí se zásady a nutné příčinnosti, než domněnka, že vše je vytvořeno jedině přirozeným vývojem? Nechceme-li ustatí v přemýšlení právě tam, kde nejohromnější činnost nás nutí hledati nejohromnější příčinu, nezbyvá nám než doznati, že tento svět nelze jinak vysvětliti, nežli že jej stvořil nekonečně vznešený a nad něj povznešený tvůrčí duch.“ (Förster: Christus und das menschliche Leben. str. 72).

Vážná, proti náboženství nezaújatá věda vždy zůstává státi před otázkami: Odkud hmota? Odkud pohyb? Jak povstal první život? Odkud člověk? Odkud rozumná, svobodná duše? V přírodě není též anarchie a zmatku; ale všude shledáme zákornitost a řád. Z toho nutně logicky usuzujeme na nejvyšší tvůrčí sílu, nejvyšší Intelligenci, kterou nazýváme pradávým, hlubokým, vznešeným a milým jménem Bůh. A tuto nejvyšší Intelligenci nemůžeme si jinak ve své lidské omezenosti představití, nežli jako věčnou tvůrčí osobnost, právě tak, jako původ každého uměleckého díla nemůžeme si představití bez umělce.

Nevěrci rádi mluví o tvůrčí přírodě, jako původkyní života rostlin, zvířat i lidí. Ale mějme vždy na paměti, že pojem „příroda“ je pojem abstraktní, odtažitý. A abstrakta nemohou nic tvořiti. „Tvůrčí příroda“ má ve filosofii též význam jako tvůrčí síla. A jakmile tuto nejvyšší sílu, v níž shledáváme nejvyšší moudrost a inteligenci, zosobníme, — a nelze přece mimo meze

lidské omezenosti jinak si ji představit — docházíme nezbytně k pojmu Boha.

Stejně platí o zákonech v přírodě. I ona jsou abstrakta; jsou pouze drahami a řády každého dění. A zákony vždy vedou nutnou logikou k zákonodárci. Bezzákonost nebyla by divem, ale zákonnitost v případě je „divem“. A ten učinil a stále činí Bůh. A ze světa, jeho zjevů souditi na Boha, jako na původce jeho, jest „nejvelikolepější a správná indukce, jaké jen lidský rozum je schopen“. (Reincke: Die Welt als Tat, str. 479.) Každý jiný závěr je klamný, nelogický nepřesný. Diktovaný buď předsudky, nebo zaujatostí a snahou, stůj co stůj dospěti k úsudku: *Není Boha*.

* * *

Posvátná kniha knih již v době, kdy učení i neučení, vědátoři i fantasté, ještě nežili, aby posvátnou, věkovitou a všeobecnou pravdu o Bohu svými klamnými, nebo nepřesnými závěry vyvraceli, praví „Nesmyslný řekl v srdci svém: *Není Boha*“. (Žalm 13. 1.) Je nejprve pozoruhodno, že nesmyslný řekl tak „v srdci svém“. Nikoli v rozumu. On ve svém srdci, zdroji žádostí a citů, ve své svobodné vůli nechce a nepřeje si „míti Boha“; a proto snaží se přemluvit a přiměti rozum, aby v Boha nevěřil. Rozum upadl v zajetí vůle, jak u mnohého člověka velmi často se stává.

Atheismus je vždy poblouzením. Buď poblouzením rozumu, nebo poblouzením vůle. Poblouzení rozumu záleží hlavně v pýše, která člověka chce stavěti výše, nežli mu ve světovém řádě přináleží. Démon pýchy stále člověku našeptává, co již podle bible prarodičům v ráji sliboval: „Budete-li jísti se stromu vědění, nikoli nezemřete; ale otevrou se oči vaše, a budete jako bohové, vědouce dobré i zlé.“ (I. Mojž. 3. 5.) Slova příliš lákavá a svůdná. Kdo ze smrtelníků by netoužil stále stoupati výše, až na sám trůn Boží? A jistě nebyli to jenom antičtí císařové, kteří u vědomí své moci, slávy, bohatství dávali si jméno: božští vladaři.

Každý touží po vyšším poznání. Zapomínáje své omezené, závislé lidské přirozenosti, touží býti nadčlověkem, jak Nietzsche k tomu nabádá. Byron ve svém „Kainu“ doznává: „Nechci štěstí, které mne ponižuje.“ Víra v Boha připomíná člověku jeho odvislost, malost. Volá jej k poslušnosti jeho zákonům, a když se proti nim provinil, žádá kajícnost. A to „člověka ponižuje“. Toho mnohý člověk ve své pýše nesnáší. Vášnivě hlásá atheismus Nietzsche: „Jsem Zarathustra, bezbožník, který praví: Kdo je bezbožnější nežli já, abych se radoval z jeho poučení?“ Nietzsche-ův „nadčlověk“ nenesl žádného pána nad sebou. Proto dí: „Abych vám, přátelé, své srdce celé otevřel: Kdyby byli bohové, jak bych to snesl, abych sám nebyl bohem!“

Považuje svůj rozum za jediný zdroj a měřítko pravdy, hrdě zamítá, čeho rozumem pochopiti nemůže. A Bůh je bytost nejvíce nepochopitelná. „Přebývá ve světle nepřístupném“. A člověk zaměňuje poznatelnost Boha s jeho nepochopitelností, zbavuje se víry. Veliký španělský politik a filosof Donoso Cortes napsal: „Intelligence nevěřících může býti velmi velikou; a intelligence věřících však velmi nepatrnou. Avšak ona je hluboká jako propast, kdežto tato je svatá jako tabernakl. V oné bydlí bludy, v této pravda. V propasti panuje smrt se svojí hrůzou, ve svatostánku život s pravdou. A proto není naděje pro společnost, která místo pravdy modlářsky uctívá lidského ducha.“

Jinou a to nejčastější příčinou atheismu je poblouzení svobodné vůle; to jest hřích. Kain, bratrovrah, prchá před tváří Boží. „Od tváře tvé prchati budu“, dí k Hospodinovi, který jej doznáním viny a lítostí chce znovu k sobě připoutati. Pobloudilý, prohřešivší se syn, u vědomí svého provinění vzdaluje se otce. A totéž vědomí hříchu oddaluje člověka od Boha. Když veliký kazatel Lacordaire z řádu dominikánského byl ve společnosti předních pařížských učenců, spisovatelů, básníků, přirozeně přišla též řeč na náboženství. Každý chtěl uplatniti svůj názor o víře a o Bohu. Lacordaire pozorně sledoval zajímavý rozhovor. A když přítomní skončili, obrátili se na proslulého kazatele,

čekajíce na jeho slova. Lacordaire však nepokoušel se vyvracetí jejich mínění; řekl pouze: „Pánové, co máte proti Bohu mimo své hříchy?“ Nikdo Lacordairovi neodporoval. Člověka poctivého, pokorného, ctnostného, víra v Boha blaží; hříšníka víra v Boha děsí. „Zanech svých hříchů a ihned budeš věřící“, pravil Pascal. Srdce hříchy a vášněmi zpustošené, není schopno přijati símě slova Božího.

Další příčinou nevěry bývá přílišná jednostrannost dnešního člověka v jeho práci, v zaměstnání a bádání. Při svém povolání, ve svém existenčním boji, vyčerpává všechny své duševní síly. Utápí se v drobnostech života, v detailu práce a „nemá času“ zabývatí se universálními otázkami o účelu a smyslu svého života, o Bohu, nesmrtelné duši a pod. A k tomu moderní individualismus, přehlížecí, ano pohrdající každou autoritou, brání mu, aby dal se poučiti těmi, kdo otázkami náboženství výhradně se zabývají.

Když veliká loď ocitne se v některém místě, kde pod hladinou skrývají se pro ni nebezpečná úskalí nebo písčiny, tehda kapitán, velitel lodi a zkušený i věhlasný námořník, volá na loď prostého, snad nevzdělaného lodivodu. Jemu ponechá řízení lodi v těchto sobě neznámých místech. A to z toho rozumného důvodu, že sám v těchto končinách „se nevyzná“. Podobně je s otázkami náboženskými. Může býti člověk ve svém životním povolání, ve svém přesně omezeném oboru, velikým učencem, na slovo vzatou autoritou. Ale při tom naprostým, naivním ignorantem v otázkách náboženských. Hrdé sebevědomí nejednoho svádí, aby i v těchto otázkách snažil se uplatniti svoji autoritu. A činí projevy, nedůstojné svého jména, zvrácené, které u povolaných odborníků budí bolestnou útrpnost nebo tichý smích. Své omezenosti vědomý a vážný učenec nikdy se neodváží pronéstí své „slovo“ tam, kde leží mimo hranice jeho oboru.

Sokratovo upřímné doznání: „Vím, že nic nevím“ t. j. moje vědomosti jsou kusé, omezené, nedokonalé, platí právě v otázkách metafysických plnou měrou a váhou. Ono je důstojné vážného člověka. A je zlem

a chorobou dneška slovo osudné: „Nevím, že nic nevím“, t. j. myslím, že všechno vím.

Dnešní člověk cele svoji duši obrací k zájmům tohoto světa. Vymoženostem vědy, techniky, umění, sportu, tak že nedostává se mu smylu i pro nejdůležitější otázky vlastního žití. A přec ony nejprve žádají jasné a správné odpovědi. „Moderní člověk spokojuje se se skromným výsekem, zlomkem skutečnosti; a již si neuvědomuje, že jeho duše vlastně nemůže žít, není-li ve spojení se svojí Prapříčinou, se svým nejvyšším Dobrem, cílem svého zdokonalování“. (Föerster: Christus und das menschliche Leben; str. 73.)

Nevědomost v nejzákladnějších pravdách víry je přímo úžasná. „Religio non habet osorem, nisi ignorantem“. Kdo podstatu a význam náboženství zná, nemůže býti jeho nepřítelem. Poznává v něm směrnici a oporu života. A jenom hrubá neznalost, zaujatost a předpojatost vyvolává vždy nové zástupy nevěrců. Jaké předsudky proti katolické víře po věky šířeny byly na př. ve Skotsku, patrně z toho, že děti měly římského papeže za vtěleného ďábla. Matka, chtějíc odstrašiti děcko, aby se netoulalo kol rybníka, říkala mu: „Nechod' tam, je tam papež!“

Atheismu vědecky založeného na přesných, filosoficky podložených předpokladech (na př. o samovolném pohybu hmoty, původu života z neživého, vědou dávno vyvrácených) není. Existuje pouze ateismus praktický, t. j. volný, nezávislý život. Dr. Branca, univ. profesor geologie v Berlíně, napsal: „Celé to tajemství, že široké vrstvy lidu s pološílenou zálibou přijímají učení ateismu, spočívá v úpadku jejich mravním. Ateismus připravuje jim život velmi pohodlný. Mohou sestoupiti s výšin, k nimž dospělo lidstvo náboženstvím Kristovým v ohledu mravním, s výšin, na nichž člověk jen další namáhavou snahou dostane se ku předu, na pohodlné pastviny, na nichž se pohybuje zvíře.“ A když vzdělání a přece zásadní ateisté žijí životem důstojným, je to cit pro osobní důstojnost, čestnost, často i pýcha, která je na výši života udržuje. Ve chvíli upřímné sdílnosti sami cítí v duši prázdnotu, kterou jenom víra v Boha může

vyplniti. V nemoci a slabosti volají Boha, na př. Voltaire, Schopenhauer a j.

Heine, jeden z nej cyničtějších posměvačů víře, své doby básník velmi uctíváný, naprosto změnil své názory, když těžce nemocen ležel v Paříži ve své „žíněné kryptě“. Svému příteli, který přišel jej navštívit, pravil takto: „Věřte mi, já Jindřich Heine (sebevědom své básnické slávy!) leže mnoho let nemocen a mnoho rozjímaje, přišel jsem k přesvědčení, že jest Bůh, náš spravedlivý soudce, a duše naše že jest nesmrtelná a na věčnosti dojde odplaty. Jenom víra mne sílila v utrpení, neboť jinak dávno bych byl sebevraždou životu učinil konec.“

V jeho stopách ještě dále kráčející básník-filosof, Nietzsche, ve chvíli sebezpytování doznává, co vše ztratil s věrou v Boha. „Nikdy již nebudeš se modlit, nikdy již se klanět, nikdy v nekonečné důvěře odpočívati. Odepřeš si před nejvyšší Moudrostí, nejvyšší Mocí se zastavit a své myšlenky u ní setřásti. Nemáš již žádného ustavičného strážce a přítele ve svých sedmi samotách. Žiješ bez výhledu na horstvo, které nosí na temeni sníh a ve svém nitru žár. Není pro tebe žádného odplatitele, žádného polepšovatele. Není víc žádného rozumu v tom, co se děje; žádné lásky v tom, co se stane. Tvému srdci nekyne již žádné místo odpočinku, chceš věčný návrat války a míru. Člověče odpírání, chceš se všeho zříkat? Kdo dá ti k tomu sílu? Dosud ještě nikdo neměl této síly. (Nietzsche: Sebrané spisy V 216.)

Poučný je též rozhovor, který měla Ida Overbecková s Nietzschem na podzim roku 1882. Projevila názor, že „pro ni myšlenka na Boha má příliš málo reálného obsahu“. Nietzsche rozrušen odpověděl: „To pravíte, abyste mne podpořila. Nevzdávejte se nikdy této myšlenky! Sama ji máte, nejsouc si jí vědoma. Neboť tak, jakou jste a jak vás stále a nyní zase shledávám, ovládá váš život veliká myšlenka. A tato veliká myšlenka je na Boha.“ Nietzsche těžce vzlykal. Jeho rysy byly zcela pobouřeny a potom přijaly kamenný klid. „Já se jí (myšlenky na Boha) vzdal, chci tvořit nové. Nechci a nesmím zpět. Zahynu na svoji vášeň; zmítá mnou sem

i tam. Jsem stále jako rozeklán, ale nezáleží mi na tom.“ (Bernoulli: Fr. Overbeck a Bedřich Nietzsche. I. str. 250.) Věru, že nelze věrněji a pravdivěji vystihnouti duševní stav nevěřícího, než tuto učinil Nietzsche.

I v lásce svých přátel, k nimž choval nejněžnější city, Nietzsche pocífoval všechnu bolest duše a vnitřní opuštěnost. Sám se kdysi nazval: „Ecce homo.“ Člověk utrpení. A snad nikdo tak necítil duševní prázdnoty, bez Boha v srdci, jako Nietzsche. Vyjádřil ji podobenstvím: „Vrány křičí a ve svištivém letu táhnou k městu. Brzo bude sněžiti. Běda tomu, jenž nemá žádné vlasti. Stojíš ztrnulý; hledíš zpět. Jak dlouho již! Proč jsi, bloude, před zimou utekl do světa? Svět — brána k tisíci pouštím, nemá a studená. Kdo ztratil to, co ty's ztratil, nikde se nezastaví.“

Tento stesk po ztracené víře stejně ozývá se též v jeho básni „Pláč Ariadnin“! Duše, pyšná, než aby milovala Boha, za hrozného rouhání vykazuje jej od sebe: „Pryč ode mne! — I prchl sám, můj jediný druh, můj velký nepřítel. — Nikoli! Vrať se! Se svými všemi mukami! Všechny potoky mých slz spěchají k Tobě, a poslední plamen mého srdce k tobě žhne. Ó, vrať se, můj neznámý Bože! Má bolesti! Mé štěstí poslední.“

Jistě z tohoto bolu vytrysklo též jeho upřímné doznání: „Nehněvám se na ty, kteří o půlnoci tiše se plíží kol hrobu svého Boha“. Nevěrec ve chvíli tichého přemýšlení je si vědom, že ničím nemůže nahraditi ztrátu víry. Toť úděl jeho žití. Ochudil své srdce. Jako obrazoborec řádil v chrámě své duše. Strhuje oltář a stěny zbavuje jasu a krásy. Co v jeho duši zbylo, toť jsou jen holé a žalostné zříceniny.

III.

Co rozumíme vzděláním.

Pojmu vzdělání (kultura) velmi různě se rozumí. Neboť náleží jméno vzdělání k těm všeobecným pojmům, kterým možno dáti rozličný smysl. Jako různě chápou lidé pojem svobody, pokroku, rovněž tak slovem „vzdělání“ každý může mysliti něco jiného.

Již v řeči starého Říma slovo kultura mělo dvojitý smysl. Mluvili o vnější kultuře, kultuře země, rolí, zahrad (agri cultura) a o kultuře duše, kultuře vnitřní (animi cultura). Ke kultuře vnější čítáme též všechno, co skýtá průmysl, strojnictví, neboť zpracují hmotu. To jest t. zv. technická kultura, která život náš činí snazším, pohodlnějším, příjemnějším. A právě tato technická kultura a její podivuhodná díla poutají mysl dnešního člověka na tolik, že pro ni zapomíná na vlastní a nejpotřebnější kulturu svého nitra. „Vychvalujeme náš věk, v němž telegraf, telefon, radio, železnice a parníky sblížily lidstvo tisíci novými pouty. Ale v pravdě všechny tyto prostředky lidi jenom více navzájem odcizily“.

V obecné mluvě též často zaměňuje se kultura s civilisací. Ale obě od sebe se liší. „Kultura je podřízení všech požadavků člověka jeho duševním silám. Je vláda člověka nad jeho přirozeností. Je to zdokonalení vnitřního člověka. Civilisace je zušlechtění vnějšího žití; ona činí člověka ve styku s jinými jemnými. „Bez kultury není civilisace schopna trvání. Proto je životní otázkou lidstva, zda je s to technickou, vnější civilisaci podříditi kultuře duše, anebo zda všechno nynější jeho vědění a snažení k tomu má směřovati,

aby sloužilo jeho materiálním choutkám a tím k mravnímu úpadku.“ (Förster.)

Daleko nutnější je vnitřní vzdělání člověka. Zušlechtění jeho ducha. Písmo svaté nazývá člověka „obrazem a podobenstvím Božím“. V duši a její schopnostech zrcadlí se vlastnosti Tvůrce, tak jako v každém opravdu uměleckém díle zřime stopy toho, kdo je vytvořil. Ale tento „obraz Boží“, který v plném lesku zářil pouze v ráji prarodičů, již jejich hříchem se zatemnil, porušil, znetvořil. A je úkolem výchovy, ovocem vzdělání, aby opět se objevil ve svých pravých barvách a vlastnostech. Vzdělání duše tof „*unum necessarium*“, jediné potřebné. A je potřebí pěstovati všechny schopnosti duševní, rozum, vůli a cit; a pouze v souladném harmonickém pěstění jich záleží právě vzdělání. Vypěstění jedné z nich na úkor druhé může vážně vzdělání člověka porušiti.

1. Rozum vzděláváme poučováním v rodině a ve škole, četbou, vlastním pozorováním a správným usuzováním. Tak pěstujeme paměť, bystrost, soudnost. Ale byť někdo co nejdokonaleji vypěstil rozumově své schopnosti, není ještě v pravdě vzdělaným. Německý filosof Schopenhauer správně řekl: „Kdo mnohému se učil, jest pouze učeným, ale nikoli vzdělaným“. Jsou lidé obrovských vědomostí, jsou takorča živoucími slovníky, ale při tom jsou to lidé bez pevných zásad a bez charakteru. Svých vědomostí často užívají jen k ukojení svých choutek, své ctižádosti. Ti, jak přední současný paedagogický spisovatel Fr. W. Förster tvrdí, užívají svých vědomostí právě tak, jako zloděj své lucerničky, aby bezpečněji dosáhli špatných svých cílů. Kdyby učenost byla neklamnou známkou vzdělání, nikdy bychom nesměli býti toho svědky, že by učený člověk byl schopen těchže zločinů a neřestí, jako člověk neučený. Ale tomu, bohužel, tak nebývá.

„*Scientia sine conscientia est ruina animae*“, říkali již staří filosofové. I zde možno připomenouti slova Kristova: „Co platno člověku, byť celý svět získal, ale na duši škodu utrpěl?“

Ke vzdělání rozumovému zajisté náleží, aby člověk měl správný a jasný názor na život. Jaký je smysl a cíl mého života? To byla a je otázka, na niž lidstvo všech věků hledalo odpovědi. A na tuto otázku odpovídalo vždy více méně jasně náboženství. Věda na ni odpovědět nemůže. Tolstoj praví, že náboženství znamená pro člověka smysl života. Ono je také prvotní řečí člověka. A těžko věřit v hluboké vzdělání člověka, který otázkou o Bohu, lidské duši, posmrtném životě, nikdy se nezabývá, nebo ji povrchně odbývá slovy: „Nevíme a nevíme“ Taková odpověď, která znamená útek od nejhlavnější, nejdůležitější otázky vlastního žití, není člověka v pravdě vzdělaného důstojna. Toť lehkomyslné těkání, nebo bloudění, které vždy jen vede ke škodě, nebo k záhubě.

2. Ku vzdělání člověka nezbytně náleží *v ý c h o v a* *v ů l e*. Neboť vůle rozhoduje o jeho činech. Bez vzdělání vůle je člověk v jednání těkavý, kolísavý, vrtkavý, nestálý. Je děckem v mužném těle.

Sotva kdy bude skončen spor mezi intelektualismem a voluntarismem. Prvý dokazuje, že vůdcovství v člověku má rozum. Typem intelektualisty byl a je vždy Sokrates. Tvrdil, že člověka třeba jen řádně poučiti a on bude konati, co konati má. Proto dokazoval, že hřích má svůj původ v nevědomosti. Sokrates mohl to právem tvrditi sám o sobě, neboť byl člověk silné vůle a uměl ji podříditi svému rozumu. Ale kolik je takých lidí? Již jeho žák, filosof *Aristoteles*, vyvracel jeho názor, poukazuje na všechny ty lidi, kteří dobře vědí, co mají činiti, a přece nečiní.

Většina psychologů kloní se k voluntarismu. Právem poukazují na Schopenhauerovo pojednání: „*Der Primat des Willens im Selbstbewusstsein*“, v němž dokazuje, že u většiny lidí rozhoduje v životě a jednání jejich vůle, pudy, city, a nikoli rozum. „*Homines sunt voluntates*“, praví sv. Augustin. Rozum zajisté má býti vůdcem, který na cestě života ukazuje, co je správné a varuje před nebezpečími. „Ale ve skutečnosti bývá vždy jen referujícím ministrem, skutečným tajným

radou; je to vůle, která rozhoduje. Ona je vladařem“. (Mohr: Mehr Wille, str. 13.)

Proto na výchově a vzdělání vůle nejvíce záleží. A to se děje cvičením vůle v přemáhání tělesných žádostí, askesi, postem, přemáháním pudů, pohodlnosti, lenosti, sobectví atd. Vůli je však nutno pro konání dobrých skutků nadchnouti. Neboť „duše je nádoba, kterou třeba nejen naplniti, ale též roznítiti“. (Plato.) A nadšení, inspirace dostává se duši jediné náboženstvím. Protestantský vychovatel Palmer správně dí: „Nejprostší křesťan, v němž evangelium překonalo sobectví a materialismus, je skutečně vzdělaným člověkem. Neboť křesťanství propůjčuje jeho myšlení, řečem a skutkům ušlechtilý směr, přemáhá vše surové a sprosté, a tak činí krásným i jeho život navenek.“

Ve všech oborech vědy a umění zdůrazňujeme nutnost výcviku. Tak ve výchově rozumu, v pěstění hudby, tělovýchovy atd. Jenom ve výchově vůle toho často se nedbá! Jako by tato výchova byla samozřejmým a přirozeným důsledkem kultury rozumové. John St. Mill ve své knize o výchově vůle praví: „Kdo si nikdy neodepře toho, co je dovoleno, od toho nikdy bezpečně nemůžeme očekávat, že si neodepře vše nedovolené. A nepochybujeme o tom, že jednou zase budou děti a mladí lidé důsledně přidržováni k askesi, aby zvykali přemáhati své choutky, vzdorovati nebezpečím a pokušením a dobrovolně snášeti bolesti. A to vše jen jako vychovatelské cvičení.“

Pravé vzdělání záleží ve výchově vůle. Vědomosti se zapomínají. Ale vzdělanost se neztrácí. Vzdělaný člověk, i kdyby zapomněl vše, čemu se kdy učil, zůstane vždy člověkem vzdělaným.

K souladnému vzdělání náleží i vzdělání, zušlechťení citu. Citem obvykle rozumíme stav mysli, založený na určitých a jasných představách. A není vznešenějších představ, než představy náboženské. Co více povznáší člověka: Nedokazatelná, nepravá, hypotéza, že člověk je vrcholným tvorem ve vývoji tvorstva z nižších forem (pithecoanthropos), že je „nejdokonalejší zvíře“, nebo že je tvorem Božím a jeho obrazem? Když anglický

myslitel Carlyle po dlouhých vnitřních rozporech a bojích vrátil se k pevné, radostné víře, prohlásil: „Teprve když jsem zase našel Boha, byl jsem celým člověkem.“

K výchově citu slouží ovšem též umění. Ale jenom ono umění, které má ušlechtilý obsah, vznešený předmět, který vyjadřuje též krásnou formou. Umění, které představuje nízké, budí a dráždí smyslnost, nekoná svého poslání. Proti takovému umění bojovali nejlepší myslitelé a jeho znalci, na příklad Tolstoj, Ruskin, Carlyle a j. „Umění má býti velebou něčeho, co milujete,“ praví Ruskin. A mluvě o různých uměleckých dílech, neváhá prohlásiti: „Mnohé slavné obrazy jsou záhadami, jiné pěknými hračkami, jiné škodlivými a zne-mravňujícími pošetilostmi.“ (Výklady o umění). Dějiny národů svědčí, že rozvoj umění nebyl vždy v přímém poměru s rozvojem mravnosti; ale často znamenal její úpadek. „V Athenách se snahou podrobiti život vlivům estetickým počal úpadek mravnosti,“ napsal anglický spisovatel Laing Nejvyšší umění bylo vždy ve službách náboženství. Dante nazývá umění „vnučkou Boží.“ „Umění je úsměvem Božím do tohoto údolí slz“, krásně řekl president naší České akademie dr. Jos. Boh. Förster.

Vzdělání toť vrchol lidského snažení. Ale tohoto vrcholu žádný člověk na zemi plně nedosáhl. V tom smyslu každý je následníkem mythologického Sisyfa, který marně se pokoušel kámen na vrchol hory vyvaliti. Ale každý den je nám příležitostí k většímu vzdělání. A šťasten, kdo toho dne k tomu využil! Při tom dlužno však vždy míti na paměti slova řeckého mudrce: „Qui proficit in litteris et deficit in moribus, plus deficit, quam proficit.“ Kdo prospívá ve vědomostech ale upadá v mravech, více upadá, než prospívá.

Každý, kdo opravdově a vážně touží po vzdělání, hledá vzor, k němuž by patřil jako ke své hvězdě, a v její stopách snažil se kráčet. Macedonský král Alexandr, chtěje býti velkým panovníkem, vzal si za vzor řeckého hrdinu Achillea. Proto Homerovu Illiadu,

která líčí hrdinské činy Achilleovy, stále u sebe nosil. Ale to byl pouhý ideál síly, neohroženosti a bojovnosti. Vzdělání velmi úzké, jednostranné. Křesťanský věk má před sebou jiný, největší, věčný ideál dokonalé vzdělanosti, nedostižný soulad všech duševních schopností. Je to Bohočlověk, Ježíš Kristus. „Učte se ode mne“, volal do všech věků a ke všem lidem. Kdo v jeho šlépějích snaží se jíti, ten bezpečně jde cestou opravdového vzdělání. Sv. Anselm ve svém pojednání: „Cur Deus homo“ odpovídá: „Deus factus est homo, ut homo deus fieret.“ Bůh stal se člověkem, aby člověk stal se Bohu podobným. A to je nejvyšší vrchol vzdělanosti.

IV.

Škola a náboženství.

„Rozšířené volání po odstranění náboženského vyučování ze školy skrývá pod tímto jménem podle mého mínění jedno z největších kulturních barbarství přítomnosti.“

Filosof V. Wundt. Dresdener Nachrichten, 12. července 1919.

Náleží mezi největší tragické zjevy doby, že ozývají se radikální hlasy po vyloučení náboženství ze škol. Dnešní školství vyrostlo z náboženského základu a tisícileté tradice. Náboženství bylo duší školní výchovy. Všechny učební předměty byly provanuty náboženstvím jako jednotícím principem. V náboženství žákům vštěpován jasný a pevný životní názor, ono nejcennější a nejdůležitější, co mládež ze školy do života má si nésti. A odkud tento boj proti náboženství ve škole?

Jednak z romantické víry, že dnes „vědecká morálka“ je schopna nahraditi náboženské učení, jednak z domnělých neúspěchů náboženské výchovy, kdy zneužití náboženských pravd, pokrytectví, má býti dostatečným důkazem proti této výchově. Odpor a protest „pokrokových paedagogů“ neplatí těmto nešvarům a výstřelkům, ale náboženským pravdám a ideám. A v tom je osudný klam a omyl.

Tento omyl začínají již mnozí vychovatelé, kteří dříve horlili pro laickou školu, také upřímně doznávají. Zkušenosti s beznáboženskou morálkou je k tomu přiměly. Uvádím aspoň vystižné doznání předního amerického paedagoga Stanley Halla. Ten píše: „Odmítavé stanovisko ethického hnutí proti náboženským motivům

ve výchově charakteru jest jednak příčinou, jednak následkem toho že nejeví se dostatek zájmu pro nový rozvoj náboženské psychologie. Bylo velikou chybou etiků, nechtíti uznati, že náboženství je neobyčejně mocnou podporou mravního vývoje. Jsou zaostali v novějších poznatcích, které se týkají dětského věku a doby dospívání. Tato studia ukázala, že daleko hlouběji, než dosud za to se mělo, duše mladých lidí jsou nábožensky založeny. Ethickou kulturu, jak ji takto jmenované společnosti hlásají, lze zajisté v její pozitivních snahách doporučovati, ale po své negativní stránce (přehlížení náboženství) je zastaralá a jednostranná, poněvadž přes všechny lepší poznatky, které nyní jsou možny, chce náboženskou víru a mravní jednání, které Boha a lidskou přirozenost nerozlučně spojují, od sebe oddělovati.“

Všichni vážní učitelé zdůrazňují, že škola je ústav výchovný, že vypěstění charakteru jest jejím hlavním cílem. A nechtí slyšeti, že jest to pouze ústav vyučovací, jakým jsou odborové školy průmyslové, hudební atd. Veliký cíl chce míti škola před sebou: položití nutný základ k harmonickému vzdělání příštího člověka. A k tomu je nutno stavěti na základech náboženských.

Učení čtení, počtům, pravopisu, přírodním vědám, řečem, v tom daleko ještě není to, co k výchově charakteru je potřebí. A to je výhradně náboženství.*) „Pevně trváme na tom, že škola, chce-li býti ústavem vychovávacím a nikoli pouhým ústavem vyučovacím, nemůže postrádati náboženského vyučování. Ono je kotvou pro jednotné chápání světa a správu života. A nevím, kdo by s lehkým srdcem tohoto základu se vzdal, myslí-li to vážně s výchovou mládeže.“ (Rein.) Nějaký názor na svět a život musí školu ovládati; chce-li býti něčím více, nežli pouhou sprostředkovatelnou vědomostí. Jinak by nemohla míti vlivu na charakter mládeže, ale byla by pouhou továrnou, která

*) Vřele doporučuji v tomto směru znamenitou knihu Försterovu: „Religion und Charakterbildung“. Rotapfel-Verlag. Zürich und Leipzig.

má dodati mládeži určité množství vědomostí a obratnosti.

„Dnešní škola je pouze obrazem moderního života. Dříve byla nejvyšším účelem všeho vzdělání mládeže výchova ku křesťanskému životu. Bylo v ní jednotné hledisko, jemuž vše bylo podřízeno a jemuž vše ostatní sloužilo jako prostředek k cíli. Dnešní škole chybí tato jednota. Zjednává se v ní větší, či menší množství vědomostí, jednak jako příprava k životnímu boji, jednak k získání určitého všeobecného vzdělání, k tomu něco náboženského vyučování, jež má jen nepatrný vztah ke skutečnému životu.“

Nikoli bez dlouhých politických bojů dosáhli jsme, že dítkám, jejichž rodiče k tomu dali souhlas, dostává se v nižších třídách náboženského vyučování. Ale to je pro nás, kteří jsme zásadními zastánci konfesijní školy, t. j. školy, v níž týž duch křesťanský vane ze všech vyučovacích předmětů, příliš malý ústupek, jímž jenom okolnosti nutí nás se spokojiti. Ale s čím nikdy se nesmíříme, že t. zv. „náboženská cvičení“, t. j. praktické uskutečňování křesťanské nauky a předpisů z řádu školního byla vyloučena. O praktické školní výchově v náboženství pronesl na schůzi Zemského spolku katolických učitelů v Rakousku ministr školství dr. Rintelen tato významná slova: „Ve jménu svobody bylo prohlášeno za nátlak, co nám samozřejmě: aby žák byl vázán i k náboženským úkolům. Nikdo by se neodvážil při vyučování počtům, psaní, čtení, omeziti se na to, že by žákům pouze řekl, jak správně se počítá, píše a čte, aniž by zároveň se přesvědčil, že si žák v oněch předmětech osvojil dostatečnou znalost. Jenom při náboženství činí se taková výjimka. Nauku a úkon vždy dlužno spojovati.“

A dotýkaje se odluky školy od náboženství, ministr dr. Rintelen prohlásil: „Taková odluka neznamená nic jiného, nežli rušiti jednotu života. Rušiti spojení přirozenosti s nadpřirozeností, odvedení školy od nejplodnějších zdrojů života. Vytlačení náboženství ze školy znamená též ničení autority učitele i školy“. —

Škola, jíž vane duch náboženský, vychovává nejenom věřící mládež, ale také loyální, státu věrné a jeho zákonů poslušné příští občany. Náboženství je zavazuje ve svědomí, hlásá, že neposlouchati spravedlivých občanských zákonů je hříchem.

Největší filosof starověku, Plato, žádá, aby učitel, nechce-li se minouti svým posláním, měl jako umělec stále před očima dokonalý vzor toho, k němuž chce svého žáka vésti. Ve svém spise *Timaeus* a v *Symposiu* (řeč Diotimova) praví takto: „Umělec učitel, který oko své stále upírá na nezměnitelnou Bytost jako na svůj vzor, a jeho ideu a dokonalost chce podati, ten zajisté vytvoří celek dokonalé krásy. Ale ten, který jen pomíjející zbožňuje, s tímto ideálem nevytvoří nic krásného. Oním ideálem je však jenom nestvořená, nepomíjející, na čas a na lidských úsudcích nezávislá, čistá, svatá, všeho příměsku prostá krása beze stínu, naprosto dokonalá a jedním slovem božská.“

Cicero, nejslavnější řečník římský, nenapsal sice spisů výslovně paedagogických, ale v přčetných svých spisech vyslovil svůj názor o výchování. Založil jej výhradně na zkušenosti a vlastním pozorování. A proto na nejednom místě dí, že hlavní podporou mravního výchování je náboženství.

Osud národů, jejich vzrůst a rozvoj, nebo úpadek a zánik, záleží na generacích příštích. Podle toho, zda ony budou státi na mravní výši, nebo budou klesati, utváří se budoucnost národa. Tuto zkušenost učinil římský myslitel, propuštěnec na svobodu, Epiktet a proto napsal: „Prokážete nejlepší služby státu, jestli pozvednete nikoli střechy domů, ale duše občanů. Neboť je lépe, aby velké duše přebývaly v malých domech, než aby nízké duše číhaly ve velkých příbytcích.“

Velký vůdce a zakladatel Spojených států severoamerických, Jiří Washington ve svém „poselství k národu“ praví: „Náboženství a mravnost jsou nepostrádatelnými podporami obecného blahobytu. Není vlastencem, kdo podkopává tyto mocné pilíře blahobytu. Každý pravý politik má je v úctě a je miluje právě tak, jako každý zbožný muž. Rozum

a zkušenost dokazují, že mravnost bez náboženství nemůže v lidu trvati.“

Je v zájmu výchovy mládeže a státu, aby měl občany mravné, loyální, zákonů dbalé. A k tomu nejlépe vede jednotná, harmonická výchova domácí a školní. Výchova charakteru, jehož základem je náboženství. Všichni, kdo ve škole působí, mají jíti za týmž cílem. A proto mají býti téhož ducha. Je nejsmutnější a nejtrapnější stránkou ve školní výchově, kde na mládež působí učitelé různého názoru, různé konfesse, nebo dokonce bezkonfesijní. Tím hůře, jsou-li atheisty, nevěrci. Kde jeden boří, co jiný pokusil se stavěti.

Všichni učitelé také jednomyslně žádají svobodu ve vyučování, aby nejenom své vědomosti, ale i své srdce mohli do výchovy vložit. Aby mohl vychovávat podle ideálu, který nosí v duši. Jsme přesvědčeni, že řádné výchově odpovídá pouze jednotná škola v tom smyslu, že žáci téhož náboženského vyznání mají též všechny učitele téhož vyznání. Škola konfesijní.

A nemohu si odepřít, abych nevzpomenul dvou krásných výroků o škole, v níž vane duch živé viry. Klasický satyrik, řecký dramatik Aristofanes odsuzuje spisovatele, kteří podkopávají v srdcích mládeže víru v bohy a volá: „Na takových spisech nevzdělávali se hrdinové marathonští, oni prostí, mravní, ušlechtilé hrdosti plní jinochové. Jejich zpěv naplňoval školy náboženskými hymnami.“

A zakladatel pozitivismu, Aug. Comte dává skvělé svědectví církvi katolické, když o jejím kulturním působení píše: „S největší úctou sluší hleděti na nesmírný a šťastný vliv, který církev měla organizací obecného lidového školství na všechny vrstvy evropské společnosti. Je zvykem, že zcela lhostejně hledíme na tuto podivuhodnou instituci, pro niž v celém starověku nenalézáme žádné analogie. Katechismy byly prostá mistrovská filosofická díla, která obsahovala to nejdokonalejší, co monotheismus přinesl.“ (Comte, Cours de philos. posit. V. 54.)

V.

Škola simultánní.

Liberalismus minulého století na poli výchovy zplodil školu simultánní. Zdála se mu ideálem výchovy ke vzájemné snášlivosti občanské. Liberalismus nevyloučil sice náboženství z řady učebných předmětů; prohlásil, že dítě má být vychováváno mravně-nábožensky, ale náboženství nemá být již ve škole duší výchovy.

Školu simultánní současně navštěvují děti různých náboženských konfesí, i děti bezkonfesijní. Vyznání učitelovo rovněž nepadá na váhu. Náboženství je pouhým učebným předmětem; a nemá také žádného vlivu na vyučování jiným předmětům. Že při tom názory učitelů často se různí, střetnou a vedou k trapným sporům, četné zkušenosti dosvědčily.

Škola simultánní, ať jakkoli romanticky byla odůvodňována, je proti jednotnému principu ve výchově. Může být pouze přechodným stadiem ve vývoji školství, ale nikdy jeho ideálem. Je to pouhý „modus vivendi“ na poli školském.

Německý liberální historik Treitschke, protestant, nerozpakoval se o simultánní škole prohlásiti toto: „Němci dali se velkými slovy, tolerancí a osvíceností, svého času svěsti ve školství k mnohým přehmatům, jež poškodily křesťanskou výchovu mládeže. Ale počínají konečně nahlížeti, že simultánní školy mohly být na nejnižším stupni vyučování pouhou výpomocí z nouze. Snášlivost je drahocenný statek. Ale předpokládá, že člověk sám má již pevné přesvědčení vlastní. Správné základní vyučování musí být ve všech oborech pro-

niknuto jedním a týmž duchem... Učiti světovým dějinám děti, které po svém dětském způsobu dovedou pouze rozeznávat dobré a zlé, pravé a nepravé, a při tom nemile se nedotknouti ani protestantů, ani katolíků, ani židů, — to je tanec mezi vejci, který zřídka se zdaří velikému učenci, tím méně skrovně vzdělanému elementárnímu učiteli. Nic není dětské mysli nebezpečnějším, nežli frase, která nemá obsahu. A je povinností státu bedlivě bdíti nad tím, aby pod vývěsním štítem snášelivosti nebyla našim školním dětem vštěpována lhostejnost k náboženství. (Treitschke; Deutsche Kämpfe, str. 61.)

Mezi přední výchovatské autority v Německu náleží dr. W. Rein, univ. profesor v Jeně. Ten praví: „Je to naprosto falešný závěr, když se hlásá: Poněvadž stát nemá žádné konfese, musí býti i škola bezkonfesijní. To znamená přisuzovati státu kompetenci tam, kde mu nenáleží, a rodinám vnucovati jim odlišný názor světový. To však je znásilňováním svobody svědomí!“ (Rein, Renaissance. Mnichov, 1907, sešit 8.)

Velmi důrazně proti simultánní škole psal slavný německý historik, vyznáním rovněž protestant, Pavel Lagarde: „Musíme jednou k tomu dospěti, abychom mohli školu zaplniti žáky pouze jednoho vyznání. Neboť jenom v homogeních školách možno státu vně i uvnitř zaručiti církvím účinné působení na mládež. Jen tak je možno zjednati mladým duším onen klid, v němž mohou pocítiti vliv svého náboženství. Jim nesmí nikdo vštěpovati myšlenku, že některý spolužák téhož věku jinak se modlí. Náboženství má jim býti mocí, o níž se nedebatuje, neboť jen tehda, když se mu takto jeví, ono vpravdě vychovává.“

Jistě je povšimnutí hodno, že vídeňští židé nedávno žádali na magistrátě, aby pobočné třídy ve školách, pokud je možno, byly zakládány podle náboženského vyznání, a nikoli mechanicky podle abecedního seznamu žáků. Odůvodňují svoji žádost správným argumentem, že žákům jejich vyznání není dovoleno v sobotu psáti, a škola nemá v nich dáti podnět ke kollisi s náboženskými předpisy. Toto zařízení pobočných tříd podle

náboženského vyznání žáků má býti, jak výslovně žádost uvádí, přechodem k vlastní škole konfesijní.

Klasickým svědkem o nedostacích školy simultánní je dr. Fr. W. Förster. Uznává, že za nynějších politických a náboženských poměrů sotva lze dospěti ke školám konfesijním státem vydržovaným. Při nynějším odpadu četných vrstev od křesťanství otázku zachování náboženského vyučování ve škole nutno posuzovati nejenom s hlediska vychovatelského, ale též politicko-státoobčanského. Co je důsledkem toho, když jsou v demokratických státech právně naroveň postavena všechna vyznání? Že je při organizaci školství ke všem přihlížeti. Nekřesťanská, ano i nevěrecká část žádá svých práv. Ji není možno umlčeti ani znásilniti. Je tu potřeba hledati kompromissu, dohody, jako všechna rozumná politika žádá dohody, nemá-li mezi občany různých náboženských a politických stran panovati stálý boj. Tento kompromiss se projevuje školou simultánní. (Förster; Christentum und Paedagogik, str. 48.)

Förster však projevuje přesvědčení, že školu simultánní, jakmile nesnášelivost nepřátelských stran se zmírní, bude následovati škola podle různých vyznání, škola konfesijní. Škola simultánní nemůže plně uspokojiti žádnou stranu. Nevěřícím vadí v ní náboženství jako předmět vyučovací; věřícím tento „neživotní extrakt konfesijní“ rovněž nevyhovuje. Výslovně píše: „Celým svým paedagogickým přesvědčením jsem pro školu konfesijní, byť bych v příštích přechodných dobách neviděl žádné možnosti, aby byla jako společná státní škola zřízena. Jsem rozhodný odpůrce školy simultánní, poněvadž v ní nalézají se nebezpečí pro jednotný život duševní a pro charakter. Vložiti několik hodin náboženského vyučování do učebního rozvrhu nemůže nikomu dostačiti, když všecken školní život je provanut jiným duchem... Náboženský základ školy nesmí býti považován za jakysí ústupek církvi; ale je to sám zájem státu a státoobčanské výchovy, aby jeho příští občané byli nábožensky vychováni. Simultánní škola je dnes

„nevyhnutelné provisorium“; a když církev za nynějších poměrů s ním se smíruje, to nikterak neznamená, že vzdává se svých základních principů a nezměnitelných názorů.“

Jednoho církev nikdy se vzdání nemůže: svobodné výchovy mládeže. Nedbajíc této výchovy, neplnila by rozkazu Kristova: „Učte všechny národy.“ A rodičům, kteří mají ke svým dětem největší povinnosti a tudíž také největší práva, nesmí býti vzato „právo na školu.“ Oni rozhodují, do které školy chtějí své dítě posílati. A jestli simultánní škola jim nevyhovuje, nesmí jim býti odpíráno právo založiti a vydržovati soukromé školy konfesijní s právem veřejnosti a spolu též žádati, aby stát ze svých prostředků na ně přispíval. Otázka škol nesmí býti otázkou politické moci, ale otázkou rozumné výchovy.

„Jenom uznání rodičovských práv může založiti „školní mír“. Jinak zůstane boj o školu vždy vítaným předmětem politických stran a vítanou látkou pro politický deník.“ (Rein, Religion und Schule.)

A ještě dodatkem dlužno vzpomenouti důvodu, kterým zastánci simultánní školy proti škole konfesijní operují. Práví, že společným vyučováním dětí různých konfesí budou položeny lidské a přátelské vztahy mezi příslušníky různých náboženství.

„To je naprostý klam, který povstal ze špatného porozumění mládí. Společný život dětí různých vyznání nikterak nezůstaví v mladých duších tak hluboké dojmy, které by později samy zpracovaly a jimi ke správné, vzájemné náboženské snášlivosti byly vedeny. Snášlivost je spíše výslednicí hlubší mravní kultury, a ta bez náboženského základu není možná. A v každém případě neuspokojivé, anebo rozhořčující řešení celého problému „Škola a církev“ vyvolává ovzduší, v níž daleko více vzájemné nevraživosti mezi konfesemi je rozseto, nežli může býti vyrovnáno vnučeným seděním dětí na téže školní lavici.“ (Förster: Religion und Charakterbildung, str. 17.)

Stoupencům simultánní školy jde nejvíce o to, aby konfesijní rozdíly byly setřeny a tak bylo vytvořeno ovzduší mlhavého, netvárného, nejasného náboženského cítění. Jedno je jisto: „Religion ohne Confession ist Confusion.“

VI.

Laická morálka.

Morálku kázati je lehké;
morálku odůvodniti — těžké.
Schopenhauer.

Stoupenci laické školy usilují založiti morálku mimo náboženský základ. Hlavně sociologie (nauka o vzájemném poměru a stycích lidí) a přírodní vědy mají skýtati spolehlivý a všem přijatelný základ mravnosti. Pro tuto „nezávislou etiku“ uvádějí za důvod, že náboženská víra namnoze ochabla, ne-li zmizela; a je tudíž potřebno mravouce dáti nový, pevný podklad.

Francouzský filosof Fouillé již před 50 léty poukázal na hrozící úpadek mravnosti, když napsal: „Byla kdysi napsána srdcervoucí slova o tom, jak náboženská dogmata mizejí. Dnes bylo by možno napsati ještě hrozivější slova o otázce daleko důležitější: jak mizejí dogmata mravní!“ (Critique des systemes de morale contemporaine.)

Tak francouzský paedagog před dávnými léty. A měl při tom na zřeteli přirozenou morálku, jak je nejstručněji vyslovena Dekalogem. Co by řekl dnes, kdy s mnohých míst, ano také již s filosofických universitních kathedr hlásá se amoralismus; hesla, která jsou přímo opakem přirozeného mravního řádu. Přirozená morálka ukládá lásku, sebezapření, sebeoběti, nedotknutelnost majetku a t. d. Nová morálka káže násilí, mstu, hovnění pudům, komunitu majetku a j.

Ale předpokládejme, že jde průkopníkům volné, beznáboženské školy o zachránění a upevnění přirozené, odvěké morálky Dekalogu. Je otázkou zda bez nábo-

ženského základu lze ji zachovati. A tu dějiny antických národů dávají jasnou odpověď: S úpadkem víry upadaly všechny osobní, společenské i politické ctnosti.

Tak jako tito národové nemohli si mysliti všechn státní život bez náboženství a bez veřejné bohoslužby, tak byla jim též nemyslitelna bez náboženství výchova mládeže. Každá společnost, která se starala o výchovu mládeže měla ráz sakrální, t. j. vychovávali na základě náboženském k úctě bohům. Jakmile tento duch z veřejného života mizel, národové klesali, až dozráli k úpadku. Nedostatek náboženství, hlavní duševní úbyť lidstva, přivodil jejich pád. To jest svědectví dějin, které mají býti podle vzletného slova Ciceronova, učitelkou národů. Žel, že národové nechtějí se z nich ničemu přiučovati!

Hlasatelé laické morálky však namítnou: Tito národové neměli ještě oněch velikých vědeckých poznatků z přírodních věd, z biologie a hlavně ze sociologie, aby na nich mohli založiti ethiku. Ale my je máme. Proto je nám možno zbudovati morálku na základě vědeckém. Všimneme si principů jejich vědecké morálky.

Ale napřed chceme ukázati na jedno. Vědecké odůvodňování morálky není zajisté bez významu a bez ceny. Ale věda sama o sobě nedovede dáti vůli člověka vyššího vznětu, ideálnějších motivů, vznešenějších a mocnějších podnětů, aby vždy podle zásad ethických jednal. A právě o tuto „inspiraci vůle“ jde, má-li člověk vždy a za všech okolností, hlavně v poměru ke svým bližním, správně jednati. „Hlavní omyl všech, kdo chtějí mravnosti dáti vědecký základ, spočívá v tom, že naprosto přehlížejí psychologický zákon: Odůvodniti mravnost rozumu a odůvodniti tutéž mravnost pro vůli, jsou dvě naprosto rozdílné věci.“ (Förster.) Vůle potřebuje zcela jiných motivů, aby se pro dobro rozhodla, nežli těch, k nimž bez váhání přisvědčí rozum.

Věda podrobně dovede objasniti rozumu zákony mravnosti. Vysvětlí, proč právě tak a ne jinak máme jednati. Ale daleko ještě nepodněcuje vůli natolik, aby podle poznání a schválení rozumu jednala. Rozum je

studený, bezcitný, sobecký. Ten ke skutkům sebezapírání a sebeobětování (k lásce k bližnímu) nepovzbudí. Všechny předpisy vědy připadají nám právě tak suché jako nějaké policejní nařízení, anebo platební příkaz berního úřadu. Uznáváme jejich význam, ano nutnost pro pořádek a sociální potřeby; ale nemůžeme se přitom nikterak pro ně nadchnouti. Proč na př. je toli lidí, kteří dobře vědí, že kouření, pití, karetní hry a t. d. jim škodí, a přece nedovedou jim odvyknouti. Rozum to nahlíží; ale vůle je slabá.

V církevní modlitbě prosíme Boha: „Intellectum illumina, affectum inflamma.“ Prosíme za osvětlení rozumu. Ale ono samo k ethickému jednání (na př. k sebezapírání, obětavé lásce k bližnímu) nestačí. Je potřebí affectum (vůli a cit) nadchnouti. A o tuto inflammaci vůle v ethice jedná se nejvíce.

* * *

Sociologie (humanita) základem mravouky.

Zakladatel pozitivismu, francouzský filosof Aug. Comte vyloučil všechno nadpřirozené z oboru lidského vědění a vědy. A v duchu tohoto principu stanovil novou stupnici věd (matematika, astronomie, fyzika, chemie, biologie) a nejvyšší vědou prohlásil sociologii, nauku o lidské společnosti. Theologie a metafyzika sloužily mu pouze jako dočasné vědy pomocné, pokud lidstvo ve svém vývoji nutně jich potřebovalo. Nyní však na svém kulturním stupni dospělo prý již tak daleko, že může se jich zříci. Sociologie, která studuje organismus lidstva v jeho celé složitosti a zákonitosti, dospěla již tam, že jasně stanovila základy a podmínky pro mravnost jak celé lidské společnosti, tak každého jednotlivce.*)

Na místo náboženství, víry a uctívání Boha, stává Comte uctívání lidstva. Lidstvem rozumí souhrn všech minulých, přítomných a budoucích lidí. A této

*) „Věda sesadila otce přírody a vyvedla Boha až za své hranice, poděkovavši mu za jeho zatímní služby.“ Comte.

„Veliké bytosti lidstva“ sloužiti, to je náboženství pozitivismu. Ovšem nejsou to všichni lidé bez rozdílu, kteří mají býti předmětem kultu, ale ti, kteří o zachování a zdokonalování lidstva získali si zásluhy. Ty jako celek sluší uctívati na místo nepoznatelného Boha. Proto „pozitivní“ náboženství je náboženstvím humanity, a kult velkých lidí je jediným rozumným kultem. A principem mravnosti je „žiti pro druhého“. Jest to v jistém smyslu obměna slov biblických: „Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim. A co chceš, aby ti lidé činili, čiň ty jim.“

Ale celá tato formule mravnosti, které vysokých cílů nelze upřít, svědčí jen o nedostatečné znalosti skutečné lidské přirozenosti. Člověk je tvor ke zlému nakloněný, sobecký, podléhající pudům a vášním. Ohledů na bližního, na jeho zájem a blaho, je v něm málo. Tyto ohledy, oběti pro bližního nutno teprve vypěstiti. A jak je nesporno, vychovává a v nejvyšší míře je pěstuje náboženství. Positivní filosofie však spíše je předpokládá.

Heslo humanity, které má býti dostatečným a pevným základem mravnosti, zrodilo se v studovnách filosofů, kteří lidí v jejich přirozenosti dobře nepoznali. Předpokládají vždy a všude lidi takové, jakými by si je přáli míti; ale neznají lidí, jakými ve skutečnosti jsou. Touží viděti lidi v rajské dokonalosti. Ale ovšem ráj bez Boha.

„Každý člověk,“ praví F ö r s t e r, „který náboženstvím není povznesen a zušlechtěn, bývá zpravidla odpornými vnějšími vlastnostmi, viditelnými chybami a slabostmi svého bližního drážděn a od něho jen odpuzován.“

Mají-li býti jenom lidé jedinou pohnutkou, jediným důvodem a smyslem všeho našeho sebeomezování, našeho odříkání a našich ochotných služeb, pak právem jest se obávati, že naše altruistické city, jež nikterak nejsou v naší přirozenosti tak silny, jak se často domníváme, příliš snadno a rychle naší vlastní antipatií, vrozeným odporem, citlivůstkářstvím a nechutí, závistí a všeho druhu vzdorem, naším egoismem budou překonány a udušeny. A což teprve, když zakusíme hořké ovoce nevděku a nepochopení u těch, kterým chtěli jsme jen prospěti! Až naše nejčistší úmysly a obětavé

skutky budou nepříznivě posuzovány a snad přímo i ve zlém úmyslu vykládány! Vše to bude dosti silné a mocné, aby v nás ten trošek lásky k bližnímu udušilo a naši obětavost ochladilo navždycky.

Náboženství neukládá nám sloužiti lidem jen pro ně samy; milovati bližního jen pro to, že je člověkem jako my. Ono lásku k lidem nám ukazuje jako službu Nejvyššímu, který vládne nad vším lidským a pozemským. Náboženství naši lásku k lidem očisťuje a oduševňuje, protože jen sebezapíráním lze k ní cele se povznést. Jen tato láska ve jménu vyšší služby může v nás překonati všechny ony vnější, nepříjemné dojmy, jakými na nás často náš bližní působí, a které jen rozkladně účinkují na nás. Naši obětavost pro bližního ochromují. Jen těmito vyššími motivy může člověk překonati své zklamání a vystřízlivění, které ve službách filantropie zakusil a jež mu běrou často chuť dále ještě se starati o své spolulidi.

Bez vyšších cílů a hledisek naše snažení pro blaho lidstva ztrácí všecken půvab a vzpruhu; ztrácí svoji povýšenost a svatozář tím více, čím lépe kdo poznal z blízka a v konkrétních případech onu lidskou společnost, jejíž dobro má býti nejvyšším posvěcením a nejpevnějším základem všeho našeho jednání, jejíž služba má člověku nahraditi službu Boží.

Jen vyhledejte ty, kdo nezištně a obětavě se věnovali chudinství, kdo pro chudé a strádající dary vyprošují, poměry jejich vyšetřují, podpory rozdávají. A tažte se jich, zda vděk, oddanost, uznalost chudých byla jim dostatečnou vzpruhou k další vytrvalé práci ve službách lásky k bližnímu. Sem ať jdou všichni ti katedroví philanthropové, kteří deklamují své lesklé frase o vznešené službě lidstvu. Zde se nejlépe přesvědčí, jak jejich vysoká a mlhavá theorie vystačí pro philanthropickou praxi ve službách strádajícího lidstva. —

Kolik přirozená náklonnost člověka k bližnímu a kolik náboženstvím posílená láska k bližnímu může vykonati, krásně ukazuje Förster na příkladě kněžny durynské, sv. Alžběty. (Christentum und Klassenkampf str. 94.) Kněžna dobře vyciťuje, jak aesthetická kultura

oddaluje bohatého a vznešeného člověka od nemocného žebráka. A jen z toho důvodu, aby překonala tento odpor a zvítězilo v ní milosrdenství k nuznému, podrobuje se neobyčejným a nám věru nepochopitelným cvičením. Postřehla v sobě odpor proti malomocnému žebráku. I chopila se nádoby, v níž byla voda, kterou vymyla rány nemocného, a vypila její obsah. Potom znovu omývala nemocné a líbala jejich rány. — Její heroism dnešním lidem je ovšem nepochopitelný. Ale můžeme přece pochopiti ducha, z něhož takové činy konala. Jedině její hluboká náboženská víra dala jí k tomu sílu. Její příklad stále nám ukazuje, jakých obětí a služeb je schopen člověk posvěcený a posílený náboženstvím; co může vykonati ten, v němž láska k bližnímu je prohráta a cele proniknuta „nebeskou láskou“, láskou k Bohu. —

Bez lásky z vyšších sfér, bez lásky k Bohu často všechna sociální činnost filanthropická jest jen zvláštním druhem sebeúcty, sebelásky a skryté ješitnosti. Jest často jen projevem navyklé sociální práce bez podkladu pravé charity a lásky k bližnímu. Jest to velký, ale bezduchý čin, jenž byl vykonán v sebeklamu a který otupuje dárce i obdarovaného stejně. (Förster.)

A ještě dále. Člověk ve svém konání, jak tomu chce Comte, má býti veden „láskou k lidstvu“. Kde vidíme však před sebou zářné její příklady mimo lidi, kteří vedeni jsou k humanitě svojí živou věrou, anebo aspoň jednají pod vlivem svého náboženství? Kde spatřujeme příklady této lásky, založené čistě na hlásané a doporučované humanitě? — Zcela naopak shledáváme den ode dne tím jasněji, jak převážná většina lidí konec konců myslí jen na sebe, žije jen sobě a hledá jen svého prospěchu. Pozorujeme, jak je málo lidí, kteří by s opravdovou účastí i jen naslouchali, když jim někdo vypravuje o vlastních starostech a bolestech.

A což když se rozpomeneme na osud těch, kteří celý život zasvětili službám lidstva. Nebyl to týž lid, jemuž proroci, vůdcové, světci obětovali celý svůj život, a který je za to z vlasti vypovídal, kamenoval, křižoval, jim největším nevděkem splácel? Když rozpomeneme

se na onu barbarskou hrubost, jež vzdor vši vnější civilizaci hluboko v nitru člověka má své kořeny a všeobecně jsouc rozšířena, čeká jen na první popud, aby v celé své neskrotné síle propukla! Když to vše řádně a jasně si uvědomíme, tu bezděky vnucuje se nám otázka: Může pouhá myšlenka na lidstvo, na „Velikou bytost lidstva“, vlítí člověku dostatečné síly, aby pro jeho dobro krotil své touhy a žádosti, jim kladl pevné meze a všečen přebytek svých sil pokorně a radostně jemu přinášel v obět? Jakou obdivuhodnou cenu může mít pokrok této společnosti, a jak může mně býti jedinou a nejvyšší vzpruhou k mé činnosti, když vlastně vše to, co nazýváme pokrokem není vlastně nic jiného, než stále se zdokonalující technika sociální součinnosti? Jaký vyšší smysl má a jaký cíl vlastně sleduje tato sociální součinnost?

Když to vše střízlivě a jasně uvážíme, pak chápeme, kterak mohl Nietzsche dospěti k následujícímu výroku: „Člověka milovati pro Boha, to byl dosud nejvznešenější a nejvzdálenější cit, k němuž lidé mohli dospěti. Že láska k člověku beze všeho vedlejšího, posvěcujícího úmyslu je hloupostí, že sklon k této lásce bližního teprve od vyššího sklonu může získati svoji míru, svoji jemnost, svoje zrnko soli a trošek ambry — který člověk to první pocítil a prožil, — ať sebe víc jeho jazyk klopýtal, když se pokusil tuto něžnost vyjádřiti, budiž nám pro všechny časy svatým!“ Není potřeba bráti tento výrok doslova. Je v něm nejedna přehnanost, ale pravého jádra v něm přece nelze neviděti. Nietzsche dobře tu vystihuje, že láska k lidstvu může býti jediné inspirována vyššími motivy náboženstvím. Nietzsche také otevřeně prohlásil, že humanita je nerozlučně spojena s křesťanským dogmatem a proto také s ním jednou pomine.

Je ovšem pravda, že cit lásky má v naší duši svůj přirozený pramen. Že láska je nám citem vrozeným. Ale zda i citlivost, popudlivost, odpor, nechut, hněv a sobectví nejsou nám rovněž vrozeny a stejně nemají své prameny v lidské přirozenosti? Proto má-li se naše láska k bližnímu povznést nad všechny tyto přirozené

vlastnosti člověka, jest především potřebí, abychom lásku k bližnímu vybavili a odpoutali od lásky k tomu či onomu jedinci a dali jí vyšší základ, na němž by měla vyšší smysl a dospěla k svému zdokonalení. Teprve tehdy, když láska k bližnímu nemá potřebí hledati své vyšší vzpruhy, své inspirace pouze v člověku, může dospěti k pravé velikosti a státi se trvalou. A jestli kdo k této povyšené lásce k bližnímu dospěl i tehdy, když po náboženství v přesném slova smyslu v jeho duši není více patrné stopy, stalo se tak jedině tím, že nevědomky v něm dosud se ozývá ona vznešená píseň o božské Lásce a nekonečném slitování z dob jeho náboženské výchovy.

Zakladatel sociologické ethiky, Comte, dobře tušil, jak je těžko založiti ethiku na pouhé lidskosti. Proto se snažil realistický pojem lidstva povýšiti do říše ideálů a stanovil na místo úcty Boží „kult veliké bytosti lidstva“. Ale při tom zcela přehlédl, že pojem lidstva, který měl nahraditi člověku víru v Boha, není ani nikterak názorný, ani bezprostředně povzbuzující a povznášející, aby mohl dáti lidem totéž nadšení a vzpruhu, jaké vlévá jim náboženství. Byl to Huxley, který užil proti Comteovi onoho drsného slova, že „chce raději zbožňovati stádo opic nežli lidstvo.“ A to je jisto, že konglomerát tolika slabostí a nedokonalostí, jakým je lidstvo, nemůže nikterak vlíti člověku nadšení a býti základem celé jeho ethiky. Ale jen ony ideály, jež znamenají v člověku vítězství nad každou slabostí a nedokonalostí, mohou mu býti bezpečným podkladem vši mravnosti. —

O sebevědomém nároku této sociologické filosofie, jež chce zaujati tisícileté místo náboženství a prohlašuje se za vyšší, zralejší stupeň životní moudrosti, platí slova Förstrova: „Nauka, která nespočítatelným chudým a těžce pracujícím lidem činí možným, aby zůstali neposkvrnění uprostřed různých pokušení, strádání a zklamání, aby na každý bezradostný všední den hleděli ve světle jiného světa, ano učinili z něho vnitřní prospěch, — takové učení neskýtá jenom daleko více životní síly, ale obsahuje také daleko více a hlubší pochopení života

a jeho tajemství, nežli nejbystřejší filosofie.“ (Förster: *Erziehung und Selbsterziehung*, str. 385.)

Sociologie jako system filosofický jasné, až do nejmenších podrobností uvádí důvody, proč máme býti mravnými. Proč máme projevovati lásku k bližnímu až do nejvyššího stupně sebeobětování. Ale nedává k tomu žádného vznětu, nedává chladnému nitru potřebného záru. Filosofická morálka žádá na naší vůli sebezapření a obět; ale nedává jí k tomu žádné síly. Náboženství však přináší jí silu z říše Boží a vede člověka k pramenům milosti.

Rímský básník Ovid upřímně doznává: „*Vide o meliora proboque; sed deteriora sequor*“. Zná lepší a je chválí, ale vlastní přirozenost jej strhuje k horšímu. Tato slabost vůle, její sklony ke špatnému je podle křesťanského učení následek hříchu dědičného.

Tuto slabost lze však překonati jenom „posilou s hůry“, pomocí božskou, milostí. Sv. Pavel těžce trpí „ostnem tělesnosti“. Prosí Boha, aby odňal od něho tyto sklony lidské přirozenosti. Ale Bůh nevyhovuje jeho prosbě. „*Sufficit tibi gratia mea*“, slyší apoštol jeho hlas. A to je pevné přesvědčení každého křesťana. Jen pomocí Boží milosti, a nikoli sami ze sebe, nikoli z ohledů na lidskou společnost, dovedeme konati skutky největšího sebezapření a heroické obětavosti.

* * *

Sociologie klade hlavní důraz na ony skutky a ony směry vůle, které podle své podstaty jsou způsobilé sociální vztahy lidí rozšířiti, upevniti a prohloubiti. Mravnost má v tomto složitém sociálním ústrojí asi týž úkol, jako olej ve stroji nebo cement v silné zdi: Udržeti společnost v pravidelném a klidném chodu: Spojuje její jednotlivce dohromady.

Žádné důvody sociologické však nedávají člověku vzpruhu, nevlévají nadšení, aby k vůli společnosti a jejímu prospěchu mravně jednal. Neboť proč vlastně k vůli sociálnímu dobru mám se ve svých touhách a žádostech omezovati? Což nepozoruji denně, že každý, pokud jen

možno, bezohledně, či aspoň s nejmenším zřetelem na společnost a na celek hledí životem se probíti? Kdo vlastně v boji životním stará se o druhého? Nevidíme právě naopak mezi lidmi skoro samou bezohlednost, sobectví, prospěchářství, jež se neštítí ni podvodu ni loupeže? Může mne toto vědomí nadchnouti, abych v zájmu lidstva přinášel oběti a kladl svým touhám a sobectví meze?*)

Je pozoruhodno, že v naší realistické době, zbavující se chvatně a důsledně všech vysokých ideálů, právě náboženství je nahražováno představami a pojmy, jejichž svatozář ihned mizí, jakmile je začneme zcela střízlivě, realisticky pozorovati. Není tu vznešený nadzemský ideál nahražován zase jen ideálem? Ale ideálem daleko nižšího druhu, mlhavým a vratkým! — Neboť má-li býti lidstvo měřítkem a cílem vši mravnosti, co nastane potom, kdy kritický člověk dá si otázku: „Co je to vlastně lidstvo?“ Je to opravdu jen ona řada různých společenských vrstev, vznešených i nízkých, poctivých i podvodníků, v palácích blahobytu i v doupatech bídy a zločinů? Je to nějaká vyšší, konkrétní a nadpozemská bytost? A shledám-li, že „lidstvem“ nerozumím žádnou vyšší bytost, a zbude-li

*) Francouzský paedagog Paul Bureau ve svém pojednání „La morale solidariste“ velmi trefně kritisuje romantické názory Comte-ovy o solidaritě jako základě mravnosti. Píše: „Obětovati se pro zájmy lidstva — to věru není převládající sklon našeho věku. A že my máme jen na zřeteli své konkrétní a osobní zájmy, měli bychom aspoň býti upřimni, že nežádáme vděčnosti od svých vnuků, protože ji ni v nejmenším nezasloužíme“

Kterýsi sociální etik praví: „Povzneseme se k doznání, že jsme mnohým povinni příštím generacím, poněvadž za vše děkujeme minulosti. Bureau k tomu poznamenává: Jak velká musí býti u lidí síla illuse, když mohou se domnívati, že takové křehké, vratké důvody mohou míti nějakou moc na směr doby, která uvykla tolik kritickým methodám. Vzpomínáme-li toho, co mnozí francouzští zastánci a vychovatelé laické morálky vykonali pro odůvodnění laické morálky, vždy si řekneme, že francouzský národ má nejmoudřejší znalce života a lidské přirozenosti; ale též největší a nejnaivnější děti mezi svými spisovateli.“ (Citov. dr. Fr. W. Föerster: Religion und Charakterbildung, str. 93.)

mi onen suchý, reelní pojem, kde je tu nadšení, vzpruha, abych na lidstvu založil svoji mravnost a pracoval jenom pro jeho dobro? A nemám-li nadšení, entusiasmu, nemohu přinášeti oběti a jednati ideálně.

Totéž platí, ukládá-li se nám, že máme jednati z lásky k vlasti. Pro dobro národa. „Všechny naše kroky musí vésti láska k národu a jeho štěstí“, di staré Tylovo ctihodné heslo. Ale má-li mi býti láska k národu vzpruhou jednání, musím nejprve ve své duši národ zbožniti, zidealisovati; promítnouti v nějakou bytost vyšší, nadpozemskou. A teprve potom dovedu se nadchnouti, abych pracoval pro národ a vlast. Musím tyto abstraktní pojmy přenést ve vyšší svět, nadzemský řád. A teprve zde, v tomto metafysickém prostředí jsou mi vzpruhou, abych jednal ve světle těchto ideí. A není právě tento zjev nejlepším dokladem našeho přesvědčení, že je naprosto nutno podepřít mravnost ideami náboženskými?

Comte zcela jasně nahlížel, že v praktickém životě žádný mravní zákoník nemůže býti působivým, jestli zároveň nevlévá úcty a nadšení tomu, od něhož žádá poslušnost. Proto také pojem lidstva chtěl míti povýšený na pojem Boha. Věděl, že ne co je všední a střízlivé, ale jen co je vznešené a posvátné může zvítěziti nad naší smyslnou přirozeností. Ale bohužel Comte zcela přehlédl, že všechen romantický kult lidstva vědeckému osvětlení tohoto pojmu a vůbec všelikému realistickému nazírání padne daleko dříve za obět, nežli náboženská dogmata křesťanské víry.

Nadšení a dobře smýšlející humanisté mohou pronášeti nejkrásnější řeči a hymny na vznešenost lidskosti a lásky k bližnímu. Ale jedno je jisto a o tom nikoho, kdo ve skutečný život nahlédl, nikdy nepřesvědčí, že altruismus někdy bude naroveň vrozenému egoismu. „Il sacro egoismo“ může býti překonán jen „il sacro altruismo“. Náboženstvím posvěcenou a povznesenou láskou k bližnímu. To správně vystihl Nietzsche, když napsal: „Křesťanství obestřelo člověka podstatně cizím jasnem, aby mohl býti hoden lásky“. Ano, jas Bohočlověka Krista v očích věří-

cího padá na každého člověka bez rozdílu. Co učiní bližnímu, činí pro Krista a Kristu.

Kterak i člověk vzdělaný může hluboko klesnouti, o tom soudcové, vězenští duchovní, ředitelé žalářů podávají četné a velmi poučné zprávy. H. Begbie v závěru své knihy, „*Broken Earthwre*“, v níž uvádí četné případy polepšených a obrácených nešťastníků zásluhou Salutistů (Armády spásy), praví: Všichni ti, kteří důkladně poznali lidskou bídu a lidské nepravosti, a jejichž studia se neomezují na knihy a hovory v saloně, znají jako hlavní pravidlo, že jediné náboženství dává sílu povahy opravdu přeměnit.“ U nich všechny učené výklady a domluvy o důstojnosti člověka ničeho nezmohou.

Sociologie žádá, aby všechno lidstvo bylo si toho vědomo, že tvoří jediný, velký organismus. To přímo upomíná na křesťanský solidarismus, jak jemu Kristus učil v podobenství o milosrdném Samaritánu, ukazuje, že každý člověk je naším bližním. Jeho modlitba: „Otče náš, jenž jsi na nebesích“, tuto jednotu lidského pokolení denně přímo nám připomíná. Ale k této solidaritě, jak sociologie žádá, vede pouze křesťanská víra. Plato krásně poučuje: *Duše je nádoba, kterou je potřeba nejenom naplniti, ale také roznítiti*“. Toto roznícení, prohřátí ohněm lásky působí jenom víra.

* * *

Euripides ve svém dramatě „Hippolytos“ velmi přesvědčivě ukazuje, kterak svědomí člověka cítí se uprostřed toho světa slabo a opuštěno, a že nutně potřebuje vyššího světa a vyšších sfér myšlenkových, v nichž všecko lidské přemáhání a zapírání nalézá svůj hlubší smysl, posílení a své vyšší posvěcení. —

Fédra se vzpírá pokušení, aby se stala v manželství věrolomnou, cizoložnou ženou. Má na paměti, že slíbila věrnost. Nechce jednati proti svému svědomí. A tu přichází služka (vlastně jiný, vnitřní její hlas) a na upokojení její praví asi toto: „Kdo čte v knihách dějin a pamatuje, o čem básníci pěj, ví, že Zeus zaplátl váš-

nivou láskou k Semele, a že Eos, krásná jako ranní červánek, z lásky uchvátila Kefala. A ti přece ještě dnes bydlí ve společnosti bohů! V tom se všichni shodují, že vášně silnější jsou, nežli sami bohové. A ty chceš jim odporovati? Ty nechceš se podrobiti zákonům všehomíra? Bláhová! To měla's sobě dřív si vymítni, nežli se's narodila zde na zemi pod vládou těchto bohů.“

„Pod vládou těchto bohů!“ To znamená pod zákony pouhé přirozenosti, v nichž lidské city a pudy postrádají všeho vyššího smyslu a posvěcení. Neboť řečtí bohové byli jen z b o ž n ě n é s í l y p ř í r o d n í. Řečtí bohové nevládnou přírodě, ale sami jsou podrobeni jejím vlivům; podléhají osudu, tajemným a slepým silám. A tyto síly a pudy nezměnitelného osudu vládnou všemu na světě. A čím je potom vzpírající se hlas svědomí oproti těmto vševládným pudům a zákonům přírody? Jenom slabým, nicotným odporem, jako by člověk slabou lodičkou svojí chtěl vzdorovati rozvodněným proudům veletoku, a stůj co stůj snažil se s ní plouti proti jeho dravému proudu.

K čemu vlastně všečen tento již předem ztracený boj? Proč nemám povoliti a jíti za hlasem své tělesné přirozenosti? K čemu ta stálá muka sebepřemáhání? Proč mám odporovati rozkoši, když celý můj život není více než chvilkovým pobytem na této zemi? Tyto otázky Fedřiny budou se vzpírat v nitru každého člověka, jakmile se v něm probudí hlas jeho tělesné přirozenosti, jež nenašla na ně odpovědi a vysvětlení ve vyšším světě. V říši pravd náboženských. Ale hledá vysvětlení zde v přírodě a své, vyšším ideám nepřístupné tělesnosti. —

Každý, kdo chce rozuměti, vidí již v oněch slovech Eurípidových, jimiž má Fédra utlumiti v sobě lepší hlas svého nitra, všečen ten neblahý stav pokleslého pohanství, jemuž teprve křesťanstvím nadešel čas vykoupení a osvobození. Duše Fedřina nezná svého cíle, nezná své vlasti. Nechce se sice podrobiti kosmickým zákonům světa a vzpírá se jim. Ale příčinu a hlubšího smyslu tohoto odporu proti přirozeným pudům neví a nechápe.

Jak nesmyslné je tu všechno moderní povídání o víře antiky „v b o ž s k o s t p ř í r o z e n o s t i“! Euripides

je svým klassickým místem usvědčuje z nepravdy. Antický svět tušil, že ony pudy a touhy jsou neblahým jhem duše lidské; ale neznal cesty k osvobození člověka z jejich moci. Ve slovech Fedřiných je tiché ale přece zřetelné poznání, že ve zbožňování své přirozenosti člověk nenajde pravého pokoje své duši, že v tomto kultu není pro lidstvo léku, ale všechna pomoc člověku kyne jen od Bohočlověka, který naučil nás svým příkladem přirozenost přemáhati. —

Přírodní vědy základem mravnosti.

Často slýcháme tvrditi, že na místo náboženského názoru, založeného na víře ve zjevení, má býti šířen vědecký názor na svět a na život. Škola buď místem, kde se pěstuje věda, a mládež budiž vychovávána na základě vědy a jejích praktických pouček. Žádné abstraktní theorie; žádná rozumem nedokazatelná dogmata. Škola vychovávej pro život.

Nuž všimněme si aspoň zběžně, jaký názor na svět a na život přírodní vědy nám podávají. Čím je člověk podle přírodovědeckého světového názoru?

Jest v celém vesmíru tak nesmírně malým tvorem jako nálevníček v moři. Všechn život lidstva na zemi trvá jen krátkou píd' času. Je to oproti trvání planet nebeských život jepice.

Mohou tyto přírodovědecké pravdy člověku, v jehož nitru je nevyhladitelná touha po trvalém a věčném, dáti vyšší vzpruhu a inspiraci k mravnímu jednání? Mohou mu býti blaživým a povznášejícím motivem ethiky?

Dobře poznamenává Förster toto: „Nietzsche, jehož kulturní význam záleží v tom, že neúprosně vyzovuje nejkrajnější důsledky z naší nedůslednosti a tím nás přivádí k plnému vědomí veškerého obsahu a celé hloubky našich vlastních rozdvojených a rozpačitých názorů, Nietzsche vystihl účinek přírodovědeckých poznatků na ethické sebepoznání a sebeocení člověka následujícími slovy, váženými z vlastní bolestné zkušenosti: Není právě ono sebezmenšování člověka, jeho

vůle po sebezmenšování od časů Koperníkových na nezadržitelném postupu? Ach, víra v jeho důstojnost, jedinečnost, nenahraditelnost v postupné řadě bytostí je ta tam! Člověk stal se zvířetem; zvířetem, jež nemá podobného, nemá předností. On, který ve své dřívější víře byl téměř Bohem, dítkem Božím, Bohočlověkem! Od Koperníka jako by se člověk dostal na nakloněnou plochu. Řítí se stále rychleji. Kam? V nic, v mrazivý pocit nicoty.“

Všechno, co tuto připomínáme, nemůže a nechce ovšem býti žádnou námitkou proti přírodovědeckému bádání. Ale vše to vzbuzuje vážné pochybnosti, zda by mohla kdy se zdařiti snaha, všechno mravní nadšení, všechen ethický enthusiasmus založiti na přírodovědeckém světovém názoru. A že by tento názor člověku dostačil k zdůvodnění jeho vší mravnosti.

Právě naopak. Aby člověk dovedl se přemáhati a povznést se ze zajetí své tělesnosti, potřebuje něčeho, co by vyvážilo jeho strašný a kormutlivý pohled v pomíjejícnost. Co by jej povzneslo nad onu chvilku času, v níž všechny zájmy a snahy lidstva nejsou ničím více nežli prchající bubliny mýdlové vznášející se nad oceánem. Při takovém názoru všechno odporování žádostem a vášním připadá jako podivný rozmar nepatrné molekuly uprostřed nekonečného vesmíru, ovládaného železnými zákony přírody a naplněného mlčícími zástupy hvězdných světů.

Člověk, který si není vědom, že náleží vyššímu světu, člověk, který jasně nepociťuje zodpovědnosti ze svého vyššího určení, již nelze nijak uniknouti, nutně musí pozbyti svého svědomí a ztratí tak základnu všeho ethického jednání.

Vším právem poukázal lord Balfour ve svých „Základech víry“, že lidstvo, jehož dějiny byly dřívějším stoletím důkazem světového rozvoje a pokroku, právě výsledky přírodovědy bylo nyní tak zatlačeno v koutek všehomíra, a ve velkém vývoji přírody bylo tak zřetelně odhaleno ve vší své nicotnosti a pomíjejícnosti, že v nemilosrdném světle těchto poznatků

všechny kult lidstva je naprostou nemožností. Člověk, který se chce povznést nade vše pomíjející, a touží se zachytit na Věčném, nemůže se nikdy spokojit pouhým výhledem v lidské bytí, tak, jak o něm mluví vědy přírodní. S kosmického hlediska jsou celé dějiny lidstva jen krátkou, prchavou epizodou v životě naší planety, mezi všemi jedné z nejméně významných.

Setrvačná síla světového řádu přestane. Probuzené vědomí, jež v tomto tmavém koutě všehomíra na krátký čas přerušilo pokojné mlčení jeho, zase upadne v klid. Může nepatrná příhoda, jakou se tu jeví dějiny všeho lidského pokolení, trvale uspokojit duši, která dosud sytila se věrou ve věčné a nepomíjející?

Tak ponurými slovy, bezútěšně mluví lord Balfour. Ovšem musíme mít na zřeteli, že mluví tak výhradně s přírodovědeckého a nikoli s náboženského hlediska. Přírodověda pak naprosto nezná věčnosti pro některou formu života, aneb některé materiální sloučení prvků. Pouhá přírodověda také nezná nějaké obzvláštní péče, úcty a ohledů pro člověka jako tvora na zemi. Vše, co člověka vysoko povznáší, utěšuje, a co mu vlévá naději do budoucna, jest náboženského původu a rázu.

Mrazivá hrůza jde po člověku, když se vmyslí v takové úvahy. Jako nadšení pro dobro, pro všechno, co nazval kdysi Horác „monumentum aere perennius“ — pomníkem nad kov trvalejším, hasne pod jejich dechem. Tak dovede působiti na mysl člověka věda oděná rouchem poesie. Pomíjivost a krátkost všeho pozemského žití vystupuje zde v tak neutěšených rysech, že všechny plány do budoucna pod tíhou těchto myšlenek hasnou a zmírají. Jak nesmyslná je každá snaha, těmi a podobnými úvahami inspirovati člověka k vyšším cílům! Vždyť právě naopak působí vše jako ledové kusy vhozené v plameny ohně. Pod jejich dotykem vše hyne. Nyní teprve chápeme hluboký a povzbuzující význam slov sv. Pavla: „Není-li vzkříšení z mrtvých, pak jezme, pijme a buďme veselí, neboť zítra budeme mrtvi!“

Hlubokou myšlenku o vlivu náboženství Kristova na člověka pronesl Klement Alexandrinský, když napsal: „Kdybychom nepoznali Loga („Slova“) ve smyslu evangelia sv. Jana, t. j. věčného Syna Božího a jím nebyli osvíceni, neměli bychom vlastně žádné přednosti před chovnou drůbeží, jež v temnu je krmena a určena jen pro zabítí. Právě tak, jako kdyby slunce nesvítlo, panovala by jen věčná noc, byť všechny ostatní hvězdy stále svítily na nebi.“

Ze slov apoštola národů je patrné, že člověk dovede se zapřít a přinést v tomto životě oběti jen tehdy, činí-li to za tím úmyslem, aby si pojistil věčnost; podle slov Kristových: Kdo ztratí život svůj pro mne, nalezne jej. Že dovede obětovati časné a prchavé jediné v myšlence a víře ve Věčné a Nepomíjející, ale nikoli tomu, co rovněž pomine.

Spinoza, nechápaje smysl těchto slov, namítal toto: „To vše zdá se mi tak nerozumným, jakoby někdo řekl: Protože dobrá strava nemůže mne zachovati při životu na věčné časy, tož raději chci se živiti jedem a záhubnými prostředky. Poněvadž vím, že nemohu žiti věčně, chci raději žiti jako blázen bez rozumu!“

Z jeho slov je patrné, že naprosto neznal lidskou duši. Nikdo přece o tom nepochybuje, že mluví celá řada rozumových a přesvědčivých důvodů proto, aby člověk se neodával své požívačnosti, sobectví a kterékoliv vášni. A přece všechny ony důvody — aspoň u temperamentních a vášnivých povah — nejsou s to, přemoci silné jejich životní pudy a touhy. Jediná víra ve vyšší a věčný život může v nich přemoci ono svádění a pokušení k chvilkovým požitkům tohoto života.

Potřeba všeobecné sankce.

Každý zákon potřebuje též s a n k e, t. j. závaznosti, která zaručuje odplatu. Odměnu za jeho plnění, a hrozí trestem za jeho přestupování. Žádný stát neopomíjí toho, aby ke svým zákonům n e p ř i p o j i l s a n k e. Ukládá tomu, kdo zákon přestupuje, pokutu peněžní, ztrátu

cti, svobody (vězení, žalář), ano, trestá i smrtí. Bylo by naivním domnívat se, že člověk z lásky a úcty k zákonu bude jej plnit, bez ohledu na odměnu, nebo trest.

Zákon bez sankce nebyl ani v ráji: „Budete-li jísti se stromu vědění dobrého a zlého, smrtí zemřete“. A Kristus volal: „Nebojte se těch, kdo zabijejí tělo, ale duše zabítí nemohou; ale bojte se toho, kdo může tělo i duši uvrhnouti do záhuby věčné“. Osmero blahoslavenství, podobenství o bohatci a lazaru jsou sankcemi jeho mravouky. A není to přímo naivním, když někteří moderní hlasatelé morálky (Kant, Spencer) věří, že sankce zákonu není potřebí?

Zákon bez sankce byl by jako dům, založený na písku. I světský zákon dovolává se svědomí občanů.

Ale nevidíme dosti těch, kteří „svědomí nemají“? Anebo jinak řečeno, jejichž svědomí zvrácenou výchovou má za dovolené, co sám přirozený zákon zakazuje? „Vlastnictví je krádež“, volal Proudhon. Má takový „ideologový komunista“ státní zákon, jenž chrání osobní majetek, za správný a platný? On nejvýš bude se snažiti, aby sankci světského zákona unikl; nedal se přistihnouti. A sankce světského zákona vlastně zní, kdo bude při trestném činu přistižen, nebo z něho usvědčen, bude ve smyslu zákona potrestán. Z toho ovšem vyplývá pro toho, kdo zákona neuznává, zcela logický závěr: „Nedej se přistihnouti“.

Každý světský zákonodárce chce zavazovati ve svědomí. A tím již volá na zdůvodnění svého zákona na pomoc vyšší ideu. On doznává vlastně, že „bez Boha to nejde“. Vždyť svůj závazný charakter každý zákon vyvozuje z vyššího řádu, ať je to Bůh, anebo nějaká idea (Comteovo „lidstvo“, Fichteovo „Bohem je stát“), kterou filosofové konstruovali. Německý filosof Ed. Hartmann praví: „Nechceme-li se vrátiti k Bohu jako k absolutnímu důvodu, je naprosto nemožno naléztí základnu, která by mravnímu zákonu dala dostatečnou sankci. Sankci, která by byla povýšena nad každou pochybnost a překonávala každou subjektivní svévoli.

Bez božské sankce je všeobecná platnost a bezpodmínečná závaznost mravního zákona pouhou illusí.“ (Hartmann, Religion des Geistes, str. 170.)

Bylo by pro ty, kdo nedovedou morální vliv náboženství oceniti, krásným dostiučiněním, kdyby viděli, jaké hodné, řádné lidi laická morálka vychovává. Ale skutečnost nás poučuje o opaku. Rostoucí nekázeň, množící se přestupky, ano zločiny mládeže ukazují, že laická morálka nesplnila nadějí, které v ní skládali její tvůrci a její apoštolové. Laická morálka dovolává se svědomí člověka. Jeho smyslu a citu pro lidstvo, lidskou společnost, jíž je povinnen vděčností za to, co jediné jí a v ní získal. Ale je ten „mysl pro povinnost“ v člověku tak pevný a trvalý, že netřeba se obávat zklamání? Nevidíme, že svědomí často selže, když by nejspíše a nejhlasitěji mělo mluvit?

Sankce zákonů stihá ty, kdo byli při špatném činu přistiženi. Ale kolik je těch, kdo dovedli svůj špatný čin utajiti. Uniknou rameni trestající spravedlnosti. U nich sankce selhala. A tu v první řadě ukazuje se neztvornost sankce vyšší, která stihá tajné zločiny a je tresce jak ve svědomí, tak i mimo tento viditelný svět. Tuto sankci skýtá pouze náboženství. V tom smyslu dlužno dáti Voltairovi za pravdu, když napsal: „Zákon bdí nad známými zločiny, náboženství nad tajnými.“ Kam vede atheismem prosycené svědomí, vidíme též z toho, že lidé největší intelligence, muži nejvyšších akademických titulů, dopouštějí se těchže strašných zločinů, jako tuláci, lupiči, vrahové z ulice. Liší se pouze od těchto v tom, že provádějí své zločiny s větší rafinovaností.

Stát byl by také se vši svojí autoritou bezmocným, kdyby většina občanů necítila se povinnou, plniti jeho zákony a nařízení proto, že dosud věří v jejich závaznost ve svém svědomí, t. j. z vyšších důvodů. Jeho tresty jsou jen potud účelné a možné, pokud jenom malý zlomek občanů jedná proti jeho zákonům a nařízením.

Všechny tyto úvahy nemají ani z daleka dokazovati, že přírodovědecké, biologické a sociologické odůvodňování a upevňování mravouky jest snad zbytečno. Nikoliv. I ono má svůj důvod a je potřebno. Ale chtěli jsme pouze ukázati, že nové, čistě rozumové vědecké odůvodňování ethiky neskýtá člověku žádné vyšší vzpruhy a inspirace k mravnímu jednání, a že tudíž tak zvaná vědecká mravouka nikdy nemůže a nikdy nedovede nahraditi ethiku založenou na náboženství.

A myslíme, že z našich úvah každému též jasno, že všechno ono vědecké podpírání ethiky může jen člověka zbaviti všech vyšších illussí a ideí, pod jejichž vlivem třeba dosud nevědomky jednal. Může jej v mravní snaze po sebezdokonalování jen ochromovati. Svědomí a mravní zodpovědnost musí v člověku vyhasnouti, jestli je opírá jen o přirozené zákony, pudy a sociální zjevy, jež vůkol sebe spatřuje. A jestli nemá na zřeteli vyšší zájmy a věčné statky duševní, jež jej posvěcují a povznášejí vysoko nad tento pomíjející svět. —

Ostatně nač všechno toto theoretické dokazování? Proč hledati doklady a důvody v minulosti? Pohlédněme kolem sebe, v přítomnost, na nynější moderní generaci. Všudy tam, kde náboženské vychování a náboženské vlivy v rodině po jednu či dvě generace poklesly, nastoupil naprostý rozklad a rozvrat všech ethických zásad. Těch zásad, které po mnohá staletí platily za nezvratné a samozřejmé. Není smyslu pro sebezpřemáhání, sebeovládání. Pro služby veliké obětavé lásky. Každý čin z těchto pohnutek vycházející je u moderní generace s blaseovaností podceňován, ba i sešměšňován. Nikdo necítí v konání jich žádné vnitřní radosti, žádného uspokojení. Přemáhati se, vítěziti nad sebou, to heslo patří dnes mezi staré pohádky. Dnes platí zásada, jíti za svými choutkami a hověti jim. Že to znamená vlastně otroctví nejnižšího druhu, toho nikdo nedomyslí. Ba ani na to nepomyslí. —

Nikdo již nechce tomu rozuměti, že vítězství člověka nad smyslnou jeho přirozeností, vítězství ducha nad mocnými pudy a žádostmi těla, jest vítězstvím ze

všech největším. Že boj člověka s tělem je bojem šlechetným a vznešeným. Právě naopak. Včasné přizpůsobení se své přirozenosti, to jest nyní považováno za zdravý a správný projev života „moderního člověka.“

A následky toho všude jsou viditelné. Touha po požitcích ničím neregulovaná, špatný příklad všude patrný, moderní četba, divadla, mají na dnešní generaci takový vliv, že marně v ní hledáme pevných charakterů. Není vyšších ideálů, protože není hlubších motivů mravnosti. Všude se šíří povrchnost v konání povinností, poněvadž schází náboženský základ. Dobře to postřehl profesor technologie E. Hermann, když ve svých „Národohospodářských otázkách a problémech přítomnosti“ napsal: „Od toho času, kdy merkantilní a industriální soustava opanovala celý svět, cítí se každý pracovník prostým všeho náboženského vlivu, a odvrhl bez všeho rozmyslu s mnohými náboženskými dogmaty i všechno svědomí.“

To však neplatí jen o lidech v dílnách, továrnách a při strojích, nýbrž i o lidech v saloně, v kavárně, ve vědách a uměních. Kde není náboženského základu, není též charakterů v pravém toho slova smyslu. Neboť samostatnost a neodvislost charakteru od vlivů vnějšího světa záleží v tom, že člověk oproti světu smyslů staví jako vyšší a skutečný svět svět ducha, plný nevyčerpatelných podnětů a povznášejících tajemství; onen svět duchovní, který oproti všemu prchavému a pomíjejícímu ukazuje mu věčné a nepomíjející!

Že bez náboženských představ nelze založiti opravdovou, hlubokou mravnost, patrně jest též z toho, když sledujeme vytváření charakteru člověka s hlediska psychologického. Zkušenost všech paedagogů to dosvědčuje. Dr. Förster, který v celém tomto pojednání byl a je našim stálým vůdcem, z vlastní zkušenosti a pozorování vzpomíná mnoha případů, kdy mladí lidé, kterým za nejvyšší pravidlo a základ vši mravnosti byly prohlašovány a vštěpovány pouze zájmy celku, motivy socio-

logické (výchova humanitní, národní), postrádali vši pravé mravní posily, a stáli pak v životě bez odporu proti pokušení; byli bez pravého charakteru, ačkoli měli k němu výborné vlohy.

* * *

Vyšší účinné podněty, které člověka k mravnímu jednání a k vytrvalému boji proti každému pokušení pobádají, vyrůstají jenom z velikého, mocně působícího ideálu, který je prost vši pozemskosti a vezdejších zájmů. Jen ten a takový ideál může člověka podnítiti k vyššímu mravnímu jednání. Jen tento Ideál, vysoko nad pozemským životem stojící a přece z nejtěžších ran života krvácející, podléhající a přece vítězí, Ideál, který s naprostou jistotou a s majestátem velitele zvěstuje pravdu a přitom zároveň v podobě služebníka a pokorné ochotnosti velebí poslušnost, — jedině tento Ideál spojuje vznešenost se skutečností tak pevně a názorně, že může býti podkladem pravého charakteru. Jenom on může vyprostiti člověka z okovů jeho prostředí, ze špatných vlivů, příkladů a pout jeho vrozené smyslnosti, a jemu pomáhat, aby sobě samému mužně, statečně dovedl poroučet.

Pakli však mladému člověku jako základ mravnosti nevštípíme nic jiného nežli: dobro celku, blaho společnosti, tedy pouze nejasný a mnohotvárný pojem „zájem celku“, bude on všudy tam, kde má charakterně jednati, t. j. přinášeti oběť pravdě, poctivosti, čistotě, svědomitosti, postrádati onoho pevného a jasného rozkazu, který již vyplývá z pouhého jména: Bůh. On nikdy nepochopí, proč vlastně má nějaké ohledy si ukládati ve svém jednání, ve svých zábavách a požitcích, ve své cestě ku předu, jenom k vůli mlhavému a jemu vzdálenému „zájmu celku“. Vždyť tím, že se přemůže nebo něčeho se zřekne, či nějakou obět si uloží, snad zájmu celku ani nikterak neposlouží, poněvadž jednoduše přijde druhý a zcela bez rozpaků utrhne ono jablíčko, které on „v zájmu celku“ nechal na cizím stromě viseti.

Svědčí též jasně o vši povrchnosti beznáboženské pedagogické literatury, že se těmito

hledisky vůbec nezabývá; o ně se nikterak nestará. Příčinu toho sluší hledati v tom, že ve svém optimistickém názoru o člověku přehlédá a podceňuje všechny stinné a slabé stránky lidské přirozenosti.

Všechna tato pedagogická literatura staví ještě na nepravém optimismu Rousseau-ově, který se domníval, že člověk je od přirozenosti dobrý, ale zkazí se jedině tím, že upadne v onu velikou kloaku, která se jmenuje „lidská společnost“. Nikoli. Ona kloaka, studna vší špatnosti je v nás; a ve společnosti mizí jen v té míře, pokud ji čistíme ve svém vlastním nitru.

Vychovatel, který věří tomuto rousseauovskému optimismu, domnívá se na př. že naváděti někoho k poctivosti jest tak snadné a jednoduché! Je viděti, že naprosto je slepý a nepozoruje, že ona démonická touha po zlatě a statcích je v nás, a nikoli v onom kovu. Richard Wagner ve svém „Prstenu Niebelungů“ líčí, kterak Wotan hluboko dole na dně Rýna vidí třpytiti se zlato. Aby se ho zmocnil, uzavře smlouvu s nižšími mocnostmi. Ale tím rozvrátí všechnu svoji říši. Zlato je lákavé, svůdné. Slibuje mnoho svobody, požitků a moci, a nejednou i lepší, vzdělanější člověk dá se svéstí hlasem svého nitra, zatouží po něm a stane se nevěrným svým zásadám. Je veta po jeho poctivosti.

Vzpomeňme si jen na ten častý úkaz, jak si vedou lidé, mnohdy nejbližší příbuzní, bratři a sestry, když se jedná o dědictví a odkazy po některém z jejich zesnulých. Co tu sporů a ošklivých výstupů mezi nimi! Zapomněli na svazky krve; zmocnila se jich vášeň mamonu. Kolik je tu potřebí mravní síly, aby člověk odvrátil zrak od pozemského a měl na zřeteli statky vnitřní, duševní, chce-li každou stopu lakoty vyhladiti ve svém oku i ve svém nitru! Kolik musí sama sebe zapírat, aby si vedl stále po lidsku: „Důstojně!“ A co tu uvádíme jen jako příklad, kolik žádá sebepřemáhání, aby člověk v celém svém životě zůstal poctivým, to platí též o tom, aby krotil a ovládal pud pohlavní! Aby odolal pokušení pýchy a samolibosti a mocné suggesci všech kolektivních vášní a zájmů.

Všechny tyto výsledky paedagogického pozorování znovu jsou nám patrný, když se jedná o nejprostší otázky pořádku a sebeovládání. Je jistě celá řada přirozených motivů, jimiž můžeme naváděti člověka k tomu, aby si zamiloval pořádek a učil se sebeovládání. Ale všechny ty důvody oproti velikému našemu sklonu k pohodlnosti a oproti všem vnitřním a vnějším pokušením k požívačnému a nespořádanému životu, — a pokušení těch stále přibývá — ztrácejí zcela na své působivosti a účinnosti, pakli nejsou podepřeny vyšším ideálnějším a povznášejícím životním názorem, v němž i nejmenší přemáhání se a každá oběť ve věci nejnepatrnější nabývá vyššího smyslu. Jestli člověk nemá onoho vyššího hlediska na život, které mu praví, že tento život jest jenom školou zkoušky, očištným ohněm pro život vyšší.

Jestli učíme a nabádáme mladé lidi k tomu, aby se přemáhali a zamilovali si pořádek jedině z toho důvodu, že tím prodlouží si život a budou moci dále pracovati ku blahu lidské společnosti, pak právě v okamžicích skrytého, vnitřního pokušení, v kritické chvíli života, kdy člověk má ukázati sílu své povahy, ukáží se všechny tyto důvody nedostatečnými.

Víme také dobře ze zkušenosti, že i nejpečlivější náboženské výchově mnohdy se nezdaří založiti a upevniti v chovanci šlechetnou povahu. Ale příčinou toho bývá buď nepřemožitelná mravní kolísavost či vnitřní zkaženost chovancova, aneb ona nepravá a nedostatečná paedagogická metoda, kterou jsme k němu mluvili příliš abstraktně a na něho působili tak, jak nebylo přiměřeno jeho duševnímu stavu. Tedy cize jeho individualitě. Ale je to rovněž všeobecná zkušenost, potvrzená tisíciletou praxí, jakým povznášejícím vlivem působí náboženství na lidi, jejichž individualita je složena takorča ze samých nebezpečných slabostí a náklonností, aneb kteří se zdáli již na vždy býti odsouzeni k mravní otupělosti. Výchova beznáboženská nemůže se v tom pochlubiti žádnými podobnými výsledky.

U člověka, jehož mravnost nebyla založena na náboženství, vždycky pohodlnost a okamžitý pro-

spěch zvítězí nad vzdálenou nadějí na budoucí štěstí, byť bychom podepřeli jeho mravnost všemi možnými důvody rozumovými. Jen ten, kdo od svého mládí naučil se vše oživující a oduševňující řečí náboženství patřiti na svůj životní úkol, kdo byl k tomu vychován, aby z hluboké touhy své duše po pravé síle a velikosti miloval kříž Kristův, koho kříž Kristův nadchl v jeho duši pro vše hrdinné a vznešené, jen ten dospěl k vážnému pojmání života, dospěl na výši onoho vysokého hlediska, v němž důsledně a vytrvale umí se přemáhati. A to je základ, na němž spočívá všechna výchova charakteru. —

Obhájci vědecké morálky s naprostou jistotou prohlašují, že lze náboženskou výchovu mládeže nahraditi rozumem a vědou. Novější sociologie a ethika hlavně působením Herberta Spencera prý nám tak jasně a bezpečně ukázala podstatu a přirozený původ a rozvoj ethických zásad a názorů, že všecken náboženský jejich výklad stal se nyní zbytečným. Nyní prý víme, že všechny ethické normy mají svůj původ v sociálním rozvoji lidstva, jsou jen jakousi tichou „společenskou smlouvou“ a nemají jiného účelu, než aby byly sociální složkou, která má základy našeho soužití zjemniti a prohloubiti.

V zásadách ethiky podle této theorie nic není mystického, nic tajemného. Není více již potřebí ani zjevení Božího na Sinaji, ani vtělení Syna Božího, abychom věděli, co zde na zemi máme činiti a čeho zanechat. Fysiologie, biologie, sociologie se všemi svými pomocnými vědami daleko jasněji a přesvědčivěji než náboženství prý nám vykládají všechny naše mravní povinnosti na zemi. Náboženství původ mravnosti zastírá mrakem plným divů a tajemnosti, kdežto ony vědy činí nám vše jasným a pochopitelným. Tak se chlubí stoupenci rozumové vědecké ethiky.

My však jsme přesvědčeni, že pro opravdovou, hlubší mravnost ani heslo humanity, ani Comte-ův „kult Velké bytosti lidstva“ ani přírodovědecký názor světový nejsou dostatečným a spolehlivým základem. Že člověka všeho nadšení a vši vyšší a účinné inspi-

race k mravnímu jednání buď zbavují, anebo že člověk realistické pojmy národu a lidstva musí si přeložiti ve vyšší řád, je takoruka zbožniti, aby mu byly působivou vzpruhou k mravnímu jeenání. „Bůh je mrtev“ — říkají s Nietzschem. „Ale ať žije jiný Bůh“, hned volají na to.

Byl to kdysi nejhorlivější hlasatel laické morálky, zakladatel lidových universitních kursů v pařížských předměstích, M. De her me, dříve socialista-typograf, který po četných zkušenostech a pozorování lidí vyznal: „Bez Boha ještě jsme nedovedli vybudovati žádné účinné mravouky. Kritická filosofie vypražila naše srdce. Vše, co se nám dnes podává jako nezávislá, vědecká, rozumová nebo positivistická morálka, je pouze parodií, posledním produktem náboženské morálky.“ (Citov. Förster, Religion und Charakterbildung; str. 27.)

Historie věže babylonské v dějinách lidstva se opakuje. Vzdorné sebevědomí a pýcha lidská staví dílo lidské na místo díla Božího. Zapírá Boha a odchází od jeho oltářů. Ale potřeba Boha hned zase ozývá se v nitru a proto si tvoří boha nového a nové oltáře. Tedy zase jenom nové modlářství na místo starého, věčného Boha a odvěkého náboženství.*)

*) V této stati opíral jsem se hlavně o úvahy dr. Fr. W. Förstera, uveřejněné jednak v „Hochandu“, jednak v jeho pozoruhodné knize „Religion und Charakterbildung“. Místy jen volně jsem je přeložil.

VII.

Laická škola.

„Všechen evropský racionalismus pochází z obrovské vysoké vědecké pece pařížské university. Francouzský duch stal se velmocí náboženského rozkladu v Evropě a v celém světě. Když Robespierre dal na oltář v Notre Dame posaditi bohyni rozumu, projevil tím gestem symbolicky jen logiku celé duchovní doby.“ Zeit, květen 1932.

Brzo po francouzské revoluci, za vlády direktoria, objevily se poprvé v dějinách lidské kultury malé příručky beznáboženské mravouky pro mládež. Byly to první doklady oné víry, kterou hlásali encyklopedisté, kterou šířila francouzská revoluce, a jež ode všech „osvícenců“ byla hájena, že rozum, který rozbil starý náboženský řád života, má také dosti duchovních prostředků, aby dal základ novému zdůvodnění mravních ideálů.“ (Fr. W. Förster) Praktický důsledek nedal na sebe dlouho čekat.

R. 1789 markýz de Condorcet (čti Kondorse), důvěrný přítel Voltairův, prosadil v elementárních školách reformu, podle níž místo náboženství vyučovalo se beznáboženské, laické morálce. S velikými finančními obětmi založeno bylo 24.000 národních jednotných škol, ustanoveno 10.000 učitelů, kteří měli učit mládež mravnosti bez náboženského základu. — A jaký byl výsledek této reformy? Za několik málo let žaloval Gautier: „Trůn je skácen, ale je potřeba zničit ještě jeden. Totiž ten, na němž se usadila nevázanost mravů. Jsme všude obklíčeni zkázou. Je to jako dravý proud, kterého nemůže žádná hráz zadržeti. Váhejme ještě nějakou chvíli a vzrůstající národ bude pohlcen.“ Brzo potom za císaře

Napoleona byla laická škola odstraněna. Do škol zase zavedena výchova náboženská, protože laická morálka naprosto zklamala.

Roku 1833 po pádu císařství, byla laická škola znovu zavedena. Ale výsledek byl týž. Po málo létech sám tehdejší ministr kultu, později president Thiers, prohlásil v Národním Shromáždění, že jeho důvěra ve výchovu laickou úplně je otřesena. „Mám v učitelstvu 40.000 apoštolů atheismu a socialismu“. Proto znovu zavedeno bylo do škol vyučování náboženství.

Konečně r. 1882 po třetí bylo náboženství ze státních škol vyloučeno, a tak jest až dosud.

Felix Pécaut, protestanský bohoslovec, jeden ze zakladatelů nynější francouzské laické školy, účel její stanovil takto: „Laická škola chce vytvářeti lidi, svobodné duchy, poslušné rozumu; vychovati svobodná svědomí, rozumovému mravnímu zákonu podrobená. Vychovati lidi pro život, zvláště pro službu státu. Laická škola stále se obrací na lidský rozum, lidské svědomí, na vůli jednotlivcovu ... Náboženství s rozumového hlediska je požadavkem laické výchovy.“ Pécaut, který nejrůznověji si představoval výsledky laické školy, stal se generálním inspektorem škol. Roku 1894 žaluje, že „nedostatek každé náboženské inspirace je veliký deficit v mravním budgetu školy. Mravní vyučování je pouze povrchní. Deklamace, poesie, zpěvy, hry, to vše nepůsobí na vnitřní život duševní. Všechny ony jemné struny duše, právě ty, které zaznívají při otřesech života, škola nerozezvučí. Škola daleko ještě není na vytouženém stupni mravní moci.“ Pécaut netajil se zklamáním. Mravní vyučování bylo náboženské, ale ve smyslu racionalistickém. Odlučuje náboženství od ethiky, tento svět od onoho. Chce budit ctnosti, ale nevěří v náboženství, v němž jediné jest jejich hlavní a nejhlubší základ. (*Revue pédagogique*; 1894 str. 310). A přední publicista Constans žaluje ve „*Figaru*“ ještě hůře: „Mravní úpadek s rostoucí rychlostí zachvacuje školní mládež nejtělejšího věku. Denně přinášejí noviny zprávy o raffinovaných a hrůzných zločinech. Hoši a děvčata čtou a vzájemně si půjčují pornografické knihy. Mladé

dívky ztratily všechn stud... Vyloučení každého náboženství ze škol toto zlo zdesateronásobilo. Z ovoce možno poznati strom nového školního zákona“.*)

Na konec chci ještě uvéstí výrok předního francouzského spisovatele, René Bazina, který v článku „La cruelle laïcité“ píše takto: „Věřte mi a pozorujte jasně: Vracejí-li se vaše děti ze školy k vám a umějí čísti, psátí, počítati, ale ničeho nevědí o Bohu, pak krade se vám a jim nejhlavnější svoboda, totiž s v o b o d a víry. Jestli zvony mlčí, kostel upadá v ssutiny, aneb se vám svévolně zavře, běře se vám kus naděje. Jestli se vyhánějí řeholníci a řeholnice, kteří žehnají, učí, modlí se, dávají příklad, běře se vám kus lásky, a to ze všech nejvzácnější, totiž té, která nežádá větší odměny. Jestli ve vašich příbytcích se šíří nevěrecké listy, nemravné knihy, neslušné obrazy, sahá se tím na čest vašeho domu, na vaše rozumné smýšlení, na nevinost vašich dětí a počestnost matek. Vašimi úhlavními nepřáteli jsou ti, kteří vaši duši a duše vám svěřených nechávají zakrňovati.“ (Echo de Paris, září 1912.)

* * *

A nyní pozorujme, kdo jsou průkopníky laické školy a které důvody pro ni uvádějí. Jmenujíce školu svých tužeb laickou (světskou) prohlašují, že chtějí se chovati k náboženství neutrálně, nestranně. Nechtí se ho dotýkati, je zlehčovati ni urážeti. Ponechávají je církvi.

Jsou to opravdu neutrálové, snášenlivci, lidé nestranní, kteří chtějí laickou školu i u nás zavéstí?

Jsou to všichni sociální demokraté a všechny strany, jejichž základ tvoří marxistický světový názor, a odluka církve od státu. Jejich kulturní program je založen na programu gothaickém, erfurtském a hallském. Jejich požadavek je „světská škola a to povinná pro všechny dítky“. V Halle přímo prohlášeno: „Škola musí býti mobilisována proti církvi; učitel proti knězi; správná výchova odstraní náboženství“.

*) Jiná svědectví, že laická škola francouzská zcela zklamala viz P. Friedrich Klimka S. J.: Schule und Religion. Innsbruck, Tyrolia.

Jsou to svobodní zednáři, zapřísáhlí nepřátelé katolické církve. Zničení její, potlačení všeho nadpřirozeného zjeveného náboženství, toť jejich pevný program. Místo Boha má se všude šířit kult humanity. „*Deus est homo homini*“, člověku má býti bohem člověk, toť jejich zásada. Na mezinárodním sjezdu svobodných zednářů r. 1889 v Paříži prohlásil Francolin za frenetického potlesku všech účastníků: „Přijde den, kdy u národů, kteří neměli ani 18. století (nevěrecké), ani rok 1789 (počátek revoluce), vladařství a náboženství se sřítí. Tento den není daleký. To jest den, na který čekáme... To jest budoucí ideál, který nám tane na mysli; a je naším úkolem, abychom zásvit tohoto dne všeobecného sbratření urychlili“.

Konečně jsou to t. zv. pokrokoví, ale v pokroku vlastně zaostalí učitelé. A přece učitel měl by nejlépe vniknouti v duši dětskou a nejjasněji poznati, čeho je jí potřebí k řádnému rozvoji. Měl by poznati, že náboženství je „prvotní jeho řečí“ (Föerster). Hlubší rozhled po dějinách vychovatelství, studium filosofie, vlastní zkušenost vychovatelská měla by ho vésti k poznání, že dítěku je potřebí náboženské výchovy. Ale ne jeden z nich, sveden časovými hesly, volá po odstranění náboženství ze školy.

A není větší ironie, anebo lépe řečeno komedie, než když hlasatelé laické školy s chloubou se prohlašují za ctitele Husovy a dědice zásad Komenského. Tito učitelé jsou daleko, ano zcela v opačném táboře, nežli byli ti, které slavnostně prohlašují za své vzory a patrony.

To není účelné a harmonické rozvíjení dětské duše, kde se nechává zakrňovati jeho přirozená touha po Bohu; ale je to její ochuzování a mrzačení. Pro vědu má dítěku ještě velmi málo smyslu a co se mu ve jménu vědy podává, jest často tvrdý kámen a nikoli živný a posilující chléb. Věda je amorální, otázek mravních se nedotýká; a ty přece jsou základem správné výchovy. Ze člověk podle své nezkažené přirozenosti volá po náboženství, poukazují aspoň na výrok pohanského spisovatele, rhetora *Dia Chrysostoma*, který

napsal: „Ve všech lidech ozývá se veliká touha bohy ctíti a je vzývati. Jako děti, vytržené z náručí matčina, pocítují nevýslovnou touhu a stesk po matce a po ní, nepřítomné, ruce vztahují, o ní sní, tak ustavičně přeje si člověk byti v blízkosti bohů a s nimi býti spojen.“ (Orat. 12) Hesla o zbytečnosti víry, církve a příslušnosti k ní, bohužel, příliš oslnila mělké a nedovzdělané mysli a strhla je k boji proti náboženské výchově mládeže, jehož následků nedovedou domyslit.

A nyní je otázka: Jsou tito průkopníci laické, beznáboženské školy opravdu neutrální, nezaujatí ani pro ani proti náboženství? — Jsou to nejúhlavnější, zapříspěhli nepřátelé náboženství. Ono brutální odstraňování křížů ze školy, to byl nejvýmluvnější skutek, jak o náboženství smýšlejí. Proto zcela otevřeně mohl prohlásiti bývalý min. V i v i a n i r. 1906 toto: „Mluví se o neutralitě ve škole. Je na čase, abychom řekli, že školní neutralita nikdy nebyla ničím jiným nežli diplomatickou lží a poměry vynuceným pokrytectvím. Odvolávali jsme se na ni, abychom uspali bázlivé a bohabojné. Ale nyní o to se nejedná. Chceme hráti s odkrytými kartami. Neměli jsme nikdy jiného úmyslu, než vybudovati školu protináboženskou a to činorodého, bojovného, útočného rázu.“

A nyní pozorujme, které důvody uvádějí zastánci laické školy pro odstranění náboženství ze školy,

Praví nejprve toto: Náboženské vyučování se neosvědčilo. Přibývá nevěry a s ní přibývá mravní nevázanosti. Ale mravnost je potřebí zachrániti, a to se stane jenom tehda, když jí dáme rozumový, pevnější a solidnější základ, nežli byly mlhavé nauky náboženské. A tím je biologie a sociologie, nauka o podmínkách řádné životosprávy a o lidské společnosti, o závislosti každého jednotlivce na ní a povinnostech jeho k ní.

K tomu odpovídáme: Náboženství, kdekoli bylo správně chápáno a jemu řádně vyučováno nejen slovem, ale, což více ještě důležitě, příkladem, všudy velmi dobře se osvědčilo. Kdo chce viděti výsledky náboženské výchovy, ať jen navštíví některé školy řeholní

katolické i evangelické internáty, a hned pochopí, jak mocným vychovatelem je náboženství.

Dnešní ubohý stav není následek náboženské výchovy, ale buď nedostatek, nebo špatné metody náboženského vyučování. Nikoliv náboženství, ale rostoucí nevěra je příčinou všeobecného úpadku mravnosti. A mravnost zachráníme jenom účelnějším, důkladnějším a všestrannějším vyučováním náboženství a to slovem i příkladem. Když dům ukazuje povážlivé trhliny, stavitelé hledají toho příčinu v otřesených základech. Ty chtějí podchytiti a upevniti, a potom teprve opraví trhliny na stěnách. Ale rozhodně nepomýšlejí na to, aby dům přenesli jinam, protože by se jim při tomto stěhování brzy rozpadl. Mravnost u všech národů a ve všech tisíciletích byla založena na náboženství. Nový, jiný a pevný základ nelze jí dáti. Pokusy takové všudy selhaly. A proto nezbývá, než starý, přirozený a nejbezpečnější její základ upevniti. Vraťte lidu, příkladem vyšších nevěreckých a požívačných kruhů svedenému, náboženství, a vrátili jste mu klid, smysl pro povinnost, lásku k práci! A tím vrátí se mravnější doba a utěšenější časy.

Jenom naprosté, nezměnitelné pravdy, jakými jsou pravdy náboženské, dovedou posílit člověka, aby přemáhal své žádosti a vášně. Příkázání s hůry, s kouřícího Sinaje znějících, potřebuje člověk, aby byly mu ukazovatelem života. A jestli jsou jednotlivci, kteří těchto motivů pro svoji umravněnost nepotřebují, je to proto, že důslednou a pečlivou intelektuální výchovou a vytrvalým studiem v nich ony vášně, abych tak řekl, neměly příležitost vyrůst a se rozbujněti. Jako fysické orgány, kterých člověk neužíval, zakrní, tak i duševní vloh, ať dobré či zlé, slábnou, když někdo jich zanedbává. Domnívati se, že k vyššímu stupni mravní kultury časem může dospěti všechno lidstvo bez náboženství, bylo by asi tolik, jako říci, že majáky postavené na břehu mořském v nebezpečných mělčinách nebo na úskalích jednou bude možno zrušiti, protože všichni plující dokonale ona nebezpečí poznají a za

bouře i za noci dovedou bezpečně připlouti k pevnině bez oněch ukazovatelů cesty a význačných znamení.*)

Dalším důvodem pro školu laickou je různost náboženství ano i bezkonfesijnost mládeže. Pro ni je potřebí najíti jinou, společnou základnu mravnosti. Děti různých vyznání lze tudíž společně vychovávat jen v takové škole, která na žádné náboženské vyznání nebude bráti zřetele.

Na to díme: Je správně respektovati náboženské nebo beznáboženské vědomí rodičů. Občanská svoboda je stejně zaručena ať věřícím nebo bezvěrcům. Ale má-li býti škola výchovným, pomocným ústavem rodině, má v jejím duchu dítky vychovávat. Jediná logika z oné různosti světových názorů rodičů plyne: Různé školy; konfesijní a bezkonfesijní. Pro dítky věřících výchovu náboženskou, pro dítky nevěrců laickou morálku. Ať je tu soutěž i na poli paedagogickém. A jsou-li horlitelé pro laickou morálku její výborností a svým vítězstvím tak jisti, nuž, ať věřícím nepřekážejí, aby svými konfesijními školami demonstrovali zaostalost své výchovné metody. Výsledky promluví lépe, než všechno theoretisování. — Dnes již není u nás potřebí dokazovati, že české dítě náleží do české školy, a německé do německé školy. To jsme již docílili. Ale je potřebí nyní bojovati pro ten neméně důležitý výchovatelský požadavek, že katolické dítě náleží do katolické, evangelické do evangelické školy atd. Každému své. Tato právní zásada musí nabýti vrchu i ve vychovatelství. —

Jiní proti náboženské škole namítají toto: Veřejné školy jsou vydržovány z peněz všech poplatníků. Proč by měli na konfesijní školy daněmi přispívat přísluš-

*) Zaslouží zajisté zmínky, že 16. kongres Mezinárodního ústředí pro střední školství, konaný v Římě v srpnu r. 1934, z něhož vyšly velmi zajímavé a důležité návrhy k reformě střední školy, prohlašuje v čl. 4 „Sjezd uznává, že jest naprosto nutno respektovati svobodu svědomí žákov a učitelova. Ale také plně uznává, že jest důležitá náboženská složka pro rozumovou a mravní výchovu mládeže.“ Dočkáme se sjezdu učitelstva národních a občanských škol, který by aspoň podobné ostýchavé prohlášení učinil?

níci jiných vyznání a nevěrci? Proto, ať si náboženské vyučování obstarají konfese samy.

Odpovídáme takto: Podle statistického sčítání z roku 1932 je u nás 76·20 procent katolíků. Kdyby toto procento tvořilo jiné vyznání, evangelíci nebo židé, dovedli by uplatniti svůj nárok na školu podle svých požadavků, a nebrali by zřetele na menšiny. Princip majority by prosadili i ve školství. Ale my jsme daleci toho menšiny v tak závažných, nejsvětějších právech svědomí znásilňovati.

* * *

Ve Francii byla laická škola dítkem revoluce. Ale nebyly to pouze proticírkevní, protikatolické kruhy, které prosadily školu laickou. I politické důvody měly svoji váhu. Kněz, ať světský nebo řeholní, byl pokládán za nepřítele republikánské vládní formy; za zjevného, či tajného monarchistu. *) Také všichni monarchisté viděli v nich oporu svého politického programu protirepublikánského.. Ano, když viděli, že mladší kněžstvo se kloní k republice, neváhali poslati deputaci k osvěcenému, velikému papeži Lvovi XIII., žádající, aby republikánské sklony kněžstva odsoudil. Papež klidně vyslechl mluvčí poselstva. Potom ukázal na kříž, který na stole stál, a pohlížeje na Krista, řekl: „Jenom tento je naším učitelem.“ Tím jasně naznačil, že církev zásadně není proti žádné vládní formě (proti republice); ale žádá svobodu vyznání a svobodu vyučování. Francouzským republikánům šlo též o to, aby kněžstvo ve své pastorační činnosti nepodkopávalo základy republiky. Dnes ovšem takých obav ve Francii nemají. **)

*) Paedag. spisovatel L u c i e n R o m i e r ve své knize „Explication de notre temps“ o laické škole praví: „Nejnápadnějším rysem francouzské školy je, že výslovně směřuje proti tradici. Tento její ráz lze vysvětliti z dějinného rozvoje; především z toho, že státní vyučování bylo v třetí republice reorganisováno, či lépe nově spořádáno v době, kdy nová republika těžce musila zápasiti, aby zvítězila. A toho nemohla jinak, než že se více méně tvrdě postavila proti minulosti.“ (Citov. Fr. W. Förster, Religion und Charakterbildung, str. 14.

**) „Hnutí pro rozluky církve státu mělo svoji příčinu jednak v politickém, jednak filosoficko-náboženském nepřátelství proti

V Americe laická škola měla zcela jiné důvody pro svoji existenci. Množství různých vyznání znemožňuje školu náboženskou. Každá státní instituce, která by vychovávala v určité konfesi, byla by považována jako protidemokratické zřízení. Laická veřejná škola americká není však žádné konfesi nepřátelská. Stát dává všem konfesím svobodu vyučování, které ony tak plně a s nesmírnými oběťmi na svoji školu užívají. (Podrobnější zprávy o laickém školství v různých zemích viz dra. Fr. W. Förstera „Jugendlehre“ str. 136-183.)

Finanční náklad školství možno zajistiti jinak, než aby země nebo stát všecken nesl. Ať obce vydržují národní školy svým nákladem ovšem za přispění státu. V Holandsku je tomu tak. Náklad nesou obce, a stát percentuelně na každé dítě, ať je ve státní či v soukromé konfessijské škole, přispívá stejným příplatkem. Tímto zařízením není žádná konfesse zkrácena. I školy bezvěrců, jichž je u nás 9·97 procent, došly by svých nároků.

Ostatně otázkou nákladu na školství není potřeba nám se zabývat. Když národ je v nebezpečí, že bude napaden svými nepřáteli, volají se občané do zbraně, k vojenské pohotovosti, a nikdo se netáže, zda finanční břemena z toho vzešlá možno snést. Jde tu o svobodu národa. A když národu hrozí nebezpečí mravního rozkladu, který má příčinu v úpadku náboženského vědomí a v šíření se nevěreckého materialismu, je proti tomuto duševnímu moru bojovati všemi prostředky, byť náklad na ně byl sebe větší. Zde nejde pouze o svobodu, ale o samo bytí celého národa.

církvi. Církvi bylo osudným, že mnozí její vynikající příslušníci a hlavně veliká část kléru, nemohla rozuměti, aby zásadně republiku uznala. Ona katolické zájmy nerozlučně spojovala s politicko-monarchickými snahami, ačkoli Lev XIII. častěji právě před tím varoval. Toto monarchistické strannictví směrodatných katolických kruhů bylo potom z republikánské strany zcela nespravedlivým způsobem použito za důkaz, že katolická víra je zásadně neslučitelná s francouzskou republikánskou státní ideou a stala se agitačním prostředkem pro odluku církve a státu.“ (Dr. Kar. Neundörfer, Die Frage der Trennung von Kirche und Staat; str. 36.)

Bez náboženství ještě žádný národ se neudržel, a jsou hrobaři národa, kdo podkopávají úctu k náboženství a šíří ve státě nevěru. Americký hluboký myslitel Emerson praví: „Nemůže větší neštěstí dolehnouti na národ, nežli ztráta víry. S ní upadá všechno. Dobrý duch opouští chrám, literatura a umění stávají se frivolními, věda je chladnou. Oko mládeže nevyjasňuje naděje v jiný, vyšší svět, a lidská společnost žije pouze pro ubohé malichernosti, bez vyšších cílů a tužeb.“ Boj o školu, jak u nás se rozvířil, je boj víry s nevěrou a na nás je, abychom nedopustili, aby nevěra slavila vítězství.

Když v Německu otázka školy beznáboženské nebo náboženské měla býti rozhodnuta rodiči, i ve střediskách radikálního socialismu, jako je Hamburg, Berlín, převážná většina rodičů hlasovala pro školu náboženskou. Ani rodiče socialističtí nechtěli, aby jejich děti rostly od počátku v nevěře, protože aspoň tušili, jakému nebezpečí mravnímu vysazen je člověk, v jehož duši je prázdnota nevěry. Mladí zločinci, prostopášníci, vrahové a sebevrahové nejvíce rekrutují se z kruhů nevěrců.

Za výchovu dítek jsou v první řadě zodpovědní rodiče. Nikoli parlament, poslanci, tato společnost lidí nejrůznějších názorů. Rodiče, bezprostřední vychovatelé dětí, mají podle přirozeného zákona pečovat o tělesný i duševní rozvoj svých dítek. A kde je povinnost, tam je i právo. Rodiče mají rozhodovati o duchu a směru školy. —

My usilujeme o školu náboženskou, státem vydržovanou, t. j. školu, v níž nejenom náboženství se učí, ale i všichni učitelé, téhož náboženského smýšlení, náboženskou výchovu mají na zřeteli. Kde tedy též duch víry vane školní světnicí při všech předmětech. Učitelstvu nevěreckému, které je k tomu ještě prodchnuto fanatickým nepřátelstvím k náboženství vůbec, žádný katolík nemůže s dobrým svědomím svěřiti své dítě k výchově. A byť zákon učiteli zakazoval dotýkati se nešetrně citů dítěte, tím děcko nikterak není chráněno. Nebo nevěrecký fanatismus učitelův najde si tolik cest

k duši věřícího dítěte, aby otrásl jeho věrou, že žádným zákonem ve skutečnosti tomu zabrániti nelze.

Laická škola je dítko proticírkevní, nevěrecké revoluce. Škola, která byla založena a dlouho řízena církví, v níž vanul duch zbožnosti, úcty k rodičům, k autoritě církevní i státní, má býti zrušena, a má ustoupiti pochybnému experimentu s občanskou výchovou. A snad celé generace mají se státi obětí tohoto pokusu. Jsou si zastánci této školy vědomi nesmírné zodpovědnosti do budoucna, kterou na sebe běrou svým horlením proti náboženské výchově ve škole? Uvádím slova dvou předních vychovatelů německých, prof. Reina a známého dra. Fr. Förstera.

Prof. Rein praví: „Škola, která chce býti výchovným a nikoli jen výučným ústavem, nemůže postrádati náboženského vyučování. V něm spočívá těžiště jednotného světového názoru a životosprávy. Kdo chce tohoto základu s lehkou myslí se vzdáti, ten s výchovou mládeže vážně to nemyslí. Až dosud vždy se osvědčilo, že zkouškám, pokušením a nebezpečím, která materiální kultura, jakmile dostoupila určitého vrcholu, s sebou národům přináší, těm pozemský idealismus, vzdělání a věda, státní duch a státoobčanské smýšlení samo o sobě nedovede čeliti; a vůbec žádná jiná síla a moc, nežli opravdová a živoucí zbožnost“. (Rein, Religion und Schule.)

A Förster, tento klasický svědek pro potřebu náboženské výchovy, který sám byl dlouho zastáncem beznáboženské výchovy a laické školy, ale obsáhlými studii a vlastní zkušeností dospěl k názoru, že náboženství jest nepostradatelným základem výchovy, píše: „Na základě všech svých bádání, své paedagogické zkušenosti a svého osobního přesvědčení jsem rozhodný stoupenec křesťanské konfesijské školy. A je to vždycky vracející se refrain mé knihy: „Škola a charakter“, že škola má naprosto potřebí náboženského základu, a to nikoli jenom jako ústupku církvi, ale aby škola sama svému vlastnímu intelektuálnímu, mravně-výchovnému a kázeňskému úkolu mohla dostáti...“ (Förster, Christentum und Paedagogik. Str. 15.)

VIII. Svědectví význačných mužů o potřebě náboženské výchovy.

Svědectví francouzských autorů.

Pověstný encyklopedista francouzský Diderot ve svém *Traite sur l'éducation publique* dí: „První důležitý poznatek, ku kterému mládež vedeme, má býti náboženství; to jest jediným základem mravnosti. Tato veliká pravda byla známa též mudrcům athenským a římským. Náboženství musí tedy býti lekcí první, ba lekcí každodenní.“ A jinde (Réponse a M. Bauzè) píše: „Abych svoji milou dcerušku řádně vyučoval, nenalezl jsem po mnohém hledání žádnou knihu, která by se k tomu lépe hodila, nežli diecéšní katechismus. Nedivte se tomu! Užívám katechismu, a považuji jej za nejbezpečnější příručku paedagogiky. Které pevnější základy mohu dáti vyučování mé malé?“

Jiný francouzský filosof Bayle, (*Oeuvres div.*, *Continuation des pensées div.* 3.) píše: „Přirozenost lidská je pokažena, je to úrodná půda pro špatnost a zlobu. Ovoce, jež přináší tu spoře tam hojně, tu dříve tam později, jmenuje se: pýcha, lakomství, závist, nestřídmost, nenávisť, lež, msta, rozmařilost. Toto všechno býlí nevyplení se, leč důkladnou výchovou . . . Vychovatelé a učitelé mládeže vůbec nalézají vždy nějakou chybu k napravování u svých žáků. Jestli ani hrozbami ani — což bývá to nejlepší — poučováním náboženským nedocílí se odstranění chyb přirozených, pak taková mládež — jsouc vůbec neschopna dobrého — bývá po celý život metlou a hanbou rodiny, vlasti, celé společnosti lidské... První lekce, kterých dostává se mládeži,

jakmile počne žvatlati, jsou lekce náboženské. Tento všeobecný zvyk je dobrý a v každém ohledu chvalitebný.“

V i k t o r H u g o praví: „Na soud měli by býti po-
hnáni oni rodiče, kteří posílají dítky do školy, nad jejíž
dveřmi čteme nápis: „Zde se náboženství nevyučuje.“

R o u s s e a u ve svém „Emilu“ (I., str. 87) píše: „Nejen
celé společnosti lidské, ale každému členu jejímu musí
záležeti na tom, aby každý znal a plnil povinnosti, pře-
depsané zákonem Božím jak k bližnímu, tak k sobě
samému. Jest přece známo, že nutno, aby druh druhu
poučoval při každé příležitosti. Přihlédněme na příklad,
čemu vyučují rodičové své dítky! Zajisté tomu, že
vskutku existuje svědek lidských osudů, který bdí nad
námi jako nad svými dítkami, který všem nám přikazuje,
abychom žili spravedlivě, abychom milovali se vespolek,
činili si dobré, plnily sliby a závazky dané komukoli,
třeba to byli naši nepřátelé. Další látkou vyučování jest
pak, že blaženost tohoto života je vlastně ničím, protože
po tomto životě následuje jiný, ve kterém Bůh ukáže se
odplatitelem dobrých a soudcem zlých. — To jsou vedle
jiných ta dogmata, kterým je třeba učit mládež... Kdo
se tomu staví na odpor, zasluhuje přísného pokárání,
poněvadž si počíná jako rušitel pořádku a nepřítel spo-
lečnosti lidské. — Vy, otcové a matky, vedte dítky
k tomu, aby stále byly pamětlivy, že Bůh bdí nad nimi,
že jest svědkem jejich myšlenek i tužeb i skutků, aby
vždy jednaly dobře bez vychloubání se, aby snášely zlé
bez reptání, kladouce v Boha důvěru jako ve spra-
vedlivého odplatitele; konečně aby byly pamětlivy po
všecky dny svého nedokonalého života, že jedenkráte
budou musiti objeviti se před očima Božíma.“

A jinde R o u s s e a u dí: „Filosofie nemůže v lidské spo-
lečnosti konati žádného dobra, kteréhož by nevykonávalo
jinak nebo lépe náboženství; a náboženství vykoná
mnoho, čeho by filosofie samotna nikdy vykonati ne-
mohla.“

O mravouce bez Boha týž filosof, tak často nepřáteli
církvě oslavovaný, nejednou vyjádřil se takto: „Někteří
by rádi založili ctnost na pouhém rozumu; než přiznávám

se, že neshledávám pro mravnost nižádného základu solidního, než v náboženství. Ctnost — tak se praví — jest láska k pořádku; ale jsem povinen obětovati pouhému pořádku své štěstí? Připouštím, že kde jest intelligence, bude též pořádek; ale s tím rozdílem, že spravedlivý podrobí se celku, a nespravedlivý podrobí celek sobě, maje sebe za jediný střed. Není-li Boha, potom nespravedlivý soudí zcela správně, pokládá-li za střed sebe sama.“

Montesquieu, význačný francouzský spisovatel, dí: „Věda bez náboženství tvoří bytosti plné chyb, ale slušného, uhlazeného zevnějšku, vinníky dobrého tonu a chování společenského. Ani arithmetika ani algebra ani skladba nebo kreslení, ani zeměpis nebo filosofie nečiní člověka mravného. Tyto vědomosti ovšem zdobí a obohacují rozum a paměť — ale to je vše. Jediné náboženství je zákoník, upravující a řídící život, jediné ono činí lidi mravné.“

Slavný státník a právník francouzský Portalis prohlásil před konventem takto: „Je již věru na čase, aby teorie umlkly před skutečností. Žádné vyučování bez vychování, bez morálky a bez náboženství! Učitelé kázali na poušti od té doby, co bez rozmyslu se hlásalo, že ve škole nikdy se nemá mluvit o náboženství. Dítka nemají pojmu o Bohu, o spravedlnosti a bezpráví. Z toho vyplývají divoké, barbarské mravy a v krátkém čase i divoký národ... Celá Francie volá po náboženství, aby se mravnosti a lidské společnosti pomohlo!“

Victor Cousin, francouzský filosof, který ve svých pracích ukazuje, že idealismus, sensualismus, skepticismus a mysticismus jsou jen různé cesty, jimiž duch lidský se bere, aby našel pravdu, rovněž klade velikou váhu na výchovu náboženskou. Když jej v letech 1842 poslal tehdejší francouzský ministr vyučování Guizot do Německa, aby zde studoval různé vyučovací metody v národních školách, tu napsal ve své zprávě o výsledku svého pozorování takto: „Především sluší klásti důraz na mravní pojmy, poněvadž máme vytvořiti mravní povahu dítěte. Základy mravnosti je potřebí pevněji založit, a proto musí ve školním vyučování náboženské

vyučování, anebo lépe řečeno křesťanské vychování mítí prvé místo.“

Na to Guizot později napsal tato slova: „Stát nemá ani poslání ani práva náboženství učití nebo ve svém jménu dát učití. Ale tato inkompetence (nepříslušnost) neznamená indiferenci (lhostejnost). Byť státu a vládním orgánům nepřislušelo o náboženství rozhodovati, nesmí přece mravní cenu a důležitost náboženství zneuznávatí, ale mají spíše povinnost s náboženstvím počítati a jemu vykázati náležité místo . . . Nábožensko-mravní výchova je ve svobodných zemích důležitější než jinde; ona záleží především v tom, aby zásady a kázeň duším již od dětství byly vštěpovány. Ale k tomu cíli je náboženství nepostradatelné, neboť ono je s mravností co nejúžeji spojeno, poněvadž jediné ono dává mravnosti sankci a vyšší, pozemský život převyšující cíl.“

A jinde doznává týž Guizot toto: „Výchova národní je potřebná a musí počítí uprostřed náboženského ovzduší.“

A jindy vyslovil se takto: „Intelektuální pokrok, je-li spojen s pokrokem mravním a náboženským, je znamenitý. Je počátkem blahodárného řádu a pořádku a zároveň pramenem blahobytu a velikosti pro lidskou společnost. Intelektuální pokrok bez mravního a náboženského pokroku jest však počátkem pýchy, nekázně, sobectví, rozervanosti, a je tudíž lidské společnosti nebezpečný.“

O výchově bez náboženství prohlásil Guizot toto: „Vyučování bez vychování není ničím, a vychování bez náboženství nestojí za nic. Duše se nevzdělá a nenaučí mravnímu pořádku, nemá-li na paměti, že ji stále vidí a nad ní vládne Bůh, který ji stvořil a který ji bude jednou souditi.“

Jouffroy, žák Cousinův a francouzský filosof, který propadl na konec filosofickému skepticismu, blízce smrti mluví tato významná slova: „Znám malou knížku, kterou záhy dáváme dětem do rukou a na niž jsou v chrámech dotazovány. Čtěte ji! Je to katechismus. Naleznete v ní jasné odpovědi na všechny otázky, jež

jsem učinil — na všechny, bez výjimky. Tažte se křesťana, odkud pochází lidské pokolení, on to ví.. Původ světa a lidského pokolení, otázku o jeho různosti, osudu na tomto i na onom světě, povinnosti člověka k jemu rovným, právo člověka na ostatní věci stvořené — všechno zná. Když dospěl, nemá žádných pochybností o právu přirozeném, politickém a mezinárodním, poněvadž každé z nich v křesťanství má svůj původ; ono jasně a skoro samo sebou z něho vyplývá.“ (Filosofické Miscelly str. 424.)

Genialní Lamartine, veliký francouzský básník, hluboce nábožensky citící, rozhodně se vyslovil o škodlivosti volné školy, když duchaplně napsal: „Jako dítky barbarů, jedva se zrodily, brzo v horkou, brzo v ledově studenou vodu byly ponořovány, aby jejich kůže proti vlivům ponebí stala se necitelnou, tak dítko (za volné školy) brzo je házeno v nevěru, brzo do víry. Potřebuje dvě duše a má jen jednu. A ta je v opačné směry a strany smýkána a natahována. Jaký div, že dítě, znamenajíc tyto protivy, počíná se tomu diviti a podezřívati, že se s ním hraje veliká komedie, že lidská společnost má dvě víry a dvoji morálku. Za takového divadla jeho víra pohasíná, jeho rozum, ničím nepodceňován, chladne, jeho duše vady, jeho duševní vzlet ustydá ve lhostejnost a chabost.“

Těm, kteří se domnívají, že v nitru žákově vypěstí svědomitost a smysl pro povinnost bez náboženství, týž Lamartine zřetelně odpovídá: „Svědění bez Boha je tribunál bez soudce. Světlo svědomí není než odlesk idey Boží v duši člověka. Zhaste víru v Boha a nastane noc v duši člověka.“

A jinde vyslovil se Lamartine takto: „Pokorně světu sloužiti je krásnější nežli nad ním panovati. Je to vrcholem ctnosti. Náboženství nás tam přivede za den, filosofie teprve dlouhým životem, neštěstím a smrtí.“

Na jiném místě napsal toto: „Zákon není ničím, je-li jen pouhým výrazem lidské vůle. Má-li býti posvěcen, je potřebí, aby byl výrazem vůle božské. Poslušnost zákona lidského není než otroctví. Povinností ji činí cit, jímž tuto poslušnost vztahueme k Bohu.“

Arnošt Legouvé, dramatik a později paedagog francouzský, napsal: „Nechati dítě bez vyučování náboženského znamená nechati je bez zdravého rozumu a soudnosti, bez poesie a ideálu, dát je v šanc všem útokům pudů a materialismu, učiniti z něho hračku všech vichrů vášně, pochybnosti a nezdravé fantasie.“

Slavný kazatel francouzský Dupanloup napsal: „Je-li náboženství ve výchování tím, čím býti má, nepřestává toliko na tom, aby chyby napravovalo, ono je též vykořeňuje. Čistí svědomí, utvrzuje i povahu; podporující víru, posiluje též rozumu; hýbajíc srdcem, ušlechťuje též charakter. Ve výchování je tedy náboženství prostředek, jenž proniká, ovládá, ozařuje a oživuje všechny prostředky ostatní; bez něho vše se převrací, vše je marné, namáhavé, málo účinné až do nicotnosti.“

Slavný státník francouzský Jules Simon r. 1886 ve své řeči proti „Volné škole“ v parlamentě rozhodně se vyslovil takto: „Pryč s každým neutrálním učitelem a profesorem! Nechci jej, poněvadž nemám k němu úcty. Neutralita ve věcech přesvědčení je na světě nejvíce hodna opovržení. Jaký je váš učitel? Má nějaké přesvědčení či nemá? Má-li je, pak je tají. A tento vzor ukazujete svým dětem? Nemá-li však přesvědčení, pak ho lituji. Neutrální škola je bezectná. Buď taková neexistuje, a pakli ano, sluší věru nad tím jen se stydět.“

Thiers, president třetí republiky francouzské, pravil: „Škola není dobrá, není-li umístěna ve stínu chrámu.“

Svědectví anglických autorů.

Disraeli, anglický literární historik, vyslovil svůj názor zcela rozhodně, když pravil: „Mám za to, že ten systém národní výchovy, který nemá za základ znalost náboženství, přivodí jen národní neštěstí, a je daleko více neblahý ve svých následcích pro stát nežli pro církev.“

Slavný Gladstone, jeden z největších mužů anglických, prozíravý politik a státník řekl: „Každá výchovávající soustava, která odkazuje náboženství až na druhé místo, je hodna zavržení.“

Lord Salisbury, bývalý anglický premierministr, prohlásil ve svém volebním manifestě takto: „Křesťanské vychování jest naším nejdražším právem. Žádám, aby všechna vyznání směla svoji mládež vychovávatí podle své víry a nikoli podle ubohého systému nějakého všeobecného náboženského vychování, který v některých školách zavládl. Aby toto vychování bylo vpravdě náboženským, je potřebí, aby též učitel věřil tomu, čemu má učit. Jest jenom jediný prostředek, aby zlo zmizelo; a tímto prostředkem je vyučování křesťanskému náboženství. A proto kladu vám na srdce, abyste svůj nejdražší statek, který máme jako občané svobodné země, hájili, totiž právo, aby naše děti a děti našich, stejně smýšlejících občanů, v plné pravdě křesťanské byly vyučovány.“

Týž lord Salisbury měl v New Portu, v březnu r. 1890 řeč o škole konfesijní, v níž mezi jiným pravil: „Žádám, aby každý občan z kterékoli církve, měl příležitost své děti vychovávatí ve svém náboženství na místo těch bezduchých, zvodnatělých, mechanických frází, jimiž má býti ve veřejných školách náboženství nahrazeno. Slyšeli jsme v posledních dnech velmi mnoho o zločinech, o hříších a bídě, o věcech, o nichž mluvití zapovídá stud. Slyšeli jsme o mravní hnilobě, o níž se nám dříve nezdálo. A přece vyskytují se lidé, kteří tvrdí, že v zákonech mají dosti prostředků to zamezit. Ale jest jen jeden prostředek proti tomu: výchova dítek v křesťanské víře. Proto doporučuji jakožto nejdražší statek svobodných občanů, vši silou hájiti právo svého náboženství, tak aby nebylo dáno místa teorii, jež by dovolovala státu školu zesvětšiti, anebo omezovati rodičům tuto jejich výsadu,“ (Kist: Paměti III.)

Jiný anglický státník, konservativní ministr Northcote se dokonce vyjádřil takto: „Chtěl bych raději zemřítí, nežli abych přenechal své děti zvůli učitelů, kteří nemají náboženství.“

Tak mluví prozíraví, praktičtí státníci angličtí, vyznáním protestanté. Názory jejich kryjí se věrně s náhledy sv. Otce, zvěčnělého Lva XIII., který ve svém okružním listu k biskupům americkým napsal: „Škola jest bo-

jištěm, na němž se rozhodne, zda lidská společnost má si zachovati svůj křesťanský ráz. Jestli ta či ona část lidské společnosti zanedbává zakládati katolické školy a je vydržovati, je to následek toho, že odpadla od křesťanství. Proto školní otázka je pro křesťanství bojem na život a na smrt.“

Anglický filosof a pedagog L o c k e praví: „Abychom položili v dítkách mocné základy ctnosti, vštěpujeme jim pravý pojem o Bohu, aby ho poznávaly jakožto bytost svrchovanou, původce a stvořitele všehomíra, jenž nám dává vše dobré, aby jej bázní a milováním všudy uctívaly.“

Anglický „T a b l e t“ (číslo ze 6. října 1906, str. 533) sděluje zprávu, kterou zástupce ministerstva kultu Fitzgerald, vyslaný do australských kolonií, aby zde studoval školství, podal o svém pozorování. Týž řekl doslovně: „Katolická církev byla vždy předvojem výchovateleského pokroku; bez každé pomoci státní vydržovala své školy za velkých obětí, takže katolíci mají právo hrdí býti na své školní zařízení.“

Svědectví vlašských autorů.

T o m m a s e o, slavný vlašský spisovatel, rodem Slovan, napsal: „Rousseau mínil, aby se vyučování náboženské nechalo až na pozdější léta člověka. To je veliký blud. Kdybychom dítěti nedali dříve jísti, až by samo poznati mohlo, co jí, zemřelo by hladem. Zneužívati nevědomosti nevinných dítek a zbavovati je útěchy a vznešenosti náboženství, bylo by nespravedlivé a ukruté.“

Jinde T o m m a s e o praví: „Beznáboženská škola není školou, ale morovým doupětem. Mimo ministra pro veřejné vyučování potřebujeme též ministra pro veřejné vychování. Onoho je potřeba, abychom měli lidi vědecky vzdělané; tohoto, aby vytvořil lidi dbalé své cti. Ale které vychování? Lidi své cti dbalé vytváří mravouka, a tato musí se připojiti k věrouce; u nás zvolí vychovatel, i skeptický, věrouku evangelia, nikoli islamu nebo buddhistickou“

Markýz Massimo D'Azeglio, jeden z nejnadá-
nějších politiků italských († 1866) ve svých „Vzpomínkách“
praví: „Do srdce chovancova je potřebí pomoci do-
gmatu vstípní onen křesťanský smysl pro dobro a zlo,
který je na vždy základem mravní společnosti a tvoří
jedinou záruku onoho dostačujícího a vyrovnávajícího
rozdělení blahobytu, jež je vlastně uskutečněním prvního
přikázání evangelia, totiž lásky k bližnímu.“

Machiavelli, veliký historik a politik italský, vy-
znal: „Kde je náboženství, můžeme předpokládati vše
dobré, kde ho není, předpokládejme všeliké zlo.“

Geremia Bonomelli, osvícený biskup v Kre-
moně, který v jednom ze svých výborných pastýřských
listů „Volnou školu“ znamenitě osvítil, zcela rozhodně
napsal: „Ohyzdná zbraň volné školy byla vynalezena,
aby tím účinněji náboženský, či lépe řečeno kato-
lický princip mohl býti potlačen. Aniž by měla nářer
bezbožectví a beznábožnosti — což by lid uráželo —
přece skrývá v sobě volná škola všechn tento jed
a pracuje k tomu, aby ponenáhlu víru v srdcích dítek
udusila a vyhladila, jako schne a hyne květina, které se
nedostává vláhy.“ (Religiös-soziale Tagesfragen.)

Vlašský liberární dějepisec, dříve též ministr vy-
učování, Pasquale Villari, prohlásil: „Nemluvíím
jako věřící křesťan, ale jako dějepisec, který studuje
skutečné poměry, a tvrdím: Občanská společnost bez
náboženství není známa. Ještě nikdo nenalezl umění, lid
mravně vychovati bez náboženství... Od toho oka-
mžiku, kdy jsme v otázkách náboženství nastoupili
cestu, kterou otevřela renaissance, a nedbali
jsme výstrahy Savonarolovy, který nás jasně na
nebezpečí upozornil, začali jsme nejvznešenější a nej-
mravnější ideály ve vědomí lidu, který nemohl za ně
čerpati žádné účinné náhrady v literatuře, umění nebo
ve vědě, ustavičně ničiti. Vrhli se na hmotné zájmy;
vytvořil třídní nenávisť, oddal se divokým vášním. Nyní
začínáme následky toho viděti. A když všem očím bylo
to zjevno, tázali jsme se s hrůzou: Co nového se stalo?

Villari má za nepochopitelné, že v Italii, vlasti
nejvznešenějších triumfů křesťanského náboženství, žáci

jsou poučováni o všech podrobnostech mythologie a také z nich zkoušeni; ale o křesťanském náboženství nedostává se jim vyučování. Ve školách mluví se o Mohamedu a koranu; ale nikoli o Kristu a jeho evangeliu. Nějaká světská idea, ku příkladu národní myšlenka, může snad ve chvíli nebezpečnosti vzbuditi a nadchnouti celou řadu hrdinů; ale ku pravé velikosti národa nestačí míti hrdiny, kteří v nejkrajnější nouzi vykonají veliké věci. Potřebujeme daleko více miliony čestných mužů, kteří ustavičně dávají přednost veřejným zájmům před zájmy osobními. Je mylná víra, že ideál, povinnost jest jako přepychové náčiní, kterého se používá jen při vzácných příležitostech, při slavnostních hostinách. Ideál musí nás stále životem provázeti, v každý čas, od chvíle našeho procitnutí až do našeho usínání u večer, bez ohledu, že snad stojíme na scéně, a obecenstvo nám potleskem projevuje souhlas, bez ohledu na slávu, která nám svítá... Pro náš život je nutno, aby člověk věčné světlo ideálu, jemuž má býti zasvěcen, viděl před sebou hořeti, neboť z této oběti, bez níž život nemá ceny, získává svoji hodnotu a svoje šlechtictví. V tomto vědomí, které musí samo si dostačiti, aniž by hledalo nějaké náhražky, spočívá pravá velikost národů i jednotlivců. Ale bez náboženství nedalo se ještě nikdy trvale vstoupiti do svědomí národů. Křesťanský žár lásky, která nehledá uznání a chvály, nehledá žádné odměny, protože ji nalézá v samu sobě, nečeká na veliké příležitosti a slavnostní okamžiky, ona se každému, na každém místě, v každém čase, v každé hodině projevuje.“ („Historisch-politische Blätter“, München. Sv. 123., seš. 4., 1899.)

Sv. Otec Lev XIII. napsal: „Vychování, které neřídí utlou mysl dítek a jako vosk poddajná srdce jejich naukou a mravoukou křesťanskou, nemůže sploditi než pokolení, které se dává unášeti toliko nešlechtnými chtiči a vlastním svým rozumem; takové pokolení působí nejen svým rodinám, nýbrž i veškeré společnosti lidské nejtěžší rány.

Gabelli, kdysi italský ministr vyučování, ve své knize: „L'istruzione in Italia“, dí: „Je věru směšno, že ve školách se učí, kdo byl Jupiter, Venuše, Mars, ale

nemá se učit, kdo jest Kristus. Žák přijde do chrámu, vidí obrovskou sochu Michel Angelovu, a když slyší, že je to Mojžiš, snad si myslí, že to byl nějaký francouzský generál, a vida obraz útěku sv. Rodiny nazaretské do Egypta, domnívá se, že jsou to venkované jdoucí do trhu.“

Svědectví českých vychovatelů o škole a výchově náboženské.

Jan Amos Komenský, jež moderní paedagogové nazývají zakladatelem novověkého školství, a který své doby k rozšíření praktických zásad školských nejvíce přispěl, je — jak známo — nejtypičtějším představitelem školy duchem náboženským provanuté a morálky na náboženství založené. Ve své: Hlubině bezpečnosti (Centrum securitatis) ukazuje k tomu, jak všechny věci na světě jsou na něčem závislé a posléze na Tvůrci, tak že i člověk, jakýsi prostředkovatel mezi Bohem a světem, vždy má býti si vědom této závislosti na Bohu. Duše od Boha pocházející musí k Bohu jako svému středisku směřovati, ač-li chce býti šťastna.

Nejpřednější dílo Komenského „Didaktika Veliká“, v níž Komenský tak důrazně o náboženském základu výchovném mluví, je stálou obžalobou těch, kteří jména jeho zneužívajíce za svůj štít, horují pod štítem „Komenský“ za „beznáboženskou školu“. V tomto díle opět a opět poukazuje Komenský na to, že duše lidská vždy se obrací k Bohu, jako svému vzoru; proto zde na světě není náš pravý domov, nýbrž až po smrti. Život pozemský jest pouhou přípravou pro onen život dokonalejší. Příprava ta děje se pak tím, že člověk hledí svět a vůbec tvorstvo Boží poznati, sám sebe vésti a k Bohu obracet. Tak teprve stává se člověk tvorem rozumným, získá-li si poznání všeho, ctnost a pobožnost. Zárodky toho člověk chová již v sobě, ale bez cvičení by se zárodky ty nevyvinuly, kteréžto cvičení nejpráhodnější je v mládí, pokud je mysl svěží a starostmi životními nezabavena.

Ve své Didaktice praví K o m e n s k ý takto: „Pro milosrdenství Boží prosím, nechť již jednou přece křesťanské vrchnosti i představení oprávdově prohlédnou, by nedopouštěli Molochovi obětovati mládeže křesťanské, v Kristu zrozené a křtem posvěcené.“

Je známo, kterak H a v l i č e k soudil o poměru školy a církve. Úřad učitele a kněze zdál se mu tak blízký, že chtěl, aby každý, kdo se chce věnovati stavu kněžskému, byl napřed učitelem a teprve později u věku zralejším byl posvěcen na kněze. V jednom ze svých článků (Sebr. sp. str. 611) píše: „My též myslíme, že musí býti církev a škola spojena, má-li zůstatí církev pravou církví a škola pravou školou.“

Fr. L a d. Č e l a k o v s k ý potřebu morálky na Bohu založené vtipně vystihl následujícím epigramem:

„Díš: Nechže by o Boha lidé málo dbali,
jen když by vroucně o ctnost a šlechetno ststáli.“
Hlupec dí: „Nech sobě zdroj v horách vyprahne,
jen když do města voda po trubách se táhne.“

Dr. L i n d n e r, profesor paedagogiky na pražské universitě, jinak nevalný přítel náboženství, doznal: „Jest to přirozeným určením náboženství, aby bylo středem veškerého vyučování školního a základem školního vychování.“

A jinde týž L i n d n e r napsal: „Pravá filosofie není ani nesnášlivá ani výbojná, neslouží žádné straně, žádné moci, nevyhledává žádné propagandy a nebrojí proti žádné autoritě, a není zejména nepřítelkyní náboženského kultu, k němuž jako ke svému doplňku poukazuje, se Sokratem a Newtonem šíjí svou sklánějíc před původcem a základem všehomíra“.

Na jiném místě se Lindner vyslovil takto: „Mluví-li se o vychování mravním, přidružuje se k němu vychování náboženské, a to právem. Jeť náboženství hlavní oporou mravnosti.“

Fr. S u š i l nepřátele náboženství odbyl tímto epigramem:

„Vírou prý obzor lidské se zatemňuje myslí,
víra lidem brání poznati pravdu čistou.“

Ovšem takto vadí bystrý hvězdáři teleskop,
by v dálné hledět prostory čistě nemoh'!“

Záhy zesnulý filosof a paedagog Emanuel Makovička napsal: „Ty, kdo jhu náboženskému se vymykají, poučme, že hlavní zásady náboženské jsou tak dobře nutností psychologickou, že mají tak dobře historickou oprávněnost, jako hlavní pomůcka člověčenstva v boji o existenci, jako mravouka sama, a že mravouka nemůže lepšího, pevnějšího, důraznějšího podkladu míti nad náboženství. Zákonodárství mnohdy řídí se jen zdáním a v mnohém lidstvu nedostačí. Náboženství nejen ústy, ale srdcem pojaté hlavně tím se zanáší, aby naučilo člověka plniti jeho povinnosti.“

Paedagogický spisovatel a filosof český dr. Amerling napsal: „Co všichni národové z vnitřního neodolatelného pudu si zavedli, totiž konání služeb Božích, jimiž by si vyprošovali požehnání nebes pro své podnikání, sílu ke konání dobrých skutků, statečnost k přetrpění těžkých osudův, to není pouhý klam hluboce bloudícího rozumu, nýbrž nutné hnutí duševní, jež vítěznou silou všechny uzly pochybnosti protřepe a v každém pokolení k novému řízení zbožných mravů a zvyků se ozývá...“

Dítě od prvního mládí již k bázni Boží budiž vedeno, cit ten a pud svatý buď náležitě živen a tak budoucně v něm připravován život, jenž by svatým ohněm hořel pro vše, co je zbožné, pravé, krásné a dobré.“

Prof. Kádner ve své úvaze „Náboženství a škola“ uvádí slova, která i my podepisujeme: „Náboženství jako umění a literatura, jako věda jest složkou kulturní a záleží na jednotlivci, chce-li žíti bez některé z těchto složek. Záleží na něm, jak bohatý život duševní chce vésti, jako záleží především na něm, jak je živ hmotně. Jsou-li na světě lidé, kteří po léta nevezmou knihy do ruky, jsou-li jiní, kteří se obejdou bez požitků uměleckých, mohou existovati a skutečně též existují atheisté. Se stanoviska jejich jest ovšem náboženství věcí na školách zbytečnou; stejně tak, jako člověk, který nemá smysl pro umění, bude shledavati zbytečným, aby se dětem na školách předváděla umě-

lecká dila. Ale škola není institucí zřízenou pro zájmy jednotlivce nebo jednotlivých stavů, nýbrž musí zůstat na jistém stanovisku obecném, musí hověti zájmům celku a všech, třeba by v mnohém potřeby jejich se rozcházely. Podaří-li se to lidstvu — já o tom pochybuji — nahraditi náboženství něčím kulturně životnějším, pak otázka náboženství ve škole zmizí sama sebou; do té doby nemůže však bez něho býti právě ona instituce, jež uvéstí má dítě do základů veškeré naší kultury. — Jiná je ovšem otázka, zdali vyučování náboženské — nikoliv samo náboženství — v nynější své metodě nepotřebuje opravy . . . bylo by lze uvažovati jmenovitě zdali je ve školách akcentována právě citová stránka náboženství vedle rozumové.“

Svědectví autorů německých.

Filosof Herbart pravil: „Nikdy nezaběře náboženství v útrokách srdce lidského místa, kteréž mu přísluší, nenáleží-li základní myšlenka jeho k nejstarším představám, kterých pamět dostihuje a není-li důvěrně sdružena se vším, co měnivý život v samém jádře osobnosti trvale usadil.“

I stoupenci Herbartovi uznávají prospěch, jaký má škola ze součinnosti kněží. Ziller, tento přední zástupce Herbartovy školy, dí: „Přejeme si beze všeho ohledu na církev, jediné v zájmu školství, hlavně nižšího, aby duchovenstvo v něm bylo účastno.“

Stejně univ. profesor dr. W. Rein prohlašuje: „Trváme na tom, že škola, chce-li býti ústavem výchovným a nikoli jen vyučovacím, náboženského vyučování nemůže se zříci. V něm jest hlavní kotva pro jednotný názor světový a pro usměrnění života. Kdo z těch, kteří to s výchovou mládeže vážně myslí, mohl by s lehkým svědomím tohoto základu se zříci?“

Valentin Trotzendorf, humanista a paedagog německý, napsal: „Slunce strhuje s nebe, kdo chce vyučování náboženství ze školy vypuditi nebo jemu toliko podřízené místo vykázati.“

Jindřich Gräfe, německý paedagog, napsal takto: „Vrozená dítěti zvědavost a kvetoucí jeho ob-

razivost probouzejí v něm již záhy temné tušení světa neviditelného, a láska, kterouž veškerá bytost jeho lne k rodičům, otvírá jeho srdce úctě a lásce k Bohu. Tohoto tušení a této vnímavosti mají rodiče již záhy uživati, aby vštíplí v mysl dítěte pevnou víru v Toho, jenž jsa neviditelný, způsobem viditelným se zjevuje i v přírodě i v životě lidském. Jakmile se tedy udá vhodná k tomu příležitost, ať dítě uslyší jméno Boží, ať se učí Boha znáti a ctít jakožto stvořitele všech věcí, jakožto zachovatele všeho, co žije, jakožto ředitele a správce lidských osudů, který ve smyslu ještě mnohem vyšším nežli otec a matka objímá všecko neskonanou dobrotivostí a otcovskou láskou.“

Slavný biskup německý Sailer, autor četných paedagogických pojednání, praví: „Spíše bude se rostlinstvu ve všech dílech světa dařiti bez světla slunečního, než by mohla vzniknouti v srdci lidském ctnost bez náboženství.“

Bed. Kr. Schlosser, slavný dějepisec německý, praví: „Nižádná filosofie a nižádná morálka nemůže veliké většině lidí nahraditi náboženství.“

Je znám Goetheův výrok: „Musím doznati, že v celém svém životě nesobecké charaktery našel jsem pouze tam, kde jsem shledal náboženské vyznání, které mělo nezměnitelný základ, spočívalo takořka samo na sobě, a nezáviselo na době, jejím duchu a její vědě.“ (Gespräche mit Eckermann.)

Dr. Josef Müller ve své Paedagogice napsal takto: „Všechny tak zvané náhražky, surrogát samostatné ethiky bez mízy a síly, čili tak zvaná „občanská morálka“ beznáboženského policejního státu nejen že nedávají žádné odpovědi na metafysické otázky, ale jsou také získány za cenu potlačení hlavního a základního rysu lidské povahy, jež není potom žádného velkého činu schopna.“

„Jaké děti vycházejí ze školy, v níž není na náboženskou výchovu kladen důraz, to dobře dokazuje volání učitelů nynější školy o pomoc policie a po zakládání polepšoven na vídeňské konferenci r. 1895. — Nejlepšími paedagogy byli kněží aneb aspoň mužové nábožensky hluboce citící. Vychovatelům, jakými byli

Vives, Fenelon, Sailer, Overberg, Viktorin de Feltre, Francke, Palmer, Willmann, Curtmann, nemohou nepřátelé náboženské výchovy žádné, těmto rovnocenné postavit po bok.“ — —

Pestalozzi jasně dí: „Každou sílu duše jest rozvíjet, každý dřímající princip života budit a sílit; vši jednostranné kultury se vystříhati a tak harmonický a rovnoměrný rozvoj lidských schopností usplňiti. A že náboženství je velmi důležitou složkou kultury — nepřehlížeje k jeho vyššímu určení — jistě potřebí, aby náboženství bylo ve škole vyhrazeno místo, kterého jemu podle jeho významu a důležitosti přísluší.“

Dörpfeld, paedagog a spisovatel německý, vyjádřil se takto: „Náboženské vyučování ze škol odstraniti je tolik, jako vyloučiti jaro z ročních počasí a ostatní vyučování rozdělit tak, aby každý šel svojí zvláštní cestou; je tolik jako zavést výchovu dvojího jazyka a dvojího srdce. Není místa v životě školním, které by tím netrpělo, když by mu ono slunce s jeho oživujícím teplem bylo odňato. Ubohá mládež, která je k tomu odsouzena, aby ve škole prožila dlouhá léta zkomoleného, nedochůdného života a o nejlepší požehnání svého jara byla připravena!

A jsou to přední paedagogové němečtí, kteří na základě studia dětské duše přicházejí k poznání, že jedině konfessiční škola je vhodná pro jednotnou výchovu mládeže.“

Školní rada Dr. Mosapky ve Stuttgartě vydával: „Neue Blätter“, v nichž pádnými důvody vychovatelskými horlí pro školu konfessiční. A to právě na základě moderní psychologické vyučovací metody. Právě tu mezi jinými takto: „V době, kdy církev ještě žádného bezprostředního vlivu na dítě nevykonává, dává otcovský dům jemu zcela určitý duchovní ráz, který nezapře konfessionální svoji povahu ani tehdy, když rodiče všeho církevního nebo věroučného omezování jsou daleci. A proto, chceme-li ve škole požadavkům paedagogické psychologie učiniti zadost, je potřebí, aby žactvo ve svém základním duševním typu bylo jednotné. Ale to jest možno jedině ve škole konfessiční

Z hlediska paedagogického sluší tedy dožadovati se školy konfesijní a nikoli simultanní, v níž jsou smíšeny dítky všech vyznání.“

Professor Hans Delbrück, vydavatel známých „Preussische Jahrbücher“, ve svazku 117., šeš. 1. praví takto: „Pokud jsem slyšel a slyšeti mohl, jde mezi vzdělanci jen jediný hlas, že totiž stejné náboženské vyznání jest nevyrovnatelně nejlepší podklad pro obecné vzdělání školské. Výborně o tom pojednal frankfurtský farář Emil Förster ve svém spisku: „Der Schulantrag“; Friedrich Michael Schiele v časopise „Christliche Welt“. (č. 25.) Professor Adolf Harnack a Pfeleiderer, jak vím, rovněž tak smýšlí, a jsem výslovně splnomocněn zde to prohlásiti!“

Na to uvažuje Delbrück o tom, jak je možno, že vzdor tomu všemu valná většina učitelstva a liberálních voličů vyslovila se proti konfesijní škole. A dochází k tomuto závěru: „Příčinou toho je u některých onen zvláštní liberalismus, jemuž vůbec schází každé porozumění pro podstatu náboženství, a který každý mír s církví zásadně zamítá, poněvadž by náboženské vyučování nejraději ze školy chtěl odstraniti. To je reakcionářská myšlenka. Německý lid, jaký dnes je, by rozhodně školu bez náboženského vyučování jak na protestantské straně, tak v katolických kruzích ani nechtěl, ba ani jí nerozuměl. A náleží k tomu věru všechna mělkost a zároveň všechno násilnictví liberálního dogmatismu, aby se ve jménu snášlivosti taková školní soustava lidu chtěla vnutiti . . . Jméno: konfesijní škola je nenáviděno; simultanní škola není však méně konfesijní, ale dvojnásob konfesijní.“

Paulsen ve sborníku „Die Kultur der Gegenwart“ uvažuje o úkolu náboženství ve škole, mezi jiným praví: „Křesťanství je příliš veliká část našeho dějinného života, než aby mohla je pominouti škola, která má vésti žáky k porozumění duševním proudům přítomnosti. Není v dějinách literatury, malířství, sochařství, architektury, hudby, filosofie, vědy, mravů jediného bodu, v němž by se nejevily stopy onoho velikého dějinného hnutí, jež zoveme křesťanstvím.“

A jinde (Das deutsche Bildungswesen in seiner geistlicher Entwicklung) dí: „Lidstvo nenajde nikdy plného upokojení ve vědě a světě vezdejším, nýbrž vždy bude v něm žiti potřeba víry a touha po světě nadpřirozeném. Pokud náboženství zůstane součástí duševního života ve velkém světě, potud vůbec nezmizí z malého světa školy.“

V témže sborníku rovněž G. Schöpp rozvádí myšlenku, že mravní výchova není možna bez náboženství.

Pavel Barth, známý lipský professor a sociolog ve svém spise „Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre“ uznává, že náboženství je velmi důležitý, ba snad nejdůležitější předmět učebný; pro předpisy mravní na stupni nejnižším považuje za naprosto nezbytnou sankci náboženskou, dovolávání se autority Boží . . . Dítě musí míti nejen jistý názor životní, který mu skýtá morálka, nýbrž i jistý názor světový, který mu v ucelené formě podává jediné náboženství.

A právě na základě poznatků psychologických u dětí dospívají všichni moderní paedagogové jednomyslně k tomu názoru, že vychování bez náboženství je nemožno. „Kdo ignoruje náboženství, není způsobilý vychovávatí dítky, které mají náboženství.“

Výroky o beznáboženské škole.

Leibníc nepokrytě doznal: „Jakmile kdo opustí velký princip víry v Boha, který lidi udržuje, aby se jako šelmy neroztrhali, pak ruší všechny úmluvy a šlape nohama práva národů. Moc silnějšího bude všechno ovládati, a svět bude se podobati lesu plnému úkladných vrahů a lupičů.“

Sám železný kancléř německé říše, Bismarck, nepřítel katolické církve, na říšském sněmu dne 9. ledna r. 1882 prohlásil, že občanské ctnosti jsou ve svém základě výsledkem náboženského přesvědčení.

Z téhož důvodu volal i Pavel Lagarde: „Bez Boha žádné výchovy, poněvadž není žádné výchovy bez ideálu,

bez věčného života, bez zodpovědnosti před nejvyšším Soudcem.“

Před nedávnem uveřejnil Dr. Dietring studii: „Herbarts Stellung zum Problem des Religionsunterrichtes“. (Deutsche Schule. Sešit únorový 1917.) A v ní charakterisuje na základě podrobných a četných dokladů z děl tohoto zakladatele vědecké paedagogiky Herbartův názor na vyučování ve škole takto: „Náboženství je důležitou součástí kulturních statků, a tvoří ještě dnes — byť tu či tam prohlašovalo se již za mrtvé — význačný prvek našeho duchovního majetku; proto nelze ho bez velké škody ve výchově postrádati. Ale těžisko náboženské výchovy spočívá v citu... Proto je možno počet vlastních náboženských hodin omeziti, jenom když jinak ve vyučování myšlenky na Boha, jako věčně vládnoucí prapříčinu všech věcí, nebude zapomináno a náboženské citění v dětech nebude ničeno.“ — Herbart měl ovšem na zřeteli učební osnovy německé, kde náboženství vyměřeny byly 3—6 hodin v týdenním rozvrhu učiva.

Známý lipský universitní profesor filosofie a psychologie Wundt, který zajisté není podezřelý z nějakých náboženských cílů, prohlašuje, že jsou tři činitelé, kteří tvoří základy vzdělanosti, a to: Umění, věda a náboženství. Bádání v oboru psychologie národů ukázalo, že „všude, kde shledal člověka, ve všech stadiích rozvoje, uznává svůj poměr k okolnímu světu náboženstvím, uměním a vědou.“ A v tomto poměru má náboženství zcela zvláštní význam, který nelze v základní soustavě vzdělání naprosto ničím nahraditi. Ono, máme-li na zřeteli jeho vlivy, je daleko všeobecnější než umění a věda. I tam, kde kultura je sebe větší, jest náboženství majetkem národního celku, neboť účast na uměleckých a vědeckých statcích je vždy podmíněna četnými předpoklady; a proto kruh těch, kteří jsou jich účastni, ať zcela pasivně či aktivně, je nutně vždy omezený. Z těch důvodů je pro německou státní školu vyučování v náboženství křesťanském naprosto vhodné. A přihlíží-li se zvláště k německým poměrům, lze právem toho žádati, aby za

základ veřejného náboženského vyučování zvoleno bylo náboženství křesťanské. Počet disidentů a Židů je mizivě malý oproti zástupům občanů, kteří náležejí k některému křesťanskému vyznání; a pro ty, kteří nenáležejí v tyto náboženské společnosti, je potřebí mimo školu zříditi náhradné vyučování.“ (Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik. 1912. Sešit 9.)*)

Týž historik Treitschke, vůdce liberálů a horlivý účastník kulturního boje, v „Preussische Jahrbücher“ napsal: „Kdo zbožnou víru, ono nejvlastnější a nejlepší v malém člověku ničí, hřeší jako zločinec na lidské společnosti.“ — Ve svých „Prednáškách o politice“ (I., str. 350) napsal: „Kdo lépe pozoruje, ten jistě přijde k názoru, že školy simultanní jsou nezbytným zlem v nábožensky smíšených osadách, v nichž jednotlivé konfesie nejsou početně tak silny, aby si vlastní své školy vydržovaly. Ale zkušenost ukázala, že učení v simultanních školách nedaří se tak jako ve školách konfesijních. Bylo sice často prohlašováno, že smíšené školy podporují náboženskou snášlivost, ale opak je pravdou. Simultanní školy vzbuzují náboženskou nevraživost daleko spíše než konfesijní.“

Ministr kultu Puttkammer prohlásil dne 14. června 1879 v pruské sněmovně: „Náboženství

*) Od názorů dra. Wundta dnes valně se liší hlasy radikálních vychovatelů německých, kteří křesťanství prohlašují za osudové neštěstí německva, a volají po návratu k pohanským principům starých Germánů. K prvním šířitelům těchto zásad po světové válce náleží bývalý náčelník generálního vojenského štábu Ludendorff a jeho žena. Rosenberg ve své knize „Mythus XX. století“ šíří náboženství rasy a krve, protože — podle moderních biologů německých — všechna kultura prý vyrůstá z rasy a krve. Hlásá: „Přijetí křesťanského učení odňalo Německvu jeho mravní základ. Je úlohou, aby Německvo bylo vykoupeno z kříže Kristova.“ Všudy místo Kristova kříže, symbolu nejvyšší obětující se Lásky, má býti šířen hákový kříž, symbol drásavosti a dobývačnosti. Toto hnutí protikřesťanské nemožno podceňovati. Má nejenom v protestantských zemích, ale i v katolickém Bavorsku četné šířitele. Tak na př. v Mnichově při zápisu školních dětí vyslovalo se 64·61 procent pro konfesijní školu oproti 86·82 procent roku minulého. Ubylo katolíků 22·21 procent.

musí býti středem veškeré národní výchovy. Křesťanský ráz národní školy je palladiem našeho kulturního žití. Stát a církev mají stejně společný a nutný zájem na rozvoji školství: Neboť stát nemůže postrádati k trvalé, mravně-náboženské výchově lidu mocné a účinné pomoci církve, a církev může veliký svůj úkol spásy lidstva jen zpola plniti, jestliže je ze školy vytlačena.“

Ministr kultu Dr. Studt ve své řeči v pruské sněmovně dne 22. února 1905 pravil: „Ať páni z druhého tábora mluví, co chtějí, přirozeným názorům obyvatelstva a všemu historickému rozvoji odpovídá jediné škola konfesijní. Odpovídá též vlastnímu zájmu učitelů, neboť učitelové právě v simultánní škole mají dvojnásob těžkou úlohu.“

Protestantský paedagog Bedř. Vil. Dörpfeld ve svém spise: „Die freie Schulgemeinde“ praví: „Čisté, ode všech styků s církví vyproštěné školství bylo by skutečně národní pohromou. O tom mezi křesťany nemělo by se ztráceti mnoho slov. Neboť je-li církev vůbec k nějakému užítku zde na světě, pak jest i k prospěchu dítek, a je-li pravda, co ona tvrdí, že pochází od Boha, a nikoli od lidí, pak jest všem mravním zřízením a společností na výsost potřebna, jako vzduch tělesnému životu. Chce-li moderní stát bez součinnosti církve školy zakládati a vychovávat, a to celého člověka vychovávat, pak si důvěřuje vykonati více, než je s to. Stát může zajisté škole prokázati výborné služby; ale otce a matku nemůže v ní zastupovati. A kdo přece tomu věří, oddává se pověře.“

Veliký vůdce německých katolíků, Dr. Ludvík Windthorst ve své řeči, kterou měl v pruské sněmovně dne 24. ledna 1873, krásně řekl: „Neznám horšího znásilňování svědomí, než když rodiče jsou nuceni, aby nejdražší, co mají na zemi, své dítky, jež od Boha jsou jim svěřeny, a jež k Bohu zase vésti mají, — když je mají svěřiti vyučování, o němž právem musí se domnívati, že ono není onou cestou, kterou považují za účelnou a nutnou k blaženosti.“

Darvinista Gustav Jäger („Darwin'sche Theorie und ihre Stellung zur Moral und Religion“, str. 147)

píše: „Mravnost bez náboženství vyjímá se pěkně jako parádní řeč, ale když nastane boj života, a máš meč tasiti, vytáhneš z pochvy meč papírový, který neseká a nebodá. Zkus to každý, kdo máš děti, a deklamuj jim, že mají býti hodnými a ctnostnými — nic více, ale seznáš, že je na to nedostaneš. Vykládej jim však o laskavém Otci v nebesích, který vidí v skrytě, o Duchu svatém, který je omilostňuje, o andělech strážných, a uvidíš na jejich planoucích očích, že taková řeč jde jim k srdci, a že náboženství jest jediným prostředkem lidí na lidi vychovati. Rousseau učinil výrok: Veškeren obsah morálky obsažen jest v evangeliích. A konečně Coreille praví: „Věčně zůstane pravdou, že vědomosti bez mravnosti rozněcují národy k revoluci, a že mravnost bez náboženství jest divoch bez úzdy, beznáboženské vyučování pak mate rczum národů a vnáší do společnosti lidské stále nebezpečí.“

Tyto hlasy předních vychovatelů, filosofů a historiků jsou dnes v Německu přehlušovány t. zv. novopohanským hnutím, v jehož čele je bývalý náčelník generálního štábu německého Ludendorff, Rosenberg (Mythus XX. století), prof. Heiler a jiní. Není pochyby, že tyto dravé, živelní proudy zrodila mentalita zkiamaných nadějí ve vítězství ve světové válce. Proti kříži staví se hákovitý kříž. Proti Kristu Antikrist. Kam toto osudové hnutí ještě povede nelze ovšem ještě dnes předvídati.

Mám před sebou již r. 1905 vydanou knihu: „Los vom Materialismus“. Napsal ji profesor dr. Adolf Mayer. Kniha přes mnohé názory, s nimiž nám nelze souhlasiti, je plna bystrých postřehů a zajímavých dedukcí. A zde v kapitole, nadepsané: „Neuerungsversuche auf dem Gebiete der Moral“ autor píše následující: „Výsledek našich úvah je tento: „Úctu k náboženství i v kruzích naprosto osvícenských. Úctu nikoli pro filosofickou jasnost jeho vět, ale pro nesmírný praktický jeho význam. Je potřebí šetrně k němu se chovati, poněvadž je nutné k vzdělání lidu. Proto budiž předmětem péče vládnoucích kruhů a důležitým výchovným prostředkem mládeže i vysoce vzdělaných. Jeho zástupce je

nutno všudy míti v úctě, a to i v konfesích a směrech které nejsou podle našeho individuálního vkusu; konečně je nutna snášelivost i k jiným náboženstvím. Bylo by na příklad podle mého názoru největší politickou chybou vyučování náboženství z veřejných národních škol odstraniti; chybou, která by se již po první lidské generaci krutě vymstila tím, že by vyrostla nevěrecká, všem revolučním novotám nakloněná mládež.“ (Str. 200.)

Slova dobrého znalce lidské duše brzo se vyplnila. Před léty vyvoláno bylo hlavně v Bavořích, v Mnichově, Norimbergu, Augsburgu a jinde známými průkopníky volné školy Horneffrem a Wyneckem hnutí pro uskutečnění jejich výchovných plánů. A podařilo se jim, že byly založeny školy bez náboženského vyučování. K jakým výsledkům vedly, patrně je z toho, že po dlouhých veřejných debatách na základě dobrozdání vynikajících znalců bavorské ministerstvo vyučování výnosem z 18. června 1914 tyto školy dalo zavřít. — Výnos ministerstva praví, že nejenom „volně náboženská morálka s křesťanským rázem národní školy a s duchem státního ústrojí je neslučitelná, ale že i z pedagogických důvodů nelze volnou školu strpěti. Ze studia volně-náboženské literatury, která je základem volně-náboženského vyučování, vysvítá, že mravní příkazy nejsou založeny na víře v Boha spravedlivého a v budoucí odplatu, a proto ony silné mravní proudy, které z křesťanského náboženství vycházejí, volně náboženským vyučováním nemohou býti nahrazeny. Ve volně náboženské literatuře jsou vedle jistého, nejasného pantheismu vždy šířeny názory ryze atheistické a materialistické. Tato literatura bojuje proti víře v osobního Boha, vychovává k ateismu, prohlašuje nejisté vědecké hypotesy za bezpečné výsledky. I bezkonfesní mravní výchova je atheistická, zjevenému náboženství nepřátelská, protikřesťanská a používá velmi zhusta hypotes jako bezpečně dokázaných pravd. Ale stát, který pokládá mravně-náboženskou výchovu na základě pozitivního náboženství a na půdě mravních zákonů dekalogu, stejně křesťanstvím i židovstvím hlásaného, za ochranu a podporu státního pokroku a státního řádu,

netrpí, aby byly dětem ve škole na místě uznaných pravd přednášeny hypotese, které nejenom odporují pozitivně náboženskému názoru světovému, ale které jsou též s to bezpečné základy společenského a státního pořádku vyvrátiti. A také stát nemůže vyčkávati, až tyto náhražky bez síly a nadšení samy přivedou se ad absurdum.“

Výnos bavorského ministerstva, který volnou školu zrušil, je zajisté pozoruhodný. Státník, jemuž jde o blaho státu, sotva kdy může ukázati na nebezpečí volné školy jasnějšími slovy a pádnějšími důvody, než tuto se stalo.

Na poli pedagogickém, a to jak theoretické, tak praktické pedagogicky zajímavým zjevem a pozoruhodným spisovatelem je bývalý profesor filosofie a pedagogiky v Mnichově Dr. Fr. W. Förster, který žije nyní jako emigrant v Paříži, jehož majetek byl zkonfiskován, knihy spáleny, a který občanského práva německého byl zbaven. On, který jako stoupenec rozumové ethiky, tedy i hlasatel „volné školy“ začal — nyní vlastním poznáním přesvědčiv se o její nedostačitelnosti, se vším důrazem horlí pro ethiku, založenou na náboženství.

Förster praví: „Že jsem jako mladý muž stál v táboře radikálním a že jsem všechny ony důvody, kterých nyní užívají moji protivníci proti mně, vnitřně prožil a je shledal příliš vratkými, jest úplně pravdivým. Můj nynější názor zrál ve mně jen krok za krokem, po všech mých studijních cestách v cizině, po dlouholetých dojmech mé vlastní politické činnosti, jež byla soustředěna na základní otázky charakteru a jež nezačala s žádnými předsudky na prospěch náboženství a církve.

A je to všeobecnou lidskou zkušeností, a je to též v mých vzpomínkách všeobecný dojem celé mé vlastní pedagogické praxe, že dítky rády se cvičí v sebepřemáhání a mají z toho radost. Čím více však dorůstají, čím silnější se stávají jejich náklonnosti a vášně, tím tragičtěji cítí dvojí stránku lidské přirozenosti v člověku, a poznávají, že všechna vyšší jejich předsevzetí, pokud zůstávají pouhými mravními požadavky, postrádají ještě žhavé názornosti, životnosti a autority, jež jedině vy-

chází ze zářivé dokonalosti, mocné vůle a božské pevnosti pravzoru — Ježíše Krista.

Či může některý vychovatel dlouho nepozorovati onu neodbytnou a vítěznou pravdu, že jen svatá a věčná pevnost může slabého a kolísavého tvora vychovati v řádný charakter, a nikoli pouhá neodvislá ethika, která je založena na individuu, stálým změnám podrobeném; která proto, jak vidíme, již dnes ve všechny možné měnící mody a směry se zvrhla a stále přechází od jednoho přehodnocování hodnot k druhému, od nové mravnosti k mravnosti nejnovější?“

Kterýsi spisovatel našel pro Förstra jméno: „pedagogický romantik“. — „Ale není nevhodnějšího jména pro všechnu snahu nad ono. Vždyť všechna má činnost k tomu směřuje, abych moderní pedagogiku z abstraktního a životu odcizeného novotářství uvedl zpět ke skutečné lidské přirozenosti. Náboženství a romantika jsou si celou svojí podstatou naprosto cizí, neboť velcí zakladatelé náboženství byli vždy hlubocí a zkušení znalci života a lidské přirozenosti. Proto návrat k náboženství znamená též vždy návrat ke skutečnému životu. Vychovatelé, kteří jsou nepřáteli náboženství, vždy mi připadají jako inženýři, kteří chtějí dravé proudy regulovati hrou na flétnu; až jednoho dne přijde pohroma, a bahno rozleje se po nivách.

Těm, kdo mluví o přirozené morálce, pravím: „Zaplať Bůh, že vy ještě jste nebyli živeni onou nedokrevnou duševní stravou, kterou nyní místo živoucích pravd chcete předkládati novému pokolení! Vše, co je ve vás pevného, pochází ještě z vašeho náboženského vychování. Jenom sečkejte, a jestli sami dosud toho nepozorujete, pak jednou duševní stav vašich dětí a vnuků vás o tom přesvědčí, jak málo živné síly měly všechny vaše umělé náhražky.“ Tak Förster.

Svědectví o škole simultanní.

Liberalismus minulého století je otcem nynější školy simultanní. Nevyloučil sice náboženství z řady učebních předmětů, prohlásil, že má dítě býti mravně-

nábožensky vychováváno, ale náboženství není již ve škole duší celé výchovy. Jest pouze předmětem jako jiné předměty.

Simultanní škola není založena na principu jedné, určité konfese, ale na všeobecných výchovných zásadách, jež učitel pojímá podle svého individuálního názoru. Náboženské vyznání učitelovo ve škole simultanní nepadá na váhu. Simultanní škola je ve světských předmětech školou bezkonfesijní.

Ale od té doby, kdy simultanní škola byla zavedena, studium psychologie a pedagogiky se neobyčejně prohloubilo. A také zkušenosti s touto školou valně přibýlo. A co ukázaly? Že každá výchova je kusá a nedostatečná, není-li ve všech oborech proniknuta jediným a jednotným hlediskem a názorem všech vychovatelů. Že účinné a opravdové výchovy mládeže lze jenom tam se nadíti, kde duch náboženství, názor na poslední cíl a životní úkol člověka, je též duší všech ostatních předmětů. Ukázalo se, že duchovní vzdělání mládeže jenom tam může se dařiti, kde mládež není napájena pouze všeobecnými hesly a abstraktními pojmy, ale kde všechno vychování je založeno na určitém vyznání, pevných formách, živém názoru a pravidelných cvičeních.

Byl to liberální protestant, historik Treitschke, který nerozpakoval se prohlásiti, že Němci dali se velkými slovy, tolerancí a osvíceností svého času svěsti ve školství k mnohým přehmatům, které hrozily poškoditi křesťanskou výchovu mládeže, a konečně počínají nahlížeti, že simultanní školy na nejnižším stupni vyučování mohly býti pouhou výpomocí v nouzi. Snášlivost je vzácný statek; ale předpokládá, že člověk sám má již pevné přesvědčení vlastní. Účinné základní vyučování musí býti ve všech oborech proniknuto jedním a týmž duchem.

„Učiti světovým dějinám děti, které po svém dětském způsobu dovedou rozeznávat pouze dobré a zlé, pravé a klamné, a při tom nedotknouti se nemile ani protestantů, ani katolíků, ani židů, to je tanec mezi vejci,

který se zřídka kdy zdaří velikému učenci, tím méně prostému vzdělání elementárního učitele. Není nic dětskému citění nebezpečnějším nežli frase, která nemá pevného obsahu. A je povinností státu bedlivě bdíti nad tím, aby pod vývěsným štítem s nášeliivosti nebyla našim školním dětem vštěpována lhostejnost vůči náboženství.“ (Deutsche Kämpfe, str. 61.)

A známý přední německý pedagogický spisovatel, dr. Rein v Jeně, napsal, že je to naprosto falešný závěr, když se říká: „Poněvadž stát nemá žádné konfese, musí býti i škola bezkonfesijní. To znamená přisuzovati státu kompetenci v těch věcech, ve kterých mu ona nepřísluší, a rodinám násilím vnucovati jim odlišný názor světový. To však je porušením svobody.“ („Renaissance.“ Mnichov, 1907. sešit 8.)

Také přední německý historik Lagarde, vyznáním rovněž protestant, prohlásil, že musíme jednou k tomu dospěti, abychom školu vyplnili žáky pouze jednoho vyznání, poněvadž jenom v homogenních školách vně i uvnitř je státu možno zaručiti církvi výchovné, účinné působení na mládež, neboť jenom tak je možno zjednotiti mladým duším onen klid, v němž mohou pocítiti vliv svého náboženství. „Jim nesmí nikdo vyprávěti, ba ani našeptávati myšlenku, že některý spolužák téhož věku jinak se modlí. Náboženství má jim býti mocí, o níž se nedebatuje, neboť jenom tehda může náboženství vychovávat.“

Jenom konfesionální škola, v níž všechno učení je prodchnuto duchem téhož náboženství — v níž nepůsobí učitelé různých konfesí, po přídadě i učitelé bezkonfesijní, ze své víry vystoupivší, anebo zjevní ateisté — jenom konfesijní škola je štěpníci charakterů, založených na pevném světovém názoru a pevných mravních základech.

Jsme v kritickém bodu kultury. Brzo ocitne se na programu veřejných diskusí otázka: S církví nebo bez církve, po případě proti církvi? S náboženstvím nebo bez náboženství? A podle toho, jak zápas dopadne, buď bude lidstvo ponenáhlu vraceti se k dávným ideálům náboženství a kultury, na něm založené, nebo bude pa-

dati na nakloněné ploše, kterou nastoupilo školou simultanní, hlouběji k neznámým propastem. Volná škola je posledním stupněm školy simultanní. Ale výsledky rozhodně nemluví pro to, aby se v nastoupené dráze pokračovalo.

„Všechno se rozpadá a rozjíždí před párou a v páře a v elektríně. My musíme, jak jenom možno, zakládati jednotu; vlasti, na které se nezapomíná. Mládež je ještě příliš mladá, aby sama volila mezi různými vyznáními; dejme jí školy katolické, lutheránské, reformované, evangelické. Stát neučí a nedává přednost žádné konfesi. Ale protože nahlíží, že náboženství se jeví jen ve formě přesných vyznání, a sám nemůže náboženství postrádati, přičiňuje se všemožně, aby umožnil působení konfesního náboženství na vrstvy lidu pokud možno v čisté jeho formě. Z toho, že v Německu není národní církve, nenásleduje, že by se v Německu nemělo vůbec nábožensky vychovávat; ale že stát má povinnost každé státem uznané náboženské společnosti dáti příležitost a právo výchovy. — Němci věří, že dětské duše sypou za noci rosu na stromy, trávu a květiny. Dětské duše přinesou rosu také našemu lidu, když se svými dětmi budete jednati jako z Boží ruky vám odevzdanými původními životy, které máte zachovati a vychovati Tomu, který vám je svěřil; když jim ničeho nepodáte, ničeho kol nich nestrpíte, než co je pravé, co původní, co je nejdokonalejší. To nemůže konati žádný stát a žádná státní škola. Neboť stát vychovává jen k vůli pozemským výhodám, Odměňuje peníze a jedná pro peníze. Církve musí čistá srdce svých nejlepších synů a dcer k tomu vésti, aby mohla doufati, že jednou, po mnohých letech, na jejich hrobě vedle lilií a růží a naklánějícího se již keře zastaví se starci a stařenky, kteří by těm spícím dole děkovali, že jim ukázali cestu k věčnému životu.“ (Deutscher Glaube, deutsches Vaterland, deutsche Bildung.)

IX.

Rostoucí úpadek mravnosti.

„Každá morálka dějinně se vyvinula z náboženství; a byť i takto vyvinuté duševní schopnosti člověka k mravnosti, díky svému původu, neodvisle mohly trvati dále, i když byly od své mateřské půdy odloučeny, jest přece jen jejich samostatná životní schopnost časově velmi omezena, a již v druhém pokolení jeví se zřejmě známky mravního úpadku.“

Ed. Hartmann: Die Religion des Geistes.

Na rychlé klesání mravnosti jsou všeobecné stesky. A toho ani zastánci „Volné školy“ nepopírají.

Bylo by však nespravedливо všechen tento žalostný úpadek mravů připisovati na účet školy. Zjistě daleko větší vinu nese rozvácenost četných rodin, naprostá bezstarostnost rodičů o mravní stav jejich dětí, přílišné jejich spoléhání na školu; dále špatné prostředí, v němž děti mimo domov se nalézají, špatný příklad veřejnosti a ulice, nezdravá četba mládeže, divadla, film atd. „Výchova ulice vítězí nad výchovou školy,“ naříkal již Tolstoj.

Ale jedné výtky „Volné škole“ přece nelze se vystříci. Tvrdila, že náboženská výchova neměla těch blahých výsledků, kterých mohlo se od ní očekávati; že zklamala. I náš ministr vyučování Habermann na upozornění jednoho z církevních hodnostářů, že vyloučením náboženství z řady povinných předmětů školních poklesne mravnost, zcela rozhodně prohlásil: „Právě naopak; úroveň mravní se povznese.“ A proto chce mravnost založiti na základě vědeckém, a tak jí dáti pevnější podklad, než jí dalo náboženství.

Ale volná škola ve Francii dosti dlouho trvá, takže možno již hleděti na její úspěch. A ten je právě opačný, než jak přátelé volné školy doufali. Volná škola poklesu mravnosti nezabránila, ale jej rozmnožila. Toho chceme uvést statistické doklady.

Ve Francii nenávisť k církvi vypudila náboženství ze škol. Nepřátelé církve, chtěje ochromiti ji v jejím kulturním poslání, již r. 1882 prohlásili školu laickou, a nahradili vyučování náboženství svojí laickou morálkou. Doufali tím mravnost mládeže prohloubiti, vyučování náboženské nahraditi přirozenějším a účinnějším podkladem mravnosti.

Jak se jejich naděje splnily, o tom nejlépe mluví statistika. Jejich spisovatel Tardieu v „Revue pédagogique“ praví: „Pohříchu byli jsme ve svých nadějích v úspěchy našeho školství trpce zklamáni. Počet mladistvých zločinců pod 16 let od r. 1880 při nepatrném vzrůstu obyvatelstva se skoro zdvojnásobil. Dostoupil r. 1894 úžasného čísla u nezletilých na 28.701 u hochů, a 3614 u dívek. Od roku 1881—1894 postoupil počet sebevražd u dospělých o 153 procenta; u nezletilých dokonce o 166 procent!“ Za příčinu tohoto smutného zjevu uvádí výslovně povšechné přibývání irreligiosity.

Kam vede školství zbavené ducha náboženského, o tom výmluvně svědčí též kriminální statistika. Seinský soudní dvůr zjistil, že ze 100 provinilců pro krádež, pro vraždu i na vlastních rodičích spáchanou, odchováno bylo ve školách státních zlaicisovaných 89 procent, a ve školách náboženských kongregací jen 11 procent. A známý i u nás pedagogický spisovatel francouzský, Alfréd Fouillé v „Akademii mravních nauk“ potvrzuje, že v polepšovnicích francouzských ze 100 dětí bylo 98 procent ze státních škol beznáboženských a pouze 2 procenta ze škol náboženských.

Tato fakta nejlépe ukazují výsledky škol laických a výsledky škol, kde rodinné náboženské výchování je účinně podporováno náboženskou výchovou školní. Ale u našich nepřátel i tato zdrcující čísla nemají váhy.

Pokud Ameriky se týče, důvody, proč ve školách státních není konfesijního náboženství, jsou zcela jiné.

„V zemi, kde žije vedle sebe 200 různých sekt a náboženských vyznání, a kde žádné náboženství nemá číselné převahy, jest v zájmu jejich svobody, aby stát ke všem choval se neutrálně. Zde stát každému náboženství, pokud není v rozporu s jeho zákony, dopřává úplnou rovnoprávnost a svobodu, ale nesahá také nikdy na majetek náboženských společností. Náboženské vychování na státních amerických školách není možno, poněvadž do jedné školy chodí děti několika, ba mnohdy až i 30 vyznání. — Nelze zajisté mluvit o jednotném náboženském vychování ve třídě, kde jest na příklad 10 katolíků, 8 methodistů, 5 baptistů, 6 puritánů, 4 irvingiáni, 3 presbyteriáni, 7 anglikánů, 2 kvakeři atd. (Viz článek J. Staňka „O poměru církve a státu v Americe“. „Hlídka“, 1908, č. 8.) Za to však v této zemi svobody stát nikterak nepřekáží církvi v zřizování biskupství, far a kostelů, v zakládání klášterů, škol a dobročinných ústavů a proto církev katolická v nové zemi roste a zkvétá.

Kdyby náboženské poměry v našem státě byly také tak pestré a spleťté jako v Americe, i my bychom nežádali, než aby církev těšila se zde téže svobodě. Ale když u nás katolíci více než 76 procenty tvoří převážnou většinu obyvatelstva, mají zajisté právo, aby školy pro jejich mládež zřízené odpovídaly jejich spravedlivým požadavkům.

Francouzský filosof F o u i l é e již r. 1904 o své vlasti a laické škole (v knize: Mravouka Kantova a naší doby) prohlásil: „V našich dnech daleko více nežli před 30 lety je mravnost sama, její realita, potřeba a užitečnost brána v pochybnost . . . S živou starostlivostí jsem četl, jak zcela různě v samých základech a mezi sebou proti- chůdně moji současníci smýšlejí na tomto poli. Pokusil jsem se, abych si o všech těchto názorech utvořil názor svůj vlastní. A mám jej doznati? Shledal jsem, že na poli mravouky panuje taková zmatenice ideí a zmatenice citění, že jsem považoval nevyhnutelným, abych na to, co by se mohlo zváti současnou sofistickou, jednou důkladně posvítíl.“

Tolik je jisto: s náboženstvím zmizela z francouzských škol i nejživější půda mravnosti. A to konstatují

nejenom cizinci, ale i svobodomyslní Francouzi sami. V žádné zemi není tolik mladistvých provinilců, ba i zločinců, jako ve Francii.

Tak prohlásil i známý francouzský spisovatel Edmona Villey, který ve své vydané knize: „Nebezpečí francouzské demokracie,“ otevřeně praví: „Zločinnosti mládeže přibýlo měrou úžasnou, neboť s náboženským citěním mizí u dětí i smysl pro úctu a autoritu vůči rodičům. A dítě, které nenaučilo se úctě k rodičům, nemůže též mítí úcty před autoritou státní. Následek toho jest: všeobecný pokles smyslu pro povinnost, a s ním ruku v ruce jde stále se šířící sesurování lidu. Ovocem beznáboženské výchovy lidu je abaissement des caractères, zničení charakteru. Ona zplodila lid bez počestnosti, píše a věrnosti, bez spolehlivosti a svědomitosti.“

Počátkem roku 1913 otevřeně prohlásil kterýsi francouzský učitel v „Journal des Débats,“ že od doby oběžníku Jules Ferry-ho (r. 1883) neudělalo se takorůznic pro vzdělání duše, v němž přece vrcholí každá kultura. Vyučování mravní omezuje se na nejasné, nesouvislé a všední poznámky. Užívá se velkých slov, ale co si má dítě pod nimi, jako na př. o loyaltě, toleranci, povinnosti atd., mysliti? Rovněž tak jsou velmi podezřelými výsledky intelektuálního vyučování. Tak na př. v r. 1912 22·37 procent ze všech odvedených vojinů nemělo nejenom školního vzdělání, ale nemělo těch nejjednodušších a základních vědomostí. Učebné osnovy jsou pro svoji nepraktickou přecpanost zcela neužitečné. — Tak upřímně prohlašuje učitel francouzské laické školy.

R. 1913 měl známý pařížský státní zástupce, Henri Robert v „Ecole des hautes études sociales“ přednášku o mladistvých zločincích a zjevně prohlásil, že počet jejich roste úžasnou měrou. Tak na př. 1907 bylo před soud postaveno 24.000 nedospělých provinilců. R. 1908 bylo jich již 27.000. Od r. 1898—1909 bylo pouze v Paříži 5 000 nedospělých uvězněno pro potulku a že-brotu, a 16.000 nedospělých děvčat pro prostituci. Za příčiny tohoto smutného zjevu prohlašuje: úpadek rodin-

ného života, špatné poměry bytové, alkoholismus, nemoci, rozluku manželskou, špatný tisk, špatnou literaturu a špatné filmy. Jako hlavní příčinu však uvádí úpadek ve vyučování, školu bez Boha a bez náboženství. Náboženství při výchově mládeže nelze pomíjet, ono je *frein indispensable*, nepostradatelnou úzdou. Vzdělání bez opravdové, náboženské výchovy plodí jenom lidi nebezpečné.“

Tyto smutné zkušenosti přiměly již dávno vůdčí hlavy francouzské k tomu, že hájily potřebu náboženské výchovy a chopily se péra na ochranu staré školy náboženské.

Tuto ideu hájí známý romanopisec francouzský L. Bourget ve známém románu: „Le disciple“ v němž ukazuje, kam vede škola náboženská, a též ve svém pozdějším románě: „Tribun.“ — Podobně činí i Hyazinthe Loysons ve svém dramatu „Apoštol.“ Zde prohlašuje manželka svobodného myslitele Baudouina toto: „Vše je tak jasné ve světle trestajícího svědomí. Vzpomínám na onen první den, kdy jsem udusila na rtech mého děcka křesťanskou modlitbu, řkouc: Ne, ne, mé dítě! Již nebudem se víc tuto modlitbu modlit. Tehda vydala jsem své dítě špatností na pospas, protože jsem je odtrhla od Boha.“

V září r. 1912 uveřejnil francouzský akademik, René Bazin, v „Echo de Paris“ článek, nadepsaný „La cruelle Laïcité.“ V něm pozvedá varovného hlasu proti beznáboženskému vládnímu systému ve Francii, a rodičům, kteří jsou nadšeni touto „volnou výchovou,“ volá takto: „Věřte mi a pozorujte to jasně: Vraccí-li se k vám vaše děti ze školy a umějí-li počítati, čísti a psáti, ale o Bohu nevědí ničeho, pak je vám a jim ukradena nejprvnější svoboda, totiž svoboda víry. Mlčí-li zvony, klesá-li kostel v ssutiny, anebo je svévolně uzavřen, je vám odňat veliký dar naděje. Jsou-li vyháněni řeholníci a řeholnice, kteří se starají, vyučují, modlí, dávají příklad nebo vedou život rozjímavý, je vám odňat veliký dar lásky, a to lásky ze všech nejvzácnější; neboť tato nežádá žádné velké mzdy. Šíří-li se ve vašich domech nevěrecké noviny, nemravné brožury, obscenní obrazy,

útočí se tím na čest vašeho domu na vaše rozumné myšlení, na nevinnost vašich dětí a počestnost matek. Vašimi úhlavními nepřáteli jsou ti, kteří nechávají zakrňovati duše vaše a duše těch, kdo jsou svěřeni vaší ochraně.“ — — —

Stejně zkušenosti jako Francie měla s volnou školou i Italie. I tam statistika, jež ukazuje na velký úpadek mravnosti, mluví výmluvnou řečí. Výchova k společenské morálce, jak v státních učebnicích na př. v oněch od profesora de Dominicis je hlásána, nepřinesla žádoucího povznesení mravnosti, jak tvůrci její se domnívali, ale ukazuje hluboký úpadek.

Tak r. 1915 prohlásil nejvyšší státní zástupce Cataldo Schiralli v Římě, že počet zločinců v roce 1914 vzrostl na 41.362, a v roce 1915 do poloviny listopadu vzrostl již na 49.383 a odůvodňoval tento neblahý zjev bezúčinností a rozpory t. zv. volného, přirozeného vychování.

Proto nedivno, že i v Italii ozývají se hlasy svobodomyšlných, kteří považují beznáboženskou a proticírkevní výchovu za zjev velmi povážlivý, a činí propagandu návratu k starému způsobu výchovy.

Tak již r. 1898 známý vlašský učenec P. Villari, životopisec Savonarollův, pronesl vážný názor o této otázce, když napsal: „Tím okamžikem, kdy jsme v otázkách náboženství nastoupili cestu, kterou udala renaissance, a nedbali jsme výstrah Savonarollových, který nás jasně na nebezpečí upozorňoval, začali jsme nejvznešenější a nejmravnější ideály ve vědomí širokých vrstev lidu bořiti, neboť ony nemohou za ně žádných náhrad čerpati ani v literatuře a v umění, ni ve vědě. Vydali jsme je na pospas zájmům materiálním, třídní nenávisti, nejdivočejším vášním, a následky toho začínáme nyní viděti. A když tyto následky jsou patrný očím všech, s hrůzou se tážeme: Co se stalo? — Pranic nyní jen sklízíme, co jsme zasili.“

Týž Villari shledává nepochopitelným, že v Italii, v zemi nejvznešenějších triumfů křesťanského náboženství, žáci do všech podrobností dávné mythologie jsou zasvěcováni a z nich zkoušeni, co zatím v otázkách křesťanského náboženství zůstávají nevyučováni.

Podivno, že ve vlašských školách mluví se o Mohamedu, koranu, ale nikoli o Kristu a jeho evangeliu. Jako dějepisec, který skutečný stav věcí má vždy na zřeteli, musím prohlásiti, že není možná žádná občanská společnost bez náboženství, a způsob, kterak by možno bylo národ mravně vychovati bez náboženství, dosud se nenalezl.

Nějaká světská idea, na př. myšlenka národnostní, je ovšem s to ve chvíli nebezpečí nadchnouti srdce a vzbuditi řady hrdinů; ale pro skutečnou velikost národa ještě nedostačí, má-li pouze řadu hrdin, kteří ve chvílích největších útisků dovedou vykonati veliké věci. „Potřebujeme daleko více miliony čestných mužů, kteří ustavičně dávají přednost zájmům veřejným před zájmy osobními. Klame se, kdo věří, že ideál, povinnost jest nějakým vzácným přiborem, kterého se používá při velkých příležitostech, při slavnostních hostinách. Ideál musí nás stále životem provázeti, v každé chvíli, od okamžiku našeho procitnutí ze sna až do té chvíle, kdy na lože se ukládáme, i když nestojíme na jevišti před obecenstvem, které nám pochvalně tleská, i když nesvíti před námi jas slávy . . . Život náš nutně žádá, aby před ním hořelo věčné světlo ideálu, jemuž chce býti zasvěcen, neboť od této oběti, bez níž žítí není účelno, získává svoji cenu a svoji povýšenost. A v tomto citění, jež musí mu dostačiti, i když nikde nevidí žádné odplaty, spočívá pravá velikost národů právě tak jako jednotlivců. Bez náboženství však nedalo se ještě nikdy trvale vštípití ve svědomí národu. Křesťanský oheň lásky, jenž nežádá od jiných pochopení a pochvaly, od nikoho nečeká odměny, neboť ji nalézá v sobě samém, nemusí vyčkávati velikých příležitostí a slavnostních okamžiků, ale projevuje se u každého na každém místě, v každém čase, v každé hodině života.“

Potřebu náboženské výchovy jasně pochopil nynější „duce“ Italie, ministerský předseda Mussolini. V dohodě s Apoštolskou stolicí zavedl náboženské vyučování a vychování do všech státních škol, do síní universitních vrátil kříže a jak konkordát z roku 1932 (Lateránské úmluvy) svědčí, snaží se nejužším spojením státu a církve Itálii kulturně povznést.

X.

Arcibiskup Ketteler o křesťanské škole.

Slavní vůdcové katolického Německa, arcibiskup Ketteler a bystrozraký politik Windthorst, v kulturním boji, který bylo r. 1870 německému národu podstoupiti proti liberálnímu nevěreckému proudu, předvídali, že brzo nastane boj o školu, boj mezi světovým názorem moderního pohanstva a světovým názorem pozitivního křesťanství. Proto neustávali lid na blížící se zápas připravovati.

Ukazovali, že jedná se tu o sám základ budoucí kultury národů, o jejich budoucnost. A byl to zejména ohnivý a nadšený arcibiskup mohučský Ketteler, veliký nástupce sv. apoštola Bonifáce, který ve svých pastýřských listech znovu a znovu poukázal na význam křesťanské školy pro mládež a neustával rodiče vyzývati, aby otázce školské věnovali všemožnou svoji pozornost,

Poněvadž otázka tato u nás je v této době nad jiné důležitá, a není snad daleka doba, kdy boj znovu zaplane — byť vítězství té či oné strany bylo ještě nedohledné — myslíme, že zavdělčíme se svým čtenářům, když nejhlavnější myšlenky biskupa Kettelera o školské otázce i k poučení i k případnému použití tuto uvedeme:

Ve svém pastýřském listě z 2. února 1865 praví Ketteler takto:

„Není pro vás, křesťanští rodiče, důležitější věci než škola; a proto je vaší povinností, abyste si jasně uvědomili, co vlastně ono volání po odluce školy a církve znamená.

Jedná se — bohužel — výhradně jen o to, aby vliv náboženství, všeho učení a milosti víry křesťanské od srdcí vašich dětí byl oddálen, a ony za to bludnými naukami doby a zlými náruživostmi byly oklamány,

svedeny a zkaženy. Stát bez Boha žádá školu be Boha; lidé bez Boha volají po vzdělávacích ústavech bez Boha; to rozumí se samo sebou. — Náboženství není nepřítelem opravdového vzdělání, ale naopak je matkou vši pravé vzdělanosti jako Bůh je prazdrojem všeho opravdového lidského poznání. Proto křesťanskému a bohabojnému lidu říkati, že je potřeby v zájmu vzdělání oddělit školu od náboženství a církve, znamená vlastně činiti si posměch z víry a ze svědomí lidu.

Svoboda rodiny je záštitou a hradbou každé pravé svobody. Právo rodičů na jejich dítky, jakož i povinnosti k nim jsou nejsvětějšími právy a nejsvětějšími povinnostmi. Všechna svoboda jest zkažena, není-li rodina svobodna; a všechna práva jsou otřesena, pakli nejsou zabezpečena práva rodičů. Stát který se odloučil od náboženství, od Krista, od církve, nejen že ohrožuje vaše práva na vaše dítky a ohrožuje svobodu vašich rodin, ale on svými názory sám sebe musí zničiti. Neboť jestli jsou státní zákony zcela neodvislé na Bohu a božském řádu, nemají-li býti podrobeny vyšší autoritě, pak v tom okamžiku každá svoboda a každé právo závisí na libovůli státního zákonodárství. Potom nemáte se na ochranu otcovských práv nad svými dětmi dovolávat svého svědomí, ani Boha ani jeho přikázání, ani zákonů přirozených a rozumových. Neboť stát, který se odloučil od náboženství a od církve, toho všeho nezná; on nezná našeho náboženství, našeho Boha, našeho Krista, našeho svědomí; on zná než sebe a své zákony. A co zákon poroučí, to je vaše náboženství, váš pán, váš zákonodárce a vaše svědomí. Ale zákon, který se odloučil od Boha, je vzděláván jediné většinou a může býti měněn každým novým zákonodárným shromážděním.“

Ve svém pastýřském listě ze dne 15. února 1873 praví Ketteler toto:

„K nejdůležitějším otázkám přítomnosti náleží otázka školní. Ona zasahá hluboko a vytrvale v každý dům a v každou rodinu. Neboť při ní jedná se o více než zděděný aneb v potu tváří získaný majetek rodiny; jedná se o to, co jest rodičům nejmilejší a nejdražší, o jejich dítky, zda mají býti vychovávány a vyučovány v duchu

křesťanském, aneb zda mají býti v nynějším nepřátelském duchu znetvořeny, svedeny a pro čas i pro věčnost ztraceny. Proto jest to svatou povinností všech rodičů, aby nyní více než kdy jindy věnovali svoji pozornost školám, jimž při nynější nucené docházce školní své děti jsou povinui svěřiti. Jsou určeny pro vaše děti, s velkými oběťmi je musíte vydržovati; a proto máte též právo žádati, aby tak byly zřízeny, jak by to bylo pro vzdělání vašich dětí nejlepší!

Vám, milovaní rodiče, nastává povinnost, spojenými silami odmítnouti každý pokus, aby u vás byla zavedena škola bezkonfisiijní. K tomu máte též nejsvětější právo, protože děti náležejí vám, protože vy dáváte prostředky k vydržování škol, poněvadž i stát toto právo svými zákony dosavad vám přiznává. Ale k tomu jste také ve své svědomí vazáni, poněvadž na tom záleží časné i věčné blaho vašich dětí; neboť Bůh jednou na svém soudě od vás bude žádati duše jejich. Kdyby někdo pustošil vaše role a otravoval chléb, který požíváte a podáváte svým dětkám, bránili byste se všemi prostředky proti takovému jednání. Ale pokus, aby vaše školy, v nichž vašim dětkám duchovního pokrmu se denně dostává, byly odloučeny od božského pramene vši pravdy ctnosti, je vlastně neméně záhubný. Rodiče, kteří dovedou k tomu lhostejně přihlížeti, jsou buď rodiči nesvědomitými, aneb od své víry odpadlými.

A tento odpor všech rodičů je tím nevyhnutelnější, čím uporněji strana nevěřících o to usiluje, aby školy na sebe strhla a jich užívala v boji proti křesťanství. Že význam konfesiijních škol nedovedou oceniti, jest nutný důsledek jejich nevěry. A jestli z toho důvodu pro sebe a pro děti dávají přednost školám, jež jsou odděleny od náboženství, i to nemůže nás mýliti, poněvadž v tom zhoubné poblouzení samo sebou spatřujeme. To však jim nedostačuje. Oni chtějí svoji nevěru a všechny její následky učiniti zákonem pro všecken křesťanský lid. V tom právě spočívá ono neslýchané bezpráví, jehož ona strana chce se dopustiti na křesťanském lidu.

Protože zapírají Krista, mají i školy našeho křesťanského lidu tak býti zařízeny, jako by všecken národ

již od Krista odpadl. Při jejich záměrech nejedná se, jak říkají, o pokrok a osvětu, ale o uskutečnění jejich nepřátelských snah proti náboženství. Ale aby naše školy mohli odkřesťaniti, vracejí se také k jiné pohanské zásadě, že totiž dítky nenáleží v první řadě rodičům, ale státu, t. j., že ona strana, která na ten čas snaží se zmocniti státního řízení, má jediné rozhodovati o celém vzdělání a výchově dítek. Všechny tyto podvratné snahy mají však svůj vlastní původ v oněch tajných společnostech, hlavně v zednářstvu, jež svůj vliv všude uplatňují, aniž by lid mohl jejich práci sledovati, a které skoro v každém městě, ale opět tak, abyste toho ani tušiti nemohli, mají své přívržence, aby tito byli jim nástrojem k uskutečňování jejich záměrů.

Nutiti rodiče, aby své dítky, od Boha jim svěřené, odevzdali školám, které jim brání jejich nejsvětější povinnosti k dítkám plniti, jest nejhorším zneužíváním moci a nejhorším otroctvím, které člověku může býti učiněno. A proto žádá již pouhý právní cit, aby tam, kde povinná školní docházka je zavedena, školy byly tak zřízeny, aby křesťanští rodiče své dítky mohli jim svěriti bez porušení svého svědomí a svých povinností, jež mají vzhledem k Bohu.

Svatým poutem, jež spojuje dům, školu a církev, jest jediné náboženství. Jenom tím, že všichni mají tutéž víru, jest možno, aby všichni, kteří jsou povoláni k výchově dítek, z téhož opravdu jednotného hlediska vycházeli a týmiž zásadami byli ovládáni. Kde však není jednoty u víře, tam panují největší zmatky mezi těmi, kteří pracují na výchově téhož děcka. Když ono něco jiného slyší ve škole, něco jiného v chrámě a něco jiného v domě rodičů, pak v duši jeho povstává místo jednotnosti výchovy úplný zmatek. Takové děcko jest jako člověk, který neznaje pravé cesty a dotazuje se po ní tří lidí, kteří chtějí mu dáti radu, obdrží trojí různou odpověď. Takovým způsobem vůdcové mládeže stávají se jejími svůdci, škola staví se často proti rodině, ba stává se nepřítelkyní rodiny, ježto bourá v duši dítěte, co zbožní rodiče denně v ní budovali.“ — —

Výborná slova velkého biskupa Kettelera zajisté

platí i dnes. Boj proti náboženství ve škole se šíří. Nuže budme aspoň my na stráži! Naším heslem budiž: „Pro víru Kristovu a všechny na ni spočívající duchovní statky našeho národa!“

* * *

K otcovským a důrazným slovům znamenitého biskupa dodáváme ještě toto:

Přirozenou, základní jednotkou lidské společnosti je rodina. Její členy víže jednota krve, pouto lásky. Její členové jeví často nápadnou podobnost a shodu fysickou, ale také často shodné vlastnosti duševní. Je tu dosud ještě neprobádaný zákon dědičnosti; jsou však tu patrný i první, mohutné vlivy výchovné. Všechn duch rodičů: jejich pořádek, způsoby, zbožnost, nebo naopak jejich vady, nespořádanost, lhostejnost zračí se jako v zrcadle v duši dětí. Vším právem zove Nietzsche dítky živoucím pomníkem rodičů.

Vše, čemu rodiče je přiučí, anebo čeho samy na rodičích vidí, a řekl bych odkoukají, jest prvním základem jejich budoucí povahy, jsou první, nejmohutnější rysy jejich vychování. A v této době jest též na čase první základy náboženství klásti v duši dítěte.

Jestli náš známý filosof volal: „Náboženství do rodin!“ je v jeho slovech tolik pravdy, že náboženský rodinný život je základem všeho náboženského vývoje dítěte. A kde není v rodinách náboženského ducha, tam schází nejlepší základ. Náboženské vyučování ve škole nikdy jej nenahradí a nedostatky domácí výchovy dítko tím méně zkorriguje.

A jaký jest úkol školy v poměru k výchově rodinné? Dávný mudrc řecký Plato krásně jej vyslovil, když napsal, že „škola má pochodeň života dále podávati, aby vyrůstalo pokolení, které by bohům sloužilo podle zvyku a obyčeje.“

Škola není svojí povahou přirozenou jednotkou sociální, je zřízením umělým, jež má domácí řádnou výchovu mládeže podporovati; a kde této není, výchovu aspoň regulovati. Škola je pomocným výchovným ústa-

vem rodině. A z toho ovšem je samozřejmo, že škola má spravedlivým požadavkům prvních, přirozených vychovatelů dětí, t. j. rodičů, odpovídati. A každý učitel a každý pozorovatel života nahlédne, že jenom ona škola svému úkolu nejlépe může dostáti, v níž týž jazyk, týž duch, tytéž názory a táž víra vládne jako v rodině.

Bylo to v době kulturního boje v Německu, kdy ozývalo se heslo nyní u nás opakované, že ve škole nemá se učit náboženství jednotlivých vyznání, kdy tehdejší císař Bedřich Veliký nepokrytě prohlásil: „Je to znásilňování, jestli otcům odnímá se svoboda, aby své děti vychovávali podle své vůle, jestli posílají se děti do školy přirozeného náboženství, co zatím otcové chtějí, aby byli katolíky.“ (Reinova Paedagogická encyklopaedie. V. svazek, str. 59.)

Ale škola má ještě úkoly, které sahají mimo kruh rodinný. Ona má mládeži vštípiti potřebné základní vědomosti ve všech oborech lidského vědění: v jazyku mateřském, v počtech, dějinách, přírodopisu, přírodopytu, zdravotvědě a zúmyslně dím až nyní: v náboženství, aby dítě dospívalo k důstojnému životu lidskému, aby na jejích základech mohlo pokračovati k přípravě svého budoucího povolání, aby bylo platným členem lidské společnosti, národu a užitečným údem oněch společností, k nimž náleží; církve a státu. V tom má škola své poslání vlastní. A v určení, kterým věcem z těchto oborů a kterou methodou mládež má se vyučovati, nikdo z rodičů odborně vzdělaným a zkušeným učitelům nebude předpisovati. To ponechá rodina jejich svobodné rozvaze; ano bude je podporovati tím, že bude vždy posílati do školy děti řádně připravené, zdravé, čisté, vyspalé, bude v nich buditi zájem k učení, důvěru a lásku k učitelstvu jako k svým zástupcům. Domov bude tu podporovatelem školy, jako v prvním úkolu škola má býti pomocnicí domova.

XI.

Laická škola a laická morálka.*)

Říká se, že historie se opakuje. „Nil novi sub sole.“ A přece volná škola, jak ji t. zv. „pokroková strana učitelská“ a socialistický program žádá, je něčím, čeho minulost nikdy neznala.

V pohanském starověku každá společnost, která se starala o výchovu mládeže, byla sakrální, t. j. společností na základě náboženském vychovávající a náboženský cíl sledující. Tak bylo se školou Pythagorovou. Později Plato zakládá „museion“, chrám mús. A žádná antická filosofická škola nebyla bez náboženské výchovy.

Tak jako Řekové a Římané nemohli si mysliti státní život bez náboženství a veřejné bohoslužby, tak byla jim výchova mládeže nemyslitelná bez náboženství. Křivá žaloba, že vychovává mládež bez úcty k bohům, přivedla Sokrata na lavici obžalovaných, na níž byl odsouzen k smrti. A přece Athenští oné doby byli lidem v dekadenci! Ale tolik přece jasně viděli, že rozkvět státu a rozkvět náboženského vědomí spolu úzce a podstatně souvisí.

Tvůrce řeckých komedií, Aristofanes kárá spisovatele, kteří podkopávali v srdci mládeže víru v bohy, a volá: „Na takových spisech nevychovali se hrdinové marathonští, oni skromní, mravní, ušlechtilou hrdostí naplnění jinoši. Jejich zpěv naplňoval školy posvátnými hymnami.“ O římském králi Numu Pompiliu krásně napsal dějepisec: „Chtěje učiniti Řím věčným, učinil jej nejdřív svatým.“ Stavbou a výzdobou četných chrámů.

*) Přednesl o sjezdu katechetů českých a moravských roku 1933 v přednáškové síni Emauzského kláštera Em. Žák.

O středověku, tomto jaru a mládí evropských národů, jako eminentně katolické době, netřeba se šířiti. Církev pronikla svět antické kultury slovy svého Zakladatele: „Hledejte nejprve království Boží a jeho spravedlnost a vše ostatní bude vám přidáno.“ (Mat. 6. 33.) Všechna výchova a vzdělání bylo oživeno a ovládáno duchem křesťanských ideí. Církev katolická zakládá všudy, kde křesťanský řád byl uspořádán, školy farní, klášterní, biskupské. Staré trivium a quadrivium až do vrcholu školské organisace, do universit, bylo zasloužilým kulturním dílem církve.

Tento sakrální, náboženský charakter všech výchovných ústavů lze sledovati až do francouzské revoluce. Teprve francouzská revoluce, chtějíc v praxi uvést hesla volno myšlenkářských encyklopedistů, začala podkopávati náboženské základy výchovány. Heslo její: „Volnost, rovnost, bratrství“ bylo však vypůjčeno z pokladu křesťanské víry. Ale jsouc zbaveno svých křesťanských kořenů, zvrhlo se v násilnictví, v boj jednotlivých tříd proti sobě. V boj, který stále i dnes trvá a jehož krvavých požárů všudy jsme svědky. *)

Revoluce, usilujíc odstraniti Boha, chtěla zbožniti člověka. Odpor proti Bohu a proti víře ve vše, co je rozumem nepochopitelné, vyvolal snahy po odstranění víry z výchovných prostředků. A Comteův pozitivismus dal volné, t. j. náboženstvím „nezatížené a poručnictví církve zbavené škole,“ filosofický podklad. Zásady Comteovy pak na poli paedagogickém vypracoval anglický filosof Herbert Spencer.

Rozum stal se volným myslitelům a vychovatelům zdrojem a měřítkem každé pravdy. Je pozoruhodno, co francouzský školní inspektor Dufresne, dříve horlivý zastánce beznáboženské školy, o tomto zbožnění rozumu napsal: „Když Robespierre na oltář v chrámě Notre Dame postavil místo kříže herečku, která měla

*) „Tři idey: Volnost, rovnost, bratrství, vyrvány z půdy křesťanské víry opojily svět a proměnily jej v bojiště. Jsou jako vzácné nádoby, jež byly naplněny ušlechtilým balsamem. Ale za noci přišli démoničtí lidé, nádoby vyprázdnili a naplnili je omamným jedem.“ (Otto Willmann.)

představovati „bohyni rozumu“, věřil, že mysterium opravdu nahradil lidským náboženstvím. Ve skutečnosti však herečka (Candeilla), zde představovala pouhou abstrakci, mlžnou vidinu, co zatím mo-sazný kříž symbolisoval onu bytost z masa a krve, před níž se skláněla všechna lidská pokolení a také vždy skláněti se budou, poněvadž jí proudí sám náš život, poněvadž utrpěla naši smrt, poněvadž byla zároveň člověkem a Bohem.“ (Citov. u Förstra: Religion und Charakterbildung str. 13.)

Osudy státní, beznáboženské školy francouzské, netřeba zde sledovati. Jenom připomínám, že Napoleon, jakmile uvedl pořádek do státního stroje francouzského, zase zavedl do školy jako výchovný předmět náboženství. Když r. 1882 provedena byla rozluka státu a církve, laická škola zase stala se školou státní. Ale nesmíme zapomenouti, že tu vedle racionalistických, protináboženských důvodů padaly také na váhu důvody politické. Nadšení i pro demokratickou republiku hlasovali pro volnou státní školu i republikáni, kteří náboženství si vážili. Oni nechtěli připustiti do školy katolické učitele a kněze, protože ti to ve své politické ideologii byli vytrvalými a neústupnými monarchisty. „Volná beznáboženská škola s laickou morálkou byl bojovný nástroj nové republiky, která byla založena na racionalistické tradici francouzské revoluce. Byla to obrana proti staré francouzské společnosti, která v katolických církevních kruzích, jakož i v royalistické straně vždycky projevovala sílu k životu a organisovala útok proti novému řádu.“ (Förster, Jugendlehre; str. 175.)

Ale je pozoruhodno, jak apoštol positivismu, Aug. Comte, sám pocífoval, že pouhé rozumové důvody nikterak nestačí, aby člověka nadchly k dobrým činům; ke skutkům, které žádají sebezapírání a sebeoběti. Vycítil, že je k nim potřebí vyšší, metafysické idey. Proto nezůstal při pouhém reálním pojmu člověka a lidstva. Hlásal kult „Grand Etre“, Velké bytosti lidstva, jejíž symbolem byla mu žena s děckem. Stejně filosof Hegel zbožnil národ, jako se zbožňuje abstraktní idea

vlasti a podob. Je to zase jen jakési zbožňování náboženství, ale bez Boha. Výmluvný a přesvědčivý důkaz, že k mravní výchově nestačí důvody suchého rozumu, ale že je potřebí hledati důvody ve vyšším řádě, v metafysických ideách a symbolech. — Stejně Fr. Nietzsche učil, že bylo potřebí člověka učiniti si krásnějším, představit si a přenéstí jej ve vyšší řád, abychom mohli jej uznati za hodna své lásky. Pravi: „Křesťanství obestřelo člověka podstatně cizím jasem (t. j. Kristovým), aby mohl býti hoden lásky.“

V Americe veřejné školy rovněž nemají náboženského vyučování. Ale nikoli z nepřátelství oproti náboženství, nýbrž z toho důvodu, že četná náboženská vyznání jsou na tolik ve škole zastoupena, že nelze té, či oné náboženské společnosti dáti zde ve výchově primát. Ale že jde ve státních školách více o výchování charakteru, nežli o vštípení nejširších vědomostí, američtí paedagogové usilují o morální výchovu na základě přirozeném a sociálním. W. T. Harris, nejvyšší dozorce školství, prohlásil: „Americké školství je založeno na myšlence, že mravní výchova je důležitější, nežli výchova intelektuální.“ Náboženské odůvodnění mravních principů zůstává americká vláda jednotlivým náboženským konfesím. Prof. newyorské university Felix Adler, a prof. kolumbijské university John Dewey, jsou hlavními reprezentanty ethické výchovy. „Společností pro ethickou kulturu“, v hlavních kulturních sídlech působící, neúnavně se starají o prohloubení ethických method, které se zakládají na přirozených biologických potřebách jednotlivce a sociálních vztazích lidí mezi sebou.

Ale tyto americké metody mravní výchovy nikde se nestaví proti náboženskému odůvodňování a prohlubování mravních příkázání. Ony se jich nedotýkají. Ale jsou i tu jednotliví paedagogové, na př. Stanley Hall, kteří onen nedostatek náboženské výchovy těžce nesou. Tento paedagog nepokrytě prohlašuje: „Negativní stanovisko ethického hnutí k náboženským motivům je následkem toho, že není zájmu pro nový rozvoj náboženské psychologie. Veliká chyba

ethiků byla v tom, že nechtěli uznati, že náboženství je nesmírně účinnou pomůckou a podporou mravního rozvoje. Jsou zaostali v novějších poznatcích, pokud se týkají dětského věku a doby dospívání. Tyto poznatky ukázaly, jak daleko hlouběji, nežli dosud se mysli, duše mladých lidí je usměřována náboženstvím. „Ethickou kulturu“, jak je ve stejnojmenných společnostech zosobněna, sluší v její pozitivních snahách zajistě co nejvíce doporučovati, ale po své negativní stránce je jednostranná a zastaralá, protože vzdor lepšímu pochopení, které nyní je možné, chce od sebe odlučovati náboženskou víru a mravní jednání, které Boha a přírodu nerozlučně spojují.“ (Citov. Förster: Religion und Charakterbildung, str. 28.)

Tyto zkušenosti vedly jednotlivé vychovatele k názoru, že by v amerických školách měly býti do vyučování pojaty aspoň základní náboženské poučky, které jsou společny všem konfesím, jako Bůh, nejvyšší soudce a odplatitel, nesmrtelnost duše atd. Ale takový bezbarvý theismus neuspokojuje nikoho. Nevěřcům každá náboženská poučka zdála se příliš velikou koncesí, která je v rozporu s domácí nevěreckou výchovou dětí. A věřící rovněž takovému „neutralisovanému náboženství“ nedávají souhlasu. Pouhý suchý theismus nábožensky žijícímu člověku nedostačuje, protože mu neskýtá žádného tepla, ani síly. Takové zrationalisované náboženství je neživoucí destilátem, který sestavili životu odcizení a potřeby života plně nechápající filosofové. Jenom určitá a jasně vyslovená dogmata rozněcují náboženský cit; skýtají věřícímu útěchu a sílu. Vzpomeňme, jakým nesmírným zdrojem radosti a síly je nám Eucharistie, zpověď, mariánský kult, úcta a vzývání svatých a j.

Ethické vyučování bez náboženského podkladu obyčejně se omezuje na vypravování životopisů a poučných událostí ze života slavných lidí. Ale to je, jak Förster vtipně poznamenává „vypravování o hodných lidech pro hodné děti“. I když děti snad ani nedýchají, jim naslouchají, přece ještě nejsou povzbuzeni, aby podobně jednaly a je následovaly. Neboť síla do-

brého příkladu daleko není tak strhující, jako síla špatného jednání. K špatnosti je člověk daleko více nakloněn, jak učení o hříchu dědičném nám jasně vysvětluje. Oněch 42 dětí proroku Eliseu se posmívajících, je výmluvným příkladem. Ani jedno nedbalo napomenutí a varování prorokova. Klassický v těchto výchovateckých otázkách svědek, dr. Fr. W. Förster praví: „Vědecká ethika nikdy nemůže nahraditi ethiku náboženskou, neboť zlé náklonnosti, vášně, zatvřelost jsou vždy mocnější, nežli touha po dobrém.“

II.

Principiellní chybou vši moderní výchovy je stále ještě zastaralý názor Rousseau-em hlásaný, že člověk rodí se dobrý a bez náklonnosti k zlému a že jen o to jde, dobré v něm buditi. Nekazí však jen prostředí a okolí; zárodek ke zlému toť úděl hříchu dědičného. A druhou chybou je názor, že pouhým poučováním, pěstěním rozumu, appellem na intelekt lze mládež vychovati k dobrému. Je to illuse, klam z 18. století, že mravní výchova bude jakýmsi vedlejším, bezprostředním produktem rozumového vzdělání. Tak jako manchesterská škola v národohospodářském oboru rozšířila víru, že stačí pouze rozvinouti a dáti svobodný vývoj výrobním silám, aby dospělo se k souladu a rovnováze národního hospodářství, tak také ve výchovateckém směru stále setkáváme se s věrou, že rozvojem poznávacích sil rozumu jednotlivec dospěje k tomu, aby jednal v souhlase s mravním řádem. „Vědění je moc“, toť heslo doby. Ale vědění jenom v hlavě navýsost mravního, ušlechtilého člověka, jest jemu i celému okolí požehnáním. Vědění člověka mravně vratkého, k zlému nakloněného, je nebezpečím k jeho zkáze i všeho okolí.

Morálce ovšem nelze učiti jenom tak, jako když věroučná dogmata pravdy nadpřirozeného zjevení Božího, žákům vštěpujeme v paměť. Je potřeba mravní snahy, mravní energii buditi a rozvíjeti. Dnešní mravní

paedagogika, pyšná na vědecké, biologické a sociální odůvodnění ethiky zcela zapomíná, že odůvodnění morálky pro rozum a inspirace, nadšení, roznícení, rozohnění vůle pro čin jsou zcela rozdílné věci. Každá žádá svoji zvláštní metodu.

Fr. W. Förster jasně praví: Je otázkou, zdali odvozování mravnosti z laických, pozemských motivů má také dosti motivické hybné síly oproti přirozenému odporu sobeckosti a vášni. Mezi novým vysvětlováním mravnosti z rozumu, a novou inspirací, povzbuzení vůle k mravnosti, je veliký rozdíl. A hlavní slabost vši laické morálky je v tom, jak ona přehlíží, že odůvodňování morálky pro rozum a odůvodňování morálky pro vůli, jsou dvě různé věci, a to často sobě zcela odporující. (Förster, Religion und Charakterbildung, str. 51. násl.)

Týž znamenitý paedagog ve svém posledním vychovatelském díle: „Religion und Charakterbildung“, sám o sobě vyznává: „Spisovatel těchto úvah vyšel původně od volnomyšlenkářství a ode všech illusí o beznáboženské mravní výchově. Po 8 let konal výchovné kursy pro mládež v Curychu a později v Lucernu, aby svá theoretická přesvědčení v tomto oboru také prakticky prováděl a potvrzoval. Ale soustředěné studium na problémy vnitřního člověka a paedagogické zkušenosti samy jej usvědčily, že se stal obětí bludu. Že jasné poznání lidské přirozenosti a jemu odpovídající, až na sám kořen jdoucí výchovu lidské vůle lze nalézt jenom v křesťanském náboženství.“ (Förster, Religion und Charakter., str. 12.)

V odloučení mravní výchovy od katechismu vidí příčinu vši hluboké slabosti laické morálky. Sám je nyní rozhodným stoupencem náboženské, konfesijní školy.

A to je přesvědčení všech nepředpojatých myslitelů a znalců lidské duše v její slabostech, že pouhé odůvodňování mravních zásad sociálními ohledy, zřetelem na lidskou společnost, nikterak nestačí, když pokušení k nepoctivosti a všem proviněním proti okolí dolehne

a při tom není nebezpečí, že prohřešení se prozradí. Pestalozzi trefně připomíná: „Naši hoši dobře vědí, že krádež je hříchem. Ale když svádí příležitost ke krádeži, ihned mají plný trakař omluv. Řeknou si: „On má dost, a já nic; neuškodí mu, když si z jeho něco vezmu.“ Anebo: „Nevezmu-li já, vezme jiný.“ Nebo: „Jiní nám také běrou; proč bych já neměl si vzít; vždyť to nikdo nevidí“ atd. Uvědomí-li si však hoch: „Bůh mne vidí, dopustím se hříchu, vezmu-li Božímu trestu bych neušel“, pokušení nejspíše přemůže.

Nedávno napsal doc. dr. V. Vitek, myslím podle jiných jeho úvah, monista, že světloňosi lidstva nade vši pochybnost dokazují, „že mravní princip, k němu do-
stoupil vzácný jedinec, ale přece jen pouhý člověk, je vytvořen světlou mimohmotnou silou, vtělenou v lidský organismus. Je to inspirace božství, které nelze vysvětliti, že by vznikla z čistě fyziologického života.“

Appel na vůli, která má býti ochotna sebeoběti, vždy se děje, i v ryze hmotných, pozemských zájmech, ve jménu vyšší, nadzemské a nadosobní ideje. Ve jménu zbožného pojmu národa, vlasti, lidstva. Známý paedagogický spisovatel, dr. Rein, profesor v Jeně, praví: „Vždycky se ukázalo, že životní zkoušky, pokušení a nebezpečí, které materiální kultura národům připravila, nikdy nepřekonal nějaký pozemský idealismus, vzdělání a věda, nebo duch státu sám o sobě, ale jen opravdová živá náboženská víra. Je to prázdná domněnka, že by bez pomoci náboženských motivů, ať jde o lid, nebo jednotlivce, bylo možno vychovati. Zůstávají nejvyšší potřeby, kterých nelze ukojiti žádným hlá-
sáním humanity. Jenom náboženské, všechny ostatní převyšující motivy, mají sílu, jež světem hýbá, a tuto sílu je potřeba znovu získati.“ (Rein, Religion und Schule, str. 302.)

Vizme prostý příklad: V zákopech sedí vojín, připraven k boji. Dejte mu klidně, střízlivě mysliti. Jeho chladný rozum mu praví, k čemu to vraždění, k čemu ta oběť vlastního života. A když bude chladně uvažovati, bude hledati jen cestu, jak dostat se pryč, v bezpečí. Aby

tak střízlivě nemyslí, dostává opojné prostředky, lékařsky bychom řekli incitamenty, dráždidla, rum, slivovici, doutníky, aby se opojil. Aby jeho vášně a řekněme třeba nadšení, byla schopná nejvyšší oběti, byla co nejvíce vystupňována. Morálka nás učí, že jsou také affekty, hnutí mysli, vyšší, nejvyšší šlechtné. A ty lze buditi a udržovati jen motivy náboženskými. Appelem na vůli, na cit a srdce. „Nejvznešenější myšlenky pocházejí ze srdce“. (Vauvergnés.) Žádný dobrý skutek nelze si mysliti bez sebeoběti; a k té pomáhá jen víra. Nestačí „*intellectum illuminare*“ — osvítiti rozum. Je daleko více nutno „*affectum inflamare*“ — roznítiti cit. A k tomu vede hlavně náboženství.

Laická morálka, neskýtajíc vyšších pohnutek mimo tento svět a pozemské lidi, nemá té síly, aby povzbudila a nadchla k nejvyšším projevům sebeodříkání a sebeobětování. Když všichni kol mně jednají sobecky, proč já, výjimkou mezi ostatními, měl bych jednat nesobecky? „Rudý žár vášně lze jenom překonati bílým žářem mocného nadšení“, praví anglický spisovatel F. Harrison. A kulturní dějiny všech národů to potvrzují. Jenom náboženství roznítilo lidi k heroickým skutkům obětavé lásky. S úpadkem víry upadala i obětavost ve prospěch jiných. Hlasatelé laické morálky nemají nejspíše zkušeností, jak těžko je člověka nadchnouti pro mravní čin, který žádá velikého sebezapření a sebeobětavosti. Zde selhává víra ve vědu; neboť věda nevychovává ke ctnostem. K duši je třeba mluviti v řeči vyššího života, nežli je tento pozemský, na nějž stále mnoho padá stínů. Förster praví, že jej od výchovy laickou morálkou odvrátila ta zkušenost, že popud, který ona skýtá pro mravní činy, shledal nedostatečnou, a která přece činila si nárok nahraditi onu nesmírnou zásobárnu mravní síly, kterou pro životní zápasy skýtá náboženství. (Christentum u. Paedagogik., str. 38.) „Nedostatek každé náboženské inspirace je veliký deficit v mravním rozpočtu školy.“ (Revue pédagogique, 1894, str. 310.)

A z této zkušenosti hájíme náboženskou výchovu

k mravnosti, protože jenom náboženství skýtá člověku vzpruhu, vlévá nadšení, a zaručuje vytrvalost na správné, morální cestě života.

A je tu ještě druhý, velmi důležitý důvod pro náboženskou výchovu mládeže. Jediné náboženství dává zákonům trvalou, nezměnitelnou, věčnou sankci. Zakladatel Armády spásy, generál Booth pravil o moderních vychovatelích, že chtějí osvoboditi svět od jeho béd, aniž by si všímali hlavní příčiny béd, t. j. duše podle své povahy k zlému nakloněné. Ji může dostatečně posílit pouze náboženství. Jako v lékařství není působivé léčby, kde není jasného poznání příčiny nemoci, tak nelze vychovávatí charakter, kdo nechce viděti kořen vši bezcharakternosti. A ji může léčiti jenom náboženství.

Náboženství není pouhá znalost věroučných pravd. Je to síla vůle a citu, která životu dává pevný směr; je to stále živý cit na základě určitých představ. Je to posvátný oheň v nitru, který stále člověka zahřívá. Často slyšíme projevy plné chvály na naše staročeské babičky a dědečky. Staré matky plné lásky a obětavosti pro děti, po celý den pracující a při tom vždy plné radosti a veselí. Otcové v daném slově věrni, ochotně půjčující sousedu peněžní obnosy bez úpisu. Na pouhé podání ruky. V domácnosti radost, spokojenost, mír. Odkud to, že ty vzácné vzory charakteru téměř vymřely? Že žijí pouze v teskných vzpomínkách? Oni měli vzdělání rozumového, vědomostí daleko méně, nežli dnešní generace. Ale byla to hluboká náboženská víra, jež založila a vytvářela jejich krásný charakter.

Že jenom náboženství může lidi pokleslé napravit a v nich vzkřísiti lepší duchovní život, ukazují též svědectví mnohých vychovatelů, působících ve věznicích a kázních. Zakladatel Armády spásy, generál Booth, vyhledával v anglických žalářích ve vlasti své, a rovněž v Indii, nejhorší zločince. Projevoval k nim upřímný soucit, mluvil k nim o Bohu nejvyšším milosrdným, o Kristu dobrém pastýři, jenž hledá ztracenou ovečku.

Učil je modliti se; zpíval s nimi žalmy. A mnozí opouštěli žalář jako vyměnění, jako jiní lidé.

Na prvním „mezinárodním kongresu pro mravní výchovu v Londýně“ hlásil se k slovu důstojník Armády spásy a pravil oproti všem theoretickým zastáncům beznáboženské morálky, aby jen šli svoje theorie vyzkoušeti do brlohů bídy a zločinů (slums) a tam nejlépe poznají výsledky. Bez náboženského základu, jak dokazoval, nikdy by se nedopracovali oněch výsledků, jakými mohou se vykázati.

Velmi výrazně vyslovil se Tolstoj o snahách laické morálky. Napsal: „Předpisy laické morálky, které nekotví v náboženském učení, jsou podobny snahám člověka, který neznalý hudby, chtěl by nastoupiti místo kapelníka. Pokusy založiti morálku mimo náboženství, jsou jako jednání dětí, které chtějí přesaditi květinu, která se jim líbí. Kořeny, které se jim nezamlouvají a jež zdají se jim zbytečny, utrhnou a květinu bez kořenů zastrčí do země. (Citov. C. Willems: Grundlagen der Philosophie und Paedagogik. III. 315.)

Hluboký anglický myslitel Emerson napsal: „Jaké větší neštěstí může stihnouti národ, nežli ztráta víry! Potom hyne vše. Genius opouští chrám, aby se usadil buď v senátě, nebo na trhu. Literatura stane se frivolní a věda studenou. Oko mládeže není již osvíceno nadějí ve vyšší svět a stáři nemá žádné cti. Lidská společnost žije pouze pro ubohé drobnosti, a když lidé zemrou, nejsou hodni ani vzpomínky.“ Aby tento smutný osud nestihl i náš národ, o to musíme se snažiti ze všech sil.

XII.

Determinismus v moderním soudnictví.

Co dříve bylo theoretickým tvrzením některých filosofů, že totiž člověk nemá svobodné vůle v tom smyslu, jak náboženství ji předpokládá, ale že všechno jeho jednání je výslednicí poměrů, z nichž vyšel, a prostředí, v němž žije, že člověk ke svému jednání jimi přímo předurčen, determinován, nabývá nyní svých praktických a konkrétních důsledků v moderním soudnictví i vychovatelství.

Dávný pojem hříchu a viny, jakožto rozhodnutí se svobodné vůle lidské proti zákonu, je zatlačován, protože „člověk sociálními poměry, pathologickým svým duševním stavem, degenerací a dědičností (atavismem) jest k hříchu, ba i k zločinu přímo náchylný“ (ruský kriminalista *Minzlov*). Přímým a ovšem i nutným důsledkem tohoto tvrzení, kdyby se ukázalo pravdivým, pak je, že pojem viny a trestu, jak je dosud náboženstvím hlásán a jak se ho dosavadní soudnictví přidržuje, musí býti opraven, pozměněn. Moderní společnost nebude znáti vinu jako morální defekt, ale jako pathologický duševní stav. Rovněž nebude stanoviti tresty jako pokutu za spáchané zločiny, ale bude hledati cestu k duševnímu ozdravení „vinníka“.

Tak hlásají moderní filosofové ve jménu pokroku a svobody. Člověk je produktem dědičnosti, výchovy, poměrů a prostředí. Přestává býti svobodným, ale je bezděčnou výslednicí různých vlivů. Tím ovšem význam osobnosti lidské jako svobodného individua je naprosto popřen. Člověk podle těchto názorů žije v nevolnictví svého prostředí; je „pouhým reflexem sociálního okolí, loutkou svých nervosních nálad, bez-

děčným produktem svého psycho-fysického organismu. Přestává býti „ens agens“, ale stává se „ens patiens“.

Liszt, německý psycholog, („Strafrechtliche Vorträge und Vorträge“ str. 229.) přímo dí, že pojmy „vina a trest“ mohou nadále existovati pouze v krásné literatuře, ale nikoli v soudnictví. Determinismus nemůže jinýma očima hleděti na vinníka než jako na malomocného.

Ale důsledek tohoto názoru ovšem je ten, že člověk svým náklonnostem právě tak podlehá a jím na milost i nemilost je vydán, jako ten, kdo se nakazil malomocenstvím. Zločinec nemá již cítiti výčitek svědomí, ale má ve svém nitru se omlouvati tím, že za své činy nemůže. Kainové nebudou již „poběhlíky na zemi“ Budou jako choří klidně žíti v nemocnicích, nanejvýš toho litující, že ve své nepřemožitelné vášni byli tak nešťastni, že prolili krev svých bratrů.

A tak podle těchto psychologů-právníků člověka nemá již trápití vědomí osobní viny, spáchaného hříchu, poněvadž moderní psychologie spatřuje příčinu jeho činu nikoli v jeho svobodném rozhodnutí, ale v jeho psycho-fysické dispozi, zděděnosti, ve vnějších poměrech, jež nejsou v moci člověka. Tak na př. tvrdí ruský psychiatr Kräpelin, že pojem viny tím více se rozplývá, čím lépe poznávají se příčiny zločinnosti.

Jestli naše vůle není ničím, než produktem poměrů, a člověk činí jenom to, co nutně činiti musí, t. j. není-li v jeho moci, aby těmto okolnostem, naň působícím, mohl se opřít a vzdorovati, nezbyvá ovšem, nežli tuto theorii o vině a trestu přijati a vyvoditi z ní všechny praktické důsledky. Na štěstí zastáncům této theorie nikterak se nepodařilo dokázati, že by v člověku naprosto nebylo možno vzbuditi tolik sebevědomí a mravní síly, že by nemohl vnější vlivy na své rozhodnutí překonati. Oni sice dobře postřehli, čemu dřívější psychologové nevěnovali patřičného zřetele, že poměry, v nichž člověk vyrostl, a prostředí, v němž žije, mají veliký vliv na všechno smýšlení a jednání, ale osudnou chybou je, že působení těchto vlivů upřílišnily, že své

názory, kusé a jednostranné, všemožně a přes míru snaží se uplatňovati, a se svého jednostranného hlediska pokoušejí se vysvětliti všechno lidské jednání.

Staří filosofové všechnu lidskou činnost vykládali z nitra člověka. Moderní psychologové zcela opáčně snaží se konání člověka vysvětliti z příčin vnějších, naprosto přehlízejíce a nedoceňujíce vnitřní jeho součástku, jeho duši. Oni právě tak jako moderní technické vědy mají na zřeteli pouze svět vnější a úplně přehlízejí vnitřní děje, duševní činnost člověka. Žijí, jsouce svým filosofickým nazíráním zpravidla *m o n i s t é*, takoruka v zajetí světa vnějšího.

Na důkaz svého názoru dovolávají se svědectví fyziologů, kteří dokázali, že jisté duševní funkce člověka přestávají, jakmile určitá mozková střediska byla porušena. Tak na př. paměť, myšlení, fantasie a podob. Ale činí tak neprávem. Uvedeme příklad:

Jestli na přijímací stanici pro jiskrovou telegrafii jiskry nelze zachycovati, stává se to proto, že některé částky přijímacího stroje jsou porušeny. Tím pouze je dokázáno, že určité elektrické proudy jenom pomocí určitých zprostředkujících strojů mohou vykonávati své funkce a podávati zprávy v dopravní technice. A tak — budiž tu dovoleno tohoto přirovnání užití — jest to i s fyziologickým zjevem, podle něhož vždy, jakmile jistá ústřední centra v mozku jsou vyříznuta nebo chorobou porušena, neprojevuje se ona duševní činnost, která na tato místa je vázána. Tímto zjevem nic více nelze dokázati, nežli že v tomto pozemském životě určité duševní jevy, mají-li se zevně projevovati, jsou vázány na jisté tělesné orgány, jež jsou jejich sprostředkovateli. Jakmile ony sprostředkovací orgány jsou porušeny, jsou tím znemožněny projevy oněch duševních funkcí, jež na tyto orgány jsou vázány. Tím však nikterak není dokázáno, že by duše nebyla samostatnou substancí, podstatou, ale pouhou funkcí oněch orgánů. (Förster, Schuld und Sühne; str. 57.)

Exaktní věda může pouze konstatovati, že vnější určité projevy duše v lidském organismu jsou závislé

na jistých „převodních orgánech“. O podstatě duše však nemůže ničeho říci, a nemá též nikterak práva prohlašovati duši za pouhou funkci hmotných a tělesných orgánů a upíratí jí reelní substanci. Mozek je pouze nástrojem duše (Robert Mayer), ale nikoli jejím zdrojem, jako by činnost mozku měla se zváti duší. A jestli materialisté (Moleschott, Büchner, Haeckel) hlásají, že myšlenky naše jsou produktem mozku, právě tak jako žluč je produktem jater, moč ledvin, zapomínají, že přirovnání naprosto není případné. Neboť žluč, játra jsou produktem hmotným, viditelným, zvažitelným. Ale myšlenky jsou naprosto nehmotné, neviditelné, nezvažitelné.

Proto, přesně mluveno, věda také nemůže ani o chorobách duše mluvit. My, nechceme-li opustiti exaktní půdu, nevíme o tom ničeho, zda duše může býti nemocna. Víme pouze tolik, že nervosními poruchami anebo poškozením jistých orgánů bývá zpravidla přerušeno normální spojení světa duševního se světem tělesným; a že následkem toho jisté duševní funkce buď ustávají, buď jinými, beze všeho řádu a bez vší logiky se projevujícími bývají nahrazeny.

Je potěšitelné, že všichni přesně myslící fyziologové odvracejí se od hrubého determinismu. Poměr mezi ději duševními a tělesnými počíná se revidovati.

V tom smyslu halský fyziolog Hitzig, a známý heidelberský biolog Driesch, vydali velmi pozoruhodné práce. Ti ukázali velmi jasně, že mnohé zjevy lidské přirozenosti lze si vysvětliti jedině přijetím „supramateriálních sil“, které nejsou výslednicí tělesného organického života, ale právě naopak vlastní svojí samostatnou činností působí na organický život. Monistická hypotéza mnohé děje našeho vnitřního života naprosto nedovede vysvětliti, a proto nemůže učení o nehmotné duši vyvrátiti. Jsme všude obklíčeni tajemstvími a záhadami.

Kielský matematik Pochhammer ve své studii: „Zum Problem der Willensfreiheit“ (Stuttgart 1908) velmi případně přirovnává onu součinnost vnějších činitelů, na rozhodnutí člověka působících, s jeho

svobodnou vůlí k pohybu plachetní lodi, která je hnána současně vodním proudem a větrem. Vodní proudy jsou mu obrazem vnějších vlivů, vítr pak oněch tajemných, exaktní přírodovědě nepřístupných sil nadhmotných. Jestli vnější vlivy jako uchvacující proudy působí s velikou prudkostí, jest potřebí, aby tím větší vehemencí působily ony nadhmotné síly, nemá-li býti člověk se svojí lodičkou života stržen s pravé cesty. Chceme-li vykonati nějaký čin anebo o něm souditi, je potřebí míti na zřeteli: vnější impuls činu (podnět k činu), povahu jednajícího a činnost jeho svobodné vůle. „A právě v tom, kterak svobodná vůle člověka byla účastna jednání, projevuje se mravní stanovisko, k němuž člověk dospěl.“

P o c h h a m m e r praví výslovně: „Jestli svobodnou vůlí v jednajícím člověku uznáváme jako samostatného činitele, který v jednotlivých jeho činech spolupůsobí a vede tak k pojmu zodpovědnosti, nechceme tím nikterak popírat, že v přemnohých případech tento vliv ustupuje v pozadí oproti vlivu charakteru. Musíme připustiti, aby mravně sešlý člověk byl v jistém slova smyslu považován za nemocného; ale nesmíme — vyjímaje vyjimečné případy — hned z toho vyvozovati, že je již prost vši viny. V něm pouze jako v nemocném organismu zakrněly ony schopnosti, jež mají klásti odpor nepříznivým vlivům. Takový snadno podlehá pokušení, poněvadž, má-li je přemoci, potřebuje k tomu vzhledem ke své povaze poměrně daleko větší míru silné vůle nežli jiný. Proto v jednotlivém případě je zcela na místě mírnější soud o jeho činu. —

II.

Ale je otázka, čím tato nízká mravní úroveň v něm byla vyvolána. Byť byly jednotlivé případy, kdy neblahé přirozené sklony a osudné vnější okolnosti byly hlavní příčinou tohoto žalostného rozvoje, tož přece v daleko větším počtu případů ono ponenáhlé klesání mravních schopností zaviněno bylo tím, že v dlouhé řadě činů rozhodnutí člověka znovu a znovu se dalo špatným směrem V zločinu, jehož se dopouští člověk hlu-

boce pokleslý, stále se uplatňují stopy jeho dřívějších činů, nepřímo se tu ukazuje vina dob minulých. — Podobně též jako ponenáhle zakrňování mravních schopností můžeme si představití rozvoj jejich, který směřuje k upevnění a zušlechtění charakteru. Rozhodnutí, jež v jednotlivých skutcích se událo, má v tom případě, že ony odpovídaly příkazům mravního vědomí, za následek, že vlastnosti jednajícího člověka v tom směru se mění, že dostačí poměrně slabé napjetí svobodné vůle, aby jeho jednání zachovalo shodu s jeho mravním vědomím. Tu ovšem vliv svobodné vůle jeví se menším, poněvadž vliv mravních vlastností sahá potud, pokud svobodná část jeho vůle, které po řadu let užíval, přispěla k vytvoření těchto vlastností. Dále však jeho zodpovědnost nesahá, neboť současně s ní působily jak jeho vrozené náklonnosti, tak jeho životní poměry a životní osudy, aby ony vlastnosti mohly v něm povstati...

Důstojnost člověka spočívá v tom, kterak dovede užívatí svobodné vůle, byť ona sebe více byla omezena. Neboť to jest jediné, co sám ze sebe činí. Ve svobodné součásti své vůle má člověk, jak za to máme, moc, která vedle jeho přirozených schopností samostatně vystupuje, a již je s to býti spolu tvůrcem svého osudu, Způsob, kterak s touto mocí jedná, tvoří hlavní obsah jeho života a vše ostatní je pro něho jakýmsi zevním přídatkem, za nějž nemá žádné zodpovědnosti.“ —

Tento názor Pochhammerův, který jsme zde obšírněji podali, jistě je zajímavý. A to již proto, že je to názor zástupce *e x a k t n í v ě d y*. A je zajisté patrné, že Pochhammer tu ukazuje mnohá nová a zajímavá hlediska na celý problem poměru svobodné vůle k ostatním vnitřním faktorům v člověku i jeho zevnějšmu prostředí, jejichž výslednicí je lidský skutek. Autor tu takoruka mezi názory experimentální vědy a názory spekulativního, na sledování vnitřního, subjektivního života založeného učení, zjednává mír. Výtěžky obou těchto vědeckých směrů snaží se uvéstí v souhlas. Spekulativní, scholastické učení tento problem luštilo příliš abstraktně. Kladouc váhu skoro výhradně na princip svobodné vůle a přehlížejíc vnější i vnitřní vlivy, jež na konání člověka

stále vykonávají trvalý, byť neviditelný nátlak. Moderní, experimentální věda zase v jednání člověka výhradně jen pozorovala vlivy dědičnosti, prostředí a vrozených pudů a sklonů, přehlížeje v něm „supermateriální jeho sílu“, duši, obdařenou rozumem a rozum předpokládající svobodnou vůli. Pochhammer vtipně se pokouší poměr svobodné vůle k nesvobodným, bezděčným vlivům stanovit a vysvětlit.

Existence svobodné vůle, „principu electionis“, v nás nedá se dokázati nástroji a prostředky experimentální vědy. Proto v této otázce nemohou dáti rozhodující odpověď ti, kteří se věnovali pozorování a měření jevů mimo člověka, přírodních jevů vnějších. Zde mohou mluvit pouze ti, kteří věnovali se bádání a pozorování vlastního svého nitra. To jsou v první řadě oni duševní velikáni, v nichž touhy tělesné i touhy duševní, žádosti nižší a vyšší, objevily se v celé své síle, takoruka v stupňovaném poměru, v prudkých bojích a konfliktech. Ti jsou oněmi pravými „znalci“ lidského nitra. Oni sami na sobě zakusili ona mocná hnutí duše a těla, a proto mohou o jejich poměru svědčiti. V těchto otázkách prudké povahy, jakými byl na př. sv. Pavel, Augustin, jsou rozhodně většími odborníky, nežli lidé, kteří strávivše celý svůj život mezi knihami, jako Spencer, Comte a j., nikdy nepocítili v sobě ona elementární hnutí své nižší ani nebetyčné, mocné touhy vyšší součásti své přirozenosti.

A tato svědectví, jak Förster praví, jsou uložena v náboženské literatuře. Zde „ve vznešených podobenstvích jsou vyjádřeny ony bezprostřední pravdy, jež kotví v hlubinách duše a uvědomují nám naši vlastní vnitřní zkušenost. Všechny tyto vyšší náboženské a metafysické představy mají za úkol člověka před upřílišenou suggestí kosmických kausalit chrániti, jej o klamech smyslů a pudů poučiti a tak učiniti jej pánem jeho duševní přirozenosti. Řeč náboženství jest právě onou řečí, jež v nás ony „nadmateriální“ síly nejmocněji shromažďuje a povzbuzuje k spořádané činnosti.“

Vzpomeňme, kterak se tato snaha již projevuje ve filosofii Platonově. Jeho výroky a podobenství obzvláště

jsou způsobila nám uvědomiti podstatu a smysl svobodné vůle. Když učí, že duše již dříve, nežli vstoupily do našeho těla, žily v říši dokonalosti, v říši ideí, že tam vše jasně viděly, a že odtud pochází ona jejich neukojitelná touha po onom světě dokonalosti, jež v tomto světě nedokonalostí a zlomků stále je ovládá — každý z nás mohl sám ve svém nitru zakusiti, že při všech našich pracích jako pobídka a osten stále nás provází touha a představa díla naprosto dokonalého. A my ovšem marně se snažíme ve svých pracích tuto dokonalost zachytiti. Nejlépe poznáváme, že naše dílo nevyjadřuje cele naši představu. Že to, co jsme chtěli vytvořiti je daleko lepší, nežli ono, co jsme vytvořiti mohli a opravdu také vytvořili.

Tu si nejlépe uvědomujeme, že člověk jest: „Ein tragisches Doppelwesen“. Je „Bürger zweier Welten“ — občanem dvou světů.

Na jedné straně je poután svojí hmotnou součástí, tělem, do něhož duše jako do žaláře je vržena, na druhé zas dobře cítí v sobě součást své vyšší, duchové přirozenosti, jež náleží zcela jinému, rozdílnému světu, která může se vzepříti zákonům a potřebám hmoty a jež člověku skytá neobyčejnou sílu a vytrvalost, jakmile si vážně umíní, této vyšší své součásti dbáti a ji v sobě zdokonalovati.

V tom spočívá všecken význam Platonovy ethiky, že se snaží člověka připoutati k vyššímu, duchovému světu. Že chce duši vyprostiti z okovů tělesnosti a nadvlády všech fysických vlivů a pudů. Ona stále jí takorčka našeptává, že jest vyššího, nadpozemského původu; že jest potřebí, aby se jen na onen vyšší svět dokonalosti, svoji vlast, rozpomněla. A to jest dokázaný a nezvratný fakt. Čím více kdo svoji mysl upoutá k vnějším jevům a věcem, a jediné je za skutečné a hodné pozorování považuje, tím větší mají na něho vliv, tím více je jim ve svém jednání podoben. A zase naopak, čím více si kdo všímá duševního světa, tím jasněji se v něm ozývá hlas svědomí, tím více v něm se posilují a mohutní důvody a pohnutky z říše ideálů a osvobozují ho z nadvlády jevů smyslných.

A všimněme si všedních zjevů vlastního života. Když jsme učinili něco, co pro nás ať v nejbližších či vzdálenějších důsledcích bylo nepříznivo, vždy pocítujeme nespokojenost. Mrzíme se a vyčítáme si: „Ze jsem to učinil! To bylo nerozvážné, nerozumné, pošetilé“ a t. d. V těchto slovech, jež beze všeho dlouhého filosofování jsme pronesli, skryto je doznání, že jsme tak činiti nemusili. Je to vlastně sebeobžaloba; výtku rozumu, učiněná svobodné vůli, již jsme v tomto případě nedobře užili. — Anebo máme-li na zřeteli svrchu uvedený výklad Pochhammerův, mohli bychom říci: „Je vysvětlitelno, že následkem svých zvyků a náklonností jednal jsem nedobře; ale vina přece jest též na mně. Měl jsem proti svým špatným náklonnostem dříve bojovati, neměl jsem dopustiti, aby ve mně tak vzrostly, a potom by to bylo se mnou jinak. Zanedbal jsem se. Všechna nynější má nesvoboda jest jenom ovocem mé vlastní lhostejnosti a nedbalosti, mé pudy a zvyky staly se pány v mém nitru tak, že svědomí, mé lepší já, stalo se bezmocným a vnější popud všemocným, rozhodujícím.“

III.

Moderní determinismus hledá příčiny špatného a zločinného jednání v přirozeném sklonu, v pathologickém zatížení a vnějších vlivech, jež na člověka působily. V tom, podle našeho názoru, vina provinilce nekotví. Ale v tom, že po dlouhou dobu se zpronevěřoval svému lepšímu já, až je v sobě skoro úplně utlumil; že naprosto se zřekl pomoci oněch vyšších, tajemných sil, jež dříve dobře tušil ve svém nitru. Stálým navykáním zlého v něm vědomí onoho lepšího já zakrnělo, tak že nyní již nedovede nižším popudům odolati. A vinou jeho je, že hned s počátku nejevil dosti síly pokušení přemáhati.

Přední francouzský lékař a autor mnohých pojednání o nervových nemocech, Charcot, učinil ve svém studiu nervově chorých zajímavé pozorování. Praví: „Přemnozí nemocní dobře se rozpomínají na chvíle, kdy taková

kolísali mezi nemocí a zdravím; kdy cítili, že na nich to záleží, aby se vzchopili a silou své vůle převážili jazýček na příznivou stranu. Ale k svému neštěstí nevyvinuli v rozhodující chvíli tuto sílu vůle a od té chvíle neodvratně klesali stále hlouběji.“

Zkušenost, kterou tu učinil Charcot s nemocnými, platí i o zdravých. Jsme si dobře vědomi, že v duševním svém životě máme sílu zevnějšími popudům a pokušením odporovati. Ale tím, že jsme tuto sílu, t. j. svobodnou vůli, v sobě neuplatňovali a cvičením neposilovali, získávali vnější i vnitřní popudy stále větší moc na nás. Centra mozková, která sprostředkují působení nejvyšších duševních sil na lidský organismus, vyšla ze cviku. A pak, jsouce si vědomi, že jsme nynější stav svůj sami zavinili, musíme si doznati: „S počátku bych měl dost síly odporovati, pokušení přemoci, a do tétnému svádění nepopřáti ve své obrazotvornosti sluchu ni místa. Znal jsem, co je správné, a žádná zděděná náklonnost, ni špatné vychování, žádné prostředí nebylo s to k špatnému mě přinutiti, — kdybych byl já sám se nerozhodl pokušení povolit.“

Když člověk se ocitne v takovém vystupňovaném pokušení, kde smysly jeho jsou takořka opojeny, jeho nervy napjaty a city vydrážděny, zkrátka jeho duševní klid je rozvrácen, tu ovšem jeho svobodná vůle klesla na minimum a on dopustí se činů, kterých by nebyl schopen v normálním stavu mysli. Kde jest tu jeho vina? Zajisté v tom, že dopustil, aby v takové situaci se ocitl, že s ní takořka hrál, až prohrál. Tu jasně pochopíme vnitřní duševní pochod Josefa Egyptského, který vší silou své duše vzdoroval nástrahám ženy Putifarovy. Nikdy zajisté s ní „nekoketoval“, prchal před každým nejmenším nebezpečím, proto i v kritické chvíli měl dosti síly k útěku. Spasitel vážně varoval, když řekl: „Kdo miluje nebezpečí, zahyne v něm“. —

Ale lze proti tomu namítati: Kterak jsem měl všechnu sílu své vůle napjati, abych první pokušení přemohl, když jsem si naprosto nebyl toho vědom, jaké další důsledky moje opomenutí bude mít? Či neplatí i v tomto

případě, že „nevědomost hříchu nečiní?“ — Na to pravíme, že marno jest se omlouvat, poněvadž ono vyšší poznání, jež nás varovalo před prvním pokleskem, vždy u člověka normálního se dostavuje. Že člověk ho nechce viděti a nedbá, jeho je vinou. Sám se odvrátil on oněch duchovních pramenů síly, které ve světě jeho svědomí se tajily. Či vinou tedy poklesl? Zavinenou slabostí. My sami rozhodli o tom, co jsme si zvolili a co naše nitro opanovalo, zda „zákony s hůry“, hlas naší vyšší přirozenosti, či „zákony s důli“, žádosti našeho těla. Naše lepší přirozenost neustále nám staví před oči obraz, jak máme žít, mluvit a jednat, a tím už nám naznačuje, že máme se snažit se sebe setrásti nadvládou smyslných popudů a vnějších dráždidel. Tím nám stále ukazuje na svobodu naší vůle a nepřímo obviňuje nás z viny, pakli jsme tohoto vědomí nedbali. Případně praví K. Fischer ve své knize: „Über die menschliche Freiheit“, (Heidelberg 1903., str. 40.): „Při každém nečestném skutku slyšíme v nitru svém hlas, který dí: Tento skutek jest právě takový, jako jsi sám. Je tvým věrným obrazem, výrazem tvé přirozenosti. Ale ty nejsi takovým, jakým's býti měl a mohl.“

„Jako severní záře na nebi je reflexem oněch mocných, elektrických sil, které v nitru země se nalézají, tak ona nevyhladitelná idea viny, osobní zodpovědnosti je reflexem oněch nadhmotných sil, jež v lidské duši se tají. Ona jest důkazem, že člověk vzdor všem neživotním teoriím svoje poklesnutí nepřičítá všemohoucí nadvládě vnějších i vnitřních příčin, ale svému vlastnímu rozhodnutí. On ve svém nejhlubším svědomí stále toho si je vědom, že zlý jeho čin je něčím zcela jiným nežli nemoc“, krásně praví Förster (Schuld und Sühne, str. 72.)

IV.

Není pro nás nikterak potěšitelným, že dávní národové o lidské přirozenosti, tajuplných jejích vášních a silách, jakož i o pojmu přičetnosti a viny měli daleko

jasnější pojmy nežli my. V antických tragediích, v nichž nezkrocené pudy a vášně lidské vystupují v celé své elementární síle, a tak tlumí svobodnou vůli lidskou, vidíme, že vědomí osobní viny znovu a znovu se projevuje. Marno jest všecko dokazování na „nezměnitelný osud“, na kletbu, která jako olověný mrak spočívá na rodu. Doznání vlastní viny skrze vše propuká velmi mohutně. Když v Aischylově „Orestei“ Klytaimnestra všechnu vinu ze zavraždění Agamemnonova, jež se svým milencem Aigisthem zabila, od sebe odmítá a poukazuje na onu strašnou kletbu, která nad rodem Atreovým se vznáší a činí z jeho domu „lidské jatky“, tu chór majestátně a vytrvale jí odpovídá: „Tvá jest to vina! Tvá vina!“ Aischylos tu velmi dobře vycítil, že zlé páchá pouze ten, kdo hlasu svého nitra neposlouchaje, odpadá od svého lepšího já. Že člověk je schopen přemoci všechny vnější popudy a svádění, i překonati svoje vrozené i získané vášně svojí vůlí, svým svobodným rozhodnutím, protože „člověku je oznámeno, co jest správným“. Že jest neodvratné faktum, nezměnitelný osud připraven pouze tomu, kdo se nikdy nenamáhal jej změnit.

A všimněme si onoho eminentně osudového dramatu, Sofokleova: „Oidipa“. Není dramatu, které by zřetelněji na vědomí osobní viny poukazovalo, jako toto. Oidipos, který zabiv otce svého, vlastní matku Iokastu pojal za manželku a s ní zplodil děti, jest podle všeobecného názoru obětí viny nespáchané. Nikdo by lépe nemohl omluviti své hrozné činy, jako on, ni z daleka vinu svoji netušící král. A je bolestno sledovati, kterak Oidipos, jakmile si uvědomil, co učinil, v neukojitelné touze po trestu na sebe sama nařiká, sebe sama oslepuje a jako žebrák opouští svůj palác. Přítomní, plni hrůzy naň hledí, když Oidipos na sebe žaluje. Se všech stran chóry mu připomínají, že jest bez viny. A přece nikdo není s to mu vymluviti, co tak strašlivě ho tíží. Oidipos sám sebe krutě tresce. —

Proč to? — Svědomí, dříve ničeho netušící, povstalo v celé své přísnosti, Oidipos pohrdá každou výmluvou; nechce ničeho věděti o osudu, náhodě, okolnostech, pro-

středí dědičnosti, o své přirozenosti a t. d. Neomlouvá se tím, čím by se moderní člověk ihned omluvil. Jaké to byly oči, které neviděly, co viděti měly? Musí jejich světlo zhasnouti! Pryč z paláce, který by mu od té chvíle stále připomínal jeho činy a stal by se mu tarem! Svědomí vší svojí suverennitou se ozvalo a diktovalo trest. On jej přijímá. A nyní je mu lépe. Potřebu trestu vycítil, proto jej snáší. Jak uboze vyhlíží proti tomuto grandiosnímu dramatu všechna ta naše ubohá theorie o zodpovědnosti, jež vše svádí na vrozené slabosti člověka, dědičnost a prostředí a hledá výmluvy ve všech koutech a na všech stranách!

Moderní deterministé všechny příčiny viny svádějí na společnost. Nikoli jednotlivce, ale společnost je vinna. Ale jak možno sváděti vinu zločinu na společnost, která přece se skládá ze samých individuí, jejichž činy — abychom důsledně v jejich smyslu mluvili — zase jenom jsou ovocem vrozených schopností a prostředí. Proto slova jejich: Všichni jsou vinni“, znamenají vlastně tolik, jako by řekl: „Nikdo není vinen“. — Všichni jsou vinni zločinem, jenom pachatel jest bez viny! V tom věru je divná logika. A z ní nejlépe vysvitá, že všichni zastánci této deterministické theorie, mluvící o celkové vině společnosti, sami přece předpokládají osobní vinu každého jednotlivce, který tuto společnost tvoří. —

Přední spisovatel francouzský v oboru trestního práva, bývalý soudní president, Louis Proal ve svém díle: „Le crime et la peine“, prohlašuje, že nic ho tak neutvrdilo v přesvědčení o svobodné vůli člověka, jako ony četné případy jeho trestní praxe, kdy mladí i staří zločinci, zloději, žháři, vrahové, klidně přijali vyměřený trest, ba oni si ho přáli, doznávající, že ne poměry, ale oni sami jsou vinni. Trest byl jim vnitřní potřebou. V něm viděli očistu a jediné možnou rehabilitaci. Proal cituje přímo výrok zločince, který jasně vyznává: „Nikoli, k zločinu nebyli jsme společností přinuceni. My jediné jsme vinni, protože jsme upřímně nebojovali proti svým vášním.“ A zcela logicky se potom Proal táže: „Jestli dospělí lidé nejsou za své zločiny zodpovědni, jako nemohou za barvu svých vlasů, proč doznávají,

že se cítí vinnými, a přijímají trest jako spravedlivý a zasloužený? Proč sami se vydávají soudci, i když proti nim není žádného důkazu? Odkud jejich podivuhodný klid, který se po odsouzení u nich jeví? Věří někdo opravdu, že tyto tak hluboké a mocné vnitřní pocity povstávají ze zděděných předsudků?“ —

Ale přes to musíme přece uznati zásluhy pathologie o moderní trestní řád potud, že ona pilněji než dříve se dalo, zkoumá „duševní poruchy“, mravní zatížení, či jak Spencer pravil: „moral insanity“ v člověku. Ona hledá jeho příčiny, a tak usiluje o to, aby ne pouze čin, ale také člověk byl souzen. Moderní kriminalistika, až její náhledy se vytříbí, a všelikej jednostrannosti a přemrštenosti budou uvedeny na pravou míru, bude směřovati k tomu, aby nynější způsoby trestů byly reformovány, aby měly v sobě nejen ráz trestní (poena vindicativa), ale současně byly též lékem (poena medicinalis).

Že nynější soudní trestní řád neodpovídá dnešním názorům, ale má v sobě mnoho tvrdosti, ba krutosti, o tom nejlépe poučil veřejnost vrchní inspektor trestnic anglických, Sir R. Anderson, který ve svých člancích: „Náš absurdní způsob trestání zločinů“, jež vzbudily všeobecnou sensaci, a později souborně byly vydány pod titulem: „Criminals and Crime“ (Londýn 1907) zcela jadrně praví: „Všechny zločince je možno rozdělit ve dvě třídy; v jedny, kteří nikdy do žaláře neměli přijíti, a druhé, kteří nikdy ze žaláře neměli vyjít“. — Na vůli musí se působiti, má-li provinilec ze žaláře odejítí polepšen. Brutální metody jenom brutalisují jejich nitro. Jenom výchovou vůle lze docílití obratu v duši zločincově, a ta záleží v posílení jejím k dobrému. —

A jako moderní lékařství studiem nemocí dospělo k tomu, že člověk profylakticky, t. j. pilným šetřením zdravotních pravidel nejlépe se vyvaruje nemoci, a tak v hygieně zdravého člověka spatřuje svůj nejvyšší triumf, tak studium psychologie lidí zločinných zajisté poskytne vzácné pokyny pro poznání psychologie člověka vůbec. A tuto psychologii „člověka nor-

málního“, t. j. člověka skutečně žijícího, a nikoli člověka fiktivního, pouze v představách psychologů a učenců žijícího, je třeba znáti, abychom poznali, že každý je si vědom, že v nitru jeho sídlí schopnost vnějším popudům vzdorovati, a pakli nevzdoroval, že sám zavinil svůj pád.

Člověk potřebuje jen přikloniti sluchu k vlastnímu nitru, a uslyší tam, jako pod ledem bývá slyšeti proudění vody, velmi jasně ozev svobodné vůle. Ovšem nejedem lékař se toto pozorování sám na sobě konati, protože nechce nebo bojí se na konec doznání, že špatný neb nízký čin, který spáchal, byl přece jen výsledkem jeho špatně užitě svobodné vůle, nebo aspoň důsledkem toho, že vnějším popudům k němu neodporoval. —

Křesťanství hlásá milosrdenství. Odsuzuje hřích, ale má soucit s hříšníkem. Vždycky vyžaduje, aby ten kdo provinilce soudí, vzal náležitý, spravedlivý zřetel na okolnosti, za nichž čin byl spáchán. Církev posílá své kněze do soudních budov, do vězení a žalářů, aby zde snažili se na provinilce působili životodárnou silou víry a náboženství. Jde tu po příkladu Kristově, který „třtiny nalomené nezlomil a knotu kouřícího neuhasil“. Který šel za zbloudilou ovečkou, a když ji našel, jako dobrý pastýř nesl ji na ramenou do svého ovčince.

Jako ledy na jaře jedině pod paprsky Božího slunce pohnáhlou tají, a potom nahromaděné, vzpírající se vody je lámou a odnášejí, tak provinilci jenom pravdy a city náboženské, které jsme v něm dovedli vzbuditi, vrátí jemu vědomí lidské důstojnosti a odnesou, co v něm bylo nelidského. To sama milost Boží dotýká se jeho nitra.

Obsah.

	strana
1. Náboženství; jeho účel a význam .	1
2. Atheismus; jeho příčiny a důsledky	17
3. Co rozumíme vzděláním	25
4. Škola a náboženství .	31
5. Škola simultánní	36
6. Laická morálka. (Sociologie základem mravouky. Přírodní vědy základem mravnosti. Potřeba všeobecné sankce)	41
7. Laická škola	67
8. Svědectví význačných mužů o potřebě náboženské výchovy. (Svědectví francouzských autorů. Svě- dectví anglických autorů. Svědectví vlašských autorů. Svědectví českých vychovatelů o škole a výchově náboženské. Svědectví autorů ně- meckých. Výroky o beznáboženské škole. Svě- dectví o škole simultánní .	78
9. Rostoucí úpadek mravnosti	106
10. Arcibiskup Ketteler o křesťanské škole .	111
11. Laická škola a laická morálka .	119
12. Determinismus v moderním soudnictví	130

\